INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
JURIDIKENS KLASSIKER

LAGEN OM AVTAL

NIONDE UPPLAGAN

TORE ALMÉN – RUDOLF EKLUND

NORSTEDTS JURIDIK

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed, och inte på ett sätt som ger en bild av att licensgivaren stödjer ett specifikt användande.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

När det gäller verk av författare som avlidit för mer än 70 år sedan finns enligt svensk lag inte längre någon upphovsrätt. Sådana arbeten kan användas helt fritt och slutanvändarlicensen som annars skulle ha gällt för verk som tillhandahålls från juridikbok.se gäller inte sådana verk. Observera dock att det kan finnas flera rättigheter knutna till ett verk. Exempelvis kan medförfattare och illustratörer ha egna rättigheter till verket. I dessa fall kan verket vara upphovsrättsligt skyddat trots att upphovsrätten har upphört för en författare.

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f4606

Förm-R
Ex 2
Mag

LAGEN OM AVTAL

NIONDE UPPLAGAN

FAKSIMILUPPLAGA

LÄRDLÖF & LEMAN
[illegible]
STOCKHOLM

97-02-25

NORSTEDTS JURIDIK

Adress till förlaget:
Nordstedts Juridik AB, 6472, 113 82 Stockholm
Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:
Norstedts Juridik AB, Kundtjänst,
Box 6454, 113 82 Stockholm
Fax 08-690 90 30, telefon 08-690 96 96, växel 08-690 91 00

Lagen om avtal
Nionde upplagan
Faksimilupplaga
Tore Almén, Rudolf Eklund
ISBN 91-39-00079-6
© 1997 Norstedts Juridik AB
Tryck: Norstedts Tryckeri, Stockholm 1997

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av Norstedts Juridik AB, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

FÖRORD

Vid tillblivelsen av den alltjämt gällande avtalslagen från 1915 spelade en av den svenska juridikens giganter, Tore Almén, en central roll i sin egenskap av ledamot i den svenska obligationsrättskommittén, vilken tillsammans med motsvarande kommittéer i Danmark och Norge utarbetade det lagförslag som låg till grund för lagen. Första upplagan av Tore Alméns kommentar till avtalslagen utkom kort efter lagens tillkomst, men på grund av hans förtida död (han avled 1919 blott 47 år gammal i lunginflammation efter spanska sjukan) fick redan andra upplagan ombesörjas av hans vän och medarbetare Rudolf Eklund, vilken hade tjänstgjort som obligationsrättskommitténs sekreterare.

Alméns och Eklunds kommentar till avtalslagen utkom i sammanlagt nio upplagor, varav de två sista reviderades av Torkel Nordström efter Rudolf Eklunds död. Trots sitt relativt begränsade omfång blev kommentaren ett oumbärligt hjälpmedel för svenska jurister. Det mesta av innehållet har behållit sin aktualitet fram till våra dagar, samtidigt som även resten utgör ett intressant tidsdokument, bl.a. om Alméns rättsliga argumentation. Rudolf Eklunds revideringar begränsade sig i princip till nödvändiga anpassningar till ny lagstiftning, medan Torkel Nordström med hänsyn till »förevarande arbetes karaktär» ansåg det olämpligt att göra sakliga ändringar i själva texten och nöjde sig med utökade hänvisningar i noter. Kommentarens ställning som juridisk klassiker var således erkänd redan för åtskilliga decennier sedan.

Om kommentarens fortsatta värde vittnar bl.a. att den – i synnerhet dess sista upplaga från 1968 – i det närmaste är omöjlig att få tag på.

Den sista upplagan betingar höga priser i antikvariaten och har dessutom en benägenhet att försvinna från bibliotekens hyllor. Att publicera ett nytryck av detta viktiga verk känns därför befogat och angeläget. Institutet för rättsvetenskaplig forskning är stolt över att få ge ut nytrycket i sin klassikerserie, till nytta och glädje för nya generationer svenska jurister.

Michael Bogdan

Förm.-12
Ex 1

Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

UTGIVEN AV

TORE ALMÉN OCH RUDOLF EKLUND

NIONDE UPPLAGAN

OMBESÖRJD AV TORKEL NORDSTRÖM

97-02-25

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

INNEHÅLL

Inledning 7

1 kap. Om slutande av avtal 10

1 § 10
2 § 15
3 § 18
4 § 21
5 § 24
6 § 24
7 § 31
8 § 35
9 § 37

2 kap. Om fullmakt 40

10 § 45
11 § 52
12 § 56
13 § 60
14 § 62
15 § 64
16 § 66
17 § 69
18 § 71
19 § 73
20 § 75
21 § 76
22 § 80
23 § 82
24 § 83
25 § 85
26 § 91
27 § 93

3 kap. Om rättshandlingars ogiltighet 97

28 § 106
29 § 106
30 § 112
31 § 115
32 § 120
33 § 128
34 § 133
35 § 135
36 § 138
37 § 144
38 § 149

4 kap. Allmänna bestämmelser 158

39 § 158
40 § 160
41 § 161

Sakregister 163

FÖRORD TILL FÖRSTA UPPLAGAN (1915)

Den för utarbetande av lagförslag inom obligationsrättens område den 7 juni 1901 tillsatta kommittén avlämnade den 31 januari 1914 förslag till bl. a. lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område och i samband därmed till lag om ändrad lydelse av 25 § utsökningslagen samt lag om ändrad lydelse av 10 § 2 mom. i förordningen den 10 augusti 1877 om nya utsökningslagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall. Lagförslaget om avtal m. m. hade tillkommit under samarbete med danska och norska kommittéer.

Förslagen remitterades den 15 december 1914 till lagrådet, som den 3 mars 1915 avgav utlåtande över dem. Med anledning av lagrådets anmärkningar blev lagförslaget om avtal m. m. i vissa delar omarbetat, varefter förslagen framlades för riksdagen genom kungl. proposition den 19 mars 1915 (nr 83). I utlåtande den 30 april 1915 (nr 30) hemställde lagutskottet om bifall till propositionen med viss förändring i lagförslaget om avtal m. m. Detta utlåtande bifölls av bägge kamrarna (FK 61: 42; AK 68: 39—40, 57). Riksdagens beslut meddelades genom skrivelse den 10 maj 1915 (nr 105). Efter det lagrådet blivit ytterligare hört, utfärdades författningar i ämnet den 11 juni 1915 (Svensk Författningssamling nr 218, 220 och 221).

Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område framlades i Norge den 31 december 1913 och i Danmark den 31 januari 1914. Dessa förslag, vilka i allt väsentligt överensstämma med motsvarande svenska förslag, hava ännu icke blivit lag.

Den vid de särskilda lagrummen givna redogörelsen för dessas innehåll är till största delen hämtad ur den svenska kommitténs motiv. Härjämte hava anmärkts vissa rättsfall, vilka äro ägnade att belysa en del frågor, som i den nya lagstiftningen blivit föremål för reglering.

Tore Almén *Rudolf Eklund*

FÖRORD TILL ÅTTONDE UPPLAGAN

Almén medverkade endast i första upplagan av detta arbete. I de av Eklund efter Alméns död ombesörjda andra—sjunde upplagorna gjordes i stort sett inga andra ändringar i texten än sådana som voro föranledda av ny lagstiftning.

Sedan motiven till avtalslagen författades hava 50 år förflutit. Vissa av de resonemang som föras i motiven te sig numera naturligt nog föråldrade. Särskilt gäller detta åberopandet av »teoretiska» (konstruktionsjuridiska) skäl för eller mot uppställandet av en viss rättsregel. Med hänsyn till förevarande arbetes karaktär har det ansetts olämpligt att göra sakliga ändringar i själva texten. Däremot har i väsentligt större utsträckning än i tidigare upplagor i noter hänvisats till litteratur på området. Hänvisningarna hava begränsats till svensk litteratur, främst sådan från senare år. Dessutom hava nytillkomna rättsfall anmärkts.

Stockholm i september 1963

Torkel Nordström

FÖRORD TILL NIONDE UPPLAGAN

I denna upplaga har anmärkts nyutgiven litteratur och nya rättsfall. På några ställen har texten jämkats till följd av ny lagstiftning på andra områden.

På 24:e nordiska juristmötet i Stockholm 1966 behandlades frågan huruvida de nordiska avtalslagarna bör revideras. Förhandlingarna vid mötet föreligger i tryck (Sthlm 1967).

Stockholm i december 1967

Torkel Nordström

FÖRKORTNINGAR

NJA = Nytt juridiskt arkiv avd. I
NJA II = Nytt juridiskt arkiv avd. II
SvJT = Svensk juristtidning
TfR = Tidsskrift for rettsvitenskap

LAG OM AVTAL OCH ANDRA RÄTTSHANDLINGAR PÅ FÖRMÖGENHETSRÄTTENS OMRÅDE

given Stockholms slott den 11 juni 1915[1]

Vi GUSTAF, etc., göra veterligt: att Vi, med riksdagen, funnit gott förordna som följer:

I fråga om lagens tillkomst och räckvidden av dess bestämmelser må anföras följande.

Nya lagberedningens år 1894 avgivna förslag till lag om köp och byte innehöll, förutom särskilda rättsregler rörande säljares och köpares inbördes rättigheter och skyldigheter, åtskilliga allmänna bestämmelser om slutande av köpeavtal och om betydelsen av misstag, tvång och förledande vid sådana avtal. Vid förslagets granskning inom högsta domstolen erinrades häremot,[2] att om dylika allmänna bestämmelser skulle införas i svensk rätt, det ingalunda vore lämpligt att giva dem direkt tillämpning endast å ett visst slags avtal, utan att de i så fall borde utsträckas till att gälla avtal i allmänhet. När sedermera lagstiftningen på obligationsrättens område blev föremål för samarbete med Danmark och Norge, beaktades denna erinran. Främst på programmet för samarbetet ställdes »avslutande av förmögenhetsrättsliga avtal i allmänhet», i andra rummet kommo rättsreglerna om köp. Den senare uppgiften vann tidigare sin lösning, i det att i allt väsentligt överensstämmande lagar om köp och byte av lös egendom utfärdades i Sverige 1905, i Danmark 1906 och i Norge 1907.

Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område framlades i Sverige och Danmark den 31 januari 1914,[3] i Norge den 31 december 1913. Lagstiftning i ämnet kom först till stånd i Sverige, där lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område utfärdades den 11 juni 1915. I Danmark utfärdades den 8 maj 1917 en lag med samma

[1] Lagen kallas numera allmänt *avtalslagen*.

[2] Se NJA II 1901 nr 1 s. 6—9, 20—21.

[3] Det svenska kommittéförslaget var undertecknat av landshövdingen Hjalmar Hammarskjöld, ordf., revisionssekreteraren, sedermera justitierådet Tore Almén, grosshandlaren August Sundström och revisionssekreteraren Edvard Gadde samt e. o. hovrättsassessorn, sedermera justitierådet Rudolf Eklund, sekr. I den danska kommittén ingick bl. a. professor Julius Lassen och i den norska professor Fredrik Stang.

rubrik. Därefter följde en norsk »Lov om avslutning av avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeserklæringer» den 31 maj 1918. Dessa båda senare lagar överensstämma i allt väsentligt med varandra och med den svenska lagen i ämnet.

I Finland utfärdades, på grundval av ett av Finlands lagberedning år 1925 avgivet förslag, den 13 juni 1929 en »lag om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område», vilken lag trädde i kraft den 1 juli 1929. Lagen ansluter sig beträffande såväl räckvidd och innehåll som form nära till motsvarande lagar i de övriga nordiska länderna.[1] På en punkt går emellertid 1929 års finska lag utanför de tidigare lagarnas ram, i det att i 9 § upptagits särskilda regler om avtal, som slutas vid auktion.

Som kapitelindelningen visar sönderfalla den svenska lagens bestämmelser i tre stora huvudgrupper. I 1 kap. givas regler om slutande av avtal, i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i nya lagberedningens ovannämnda förslag. 2 kap. har till uppgift att reglera rättsverkningarna av fullmakt att sluta avtal eller företaga andra rättshandlingar å huvudmannens vägnar eller att företräda denne vid rättshandlingar, som skola företagas i förhållande till honom. 3 kap. slutligen handlar om rättshandlingars ogiltighet. De regler, som uppställas i detta kapitel, äro av beskaffenhet att kunna tillämpas såväl å avtal som å andra, s. k. ensidiga, rättshandlingar, t. ex. utfärdande av skuldebrev.[2] Vid sådant förhållande och då vissa bland de särskilt nämnda ogiltighetsgrunderna, exempelvis tvång och förledande, hava sin största praktiska betydelse vid rättshandlingar av sistnämnda slag, hava dessa regler gjorts direkt tillämpliga även å sådana rättshandlingar. Då härtill kommer, att fullmakt, såsom i det följande skall närmare utvecklas, alltid är en ensidig rättshandling, har det ansetts vara riktigast att i lagens rubrik utmärka, att den skall gälla icke blott avtal utan även andra rättshandlingar.

I fråga om räckvidden av lagens bestämmelser må utöver det redan anförda erinras, att dessa äro tillämpliga endast å rättshandlingar, som falla inom förmögenhetsrättens område. Huruvida avtal och andra rättshandlingar på familjerättens område böra vara underkastade samma eller andra rättsregler, är lämnat öppet. I sådant avseende må framhållas, att de hänsyn till rättssäkerhetens krav och omsättningens trygghet, som föranlett, att man i den moderna lagstiftningen tillägger medkontrahentens goda tro så stor betydel-

[1] Jfr SvJT 1929 s. 465.
[2] Jfr NJA II 1936 s. 49—53 och 70—75 samt Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev jämte dithörande författningar, 3 uppl. s. 55—59 och 82—89.

se, icke med tillnärmelsevis samma styrka göra sig gällande i fråga om rättshandlingar på familjerättens område.[1] Huruvida en rättshandling skall hänföras till det ena eller andra området, är att avgöra efter hävdvunnen uppfattning, och lagen innehåller inga närmare bestämmelser i sådant hänseende. Utom dess ram falla uppenbarligen sådana avtal som trolovning och äktenskap, äktenskapsförord och avtal om boskillnad, likaledes bodelning, arvskiften, avtal om sammanlevnad i oskiftat dödsbo, testamenten och redovisning för förmynderskap.[2]

Å rättshandlingar, som falla inom förmögenhetsrättens område, skola däremot lagens bestämmelser tillämpas, vare sig rättshandlingen allenast giver upphov till en fordringsrätt för endera eller båda kontrahenterna eller den innefattar ett förfogande av sådan beskaffenhet, att den gentemot vilken rättshandlingen företages däråt kan grunda äganderätt eller annan sakrätt till fast eller lös egendom. Det är således här fråga om lagstiftning beträffande ämnen, som i teoretiska framställningar och systematiska lagverk pläga behandlas inom civilrättens eller åtminstone förmögenhetsrättens allmänna del. Lagen är alltså av genomgripande betydelse icke blott för obligationsrätten utan även för sakrätten.

Ehuru det huvudsakliga syftet med 1915 års lag varit att fastslå vad som redan förut kan anses hava varit gällande rätt, innehåller den åtskilliga stadganden, vilka otvivelaktigt innefatta ändring av vad som tidigare gällt. Särskilt är detta fallet med de i slutet av 3 kap. upptagna inskränkningarna i avtalsfriheten.

[1] Jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 204—205 och NJA II 1930 s. 232—233. Se även Björling: Löftes- och tillitsgrundsatsernas tillämplighet utanför förmögenhetsrätten i Nordiska juriststämman 1926 s. 53—65.

[2] Å vissa rättshandlingar på familjerättens område har emellertid i rättspraxis en analogisk tillämpning av avtalslagens regler om rättshandlingars ogiltighet ansetts kunna komma i fråga, se t. ex. NJA 1936 s. 598 (avtal om underhållsbidrag till barn efter äktenskapsskillnad), 1939 A nr 167 (bodelning), 1961 s. 124 (avtal varigenom frånskild hustru avstått från henne tilldömt underhållsbidrag förklarat ogiltigt under åberopande av grunderna för 33 §) och 1965 s. 345 (bodelning förklarad ogiltig jämlikt grunderna för 31 §). Jfr NJA 1965 s. 333 (erkännande av faderskap till barn utom äktenskap ogiltigt på grund av vilseledande; grunderna för avtalslagen åberopades ej). Se vidare Gunvor Wallin: Om avtal mellan makar s. 119—154; jfr SvJT 1959 s. 587—588 och 1960 s. 294 ävensom TfR 1959 s. 136—147. Ang. frågan om analogisk tillämpning av nämnda regler å arvsavtal och avtal om sammanlevnad i oskiftat dödsbo se NJA II 1930 s. 419 och 1933 s. 575, Walin: Ärvdabalken I s. 332 samt Guldberg och Bergendal: Ärvdabalken II s. 307—308.

1 KAP

Om slutande av avtal

1 §

Anbud om slutande av avtal och svar å sådant anbud vare, efter ty här nedan i 2—9 §§ sägs, bindande för den, som avgivit anbudet eller svaret.

Vad i nämnda paragrafer stadgas skall lända till efterrättelse, så vitt ej annat följer av anbudet eller svaret eller av handelsbruk eller annan sedvänja.

I fråga om avtal, för vars giltighet enligt lag fordras iakttagande av viss form, gälle vad särskilt är stadgat.

När någon erbjuder sig att köpa eller sälja en vara för visst pris eller eljest föreslår en annan att göra någon affär med honom och den andre å sin sida förklarar, att han går in på den föreslagna affären, är avtal därigenom slutet. Vid varje avtal kan man särskilja åtminstone två viljeförklaringar. Den av dessa, som avgives först kallas anbud eller offert, den som följer därefter antagande eller accept. Vid avtal mellan närvarande följer accepten i regel omedelbart på offerten. Vid avtal mellan personer på olika orter kan däremot ganska lång tid förflyta mellan anbudets avgivande och det antagande svarets framkomst, och ofta växlas flera brev å ömse sidor, innan enighet uppnås om avtalets innehåll.

Då avtal kommer till stånd genom utbyte av sammanstämmande[1] viljeförklaringar, ligger det nära till hands att antaga att kontrahenterna bliva bundna först i det ögonblick sådan samstämmighet uppnås. Detta anses också hava varit den romerska rättens ståndpunkt. Först därigenom att anbudstagaren gav sitt samtycke till det ifrågasatta avtalet uppkom den »samvilja» (consensus), som man betraktade såsom grundvalen för de ömsesidiga förpliktelserna i följd av avtalet. Lika litet som anbudstagaren var förpliktad före accepten, torde det hava varit anbudsgivaren betaget att dessförinnan återkalla sitt anbud. Huruvida detta måste hava skett, innan accepten avsändes, eller om anbudet kunde återkallas ända till dess accepten kommit fram till anbudsgivaren resp. kommit till hans kunskap, har varit föremål för olika meningar; se härom vid 7 §.

[1] Enligt 6 § andra stycket kan under vissa förutsättningar avtal komma till stånd trots bristande överensstämmelse mellan anbud och svar. Jfr även nedan s. 25 not 1.

Med den romerska rätten vunno dessa grundsatser[1] insteg i Tyskland och Frankrike. Även enligt engelsk-amerikansk rätt anses ett icke accepterat anbud kunna återkallas; detta beror dock mindre på den romerska rättens inflytande än på en för engelsk rätt egendomlig grundsats, att viljeförklaringar i allmänhet icke äro bindande, med mindre förklaringens mottagare å sin sida erlagt eller utfäst något vederlag (consideration).

I den moderna rätten har en motsatt grundsats vunnit erkännande: anbud äro bindande icke blott så, att de kunna accepteras med den verkan, att avtal därigenom kommer till stånd, utan även i den meningen, att de icke kunna återkallas, sedan de kommit fram till adressaten resp. kommit till hans kännedom. Bestämmelser av detta innehåll finnas redan i den preussiska lagboken (1794) och i den österrikiska civillagen (1811, delvis reviderad 1914, 1915 och 1916). För handelsförhållanden fastslogs samma grundsats i den för Tyskland och Österrike gemensamma handelslagen (1861). Även i Frankrike synes man numera erkänna anbuds oåterkallelighet inom handelsförhållanden. På samma ståndpunkt står den tyska civillagen (1896) och den schweiziska lagen om obligationsrätten (1881, reviderad 1911). I nyare lagstiftning göres i detta avseende icke någon skillnad mellan civila förhållanden och handelsförhållanden.

Angående rättsuppfattningen i de nordiska länderna vid tiden för avtalslagens tillkomst uttalas i motiven: Det lider ej något tvivel, att enligt dansk och norsk rätt anbud äro bindande och oåterkalleliga redan innan de accepterats. Förpliktelse för anbudsgivaren anses i allmänhet inträda i det ögonblick anbudet kommer till adressatens kunskap, men denna hans förpliktelse är vid ömsesidigt förpliktande avtal i regel beroende av det villkoret att anbudstagaren å sin sida förbinder sig att erlägga den begärda motprestationen. Detta sker genom accepten, som sålunda på samma gång är ett villkor för att anbudsgivaren fortfarande blir bunden och en för anbudstagaren förpliktande viljeförklaring, vilken blir oåterkallelig genom att den kommer till anbudsgivarens kännedom. Ehuru man både i dagligt tal och i juridiskt språkbruk betecknar avtalet såsom det rättsfaktum, varigenom de ömsesidiga förpliktelserna uppkomma, blir alltså i själva verket vardera kontrahenten förpliktad genom den av honom avgivna viljeförklaringen. Denna åskådning har även inom vårt land vunnit allmän anslutning, och ehuru en viss oklarhet rörande möjligheten att återkalla anbud försports inom köpmanskretsar, kan den uppfattningen sägas vara förhärskande, att ett avgivet anbud icke kan med laga verkan återkallas, även om det vid tiden för återkallelsen ännu icke accepterats av anbudstagaren. Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte vilade på

[1] »Kontraktsteorien».

denna uppfattning, och mot densamma gjordes vid förslagets granskning inom högsta domstolen icke någon anmärkning.

För de kommittéer, som utarbetat bestämmelserna i 1 kap., har det stått klart, att lagstiftningen måste byggas på principen,[1] att ett anbud, som kommit till adressatens kännedom, i allmänhet bör vara oåterkalleligt. När avtal komma till stånd genom muntliga förhandlingar blir visserligen den praktiska betydelsen härav ringa;[2] ett muntligt anbud måste nämligen omedelbart antagas, såvida icke anstånd med svaret medgivits. Desto viktigare är, att den som mottagit ett brev eller telegram, vari anbud göres, får någon tid på sig att överväga, huruvida han skall antaga anbudet eller icke. Den som avgivit anbudet har ju gjort detta i syfte att därigenom få ett avtal till stånd, och detta syfte befordras otvivelaktigt genom att anbudstagaren kan förlita sig på det anbud han mottagit; hans benägenhet att underkasta detta en allvarlig prövning och eventuellt antaga det måste naturligtvis ökas, om han icke riskerar, att den fördel han därigenom tror sig vinna i sista stunden undanryckes honom genom en återkallelse av anbudet. Att så är fallet bekräftas också av att anbudsgivaren ofta finner med sitt intresse förenligt att i själva anbudet utsätta en viss tid, under vilken det skall stå fast. En sådan utfästelse anses i allmänhet även i länder, vilkas lagstiftning vilar på principen om icke accepterade anbuds återkallelighet, bindande för anbudsgivaren, ehuru man för att förena detta av praktiska hänsyn påkallade resultat med ifrågavarande princip sett sig nödsakad att tillgripa den fiktionen, att anbudstagaren genom sin underlåtenhet att avböja en sådan utfästelse måste anses hava accepterat densamma.

Även på annat sätt har man sökt råda bot på de praktiska olägenheterna av principen om anbuds återkallelighet. Man har sålunda velat göra gällande, att anbudsgivaren genom att återkalla anbudet före accepten visserligen skulle kunna förhindra, att avtal komme till stånd, men ändock vara skyldig att ersätta anbudstagaren den förlust, som denne kan hava lidit genom att förlita sig på anbudets giltighet (det s. k. negativa intresset). Den praktiska betydelsen härav skulle visa sig däri att anbudstagaren icke kunde fordra ersättning för den vinst han skulle hava gjort å det ifrågavarande avtalet (det positiva intresset), utan endast fordra att bliva försatt i samma ställning som om anbudet aldrig blivit avgivet. Under det negativa intresset inbegripas emellertid icke blott direkta kostnader i anledning av anbudet utan även ersättning för utebliven vinst i följd därav att anbudstagaren i förlitande på anbudet underlåtit att antaga ett annat, kanske lika fördelaktigt anbud. Det negativa intresset kan alltså stundom bliva lika stort som det po-

[1] »Löftesteorien».
[2] Jfr NJA II 1901 nr 1 s. 12, 27—29.

sitiva.[1] Om t. ex. anbudet avser försäljning av ett värdepapper till dagens kurs, föreligger icke någon skillnad mellan det negativa och det positiva intresset; anbudstagaren skulle nämligen i sådant fall kunnat köpa värdepapperet på annat håll för samma pris. Läran om en till det negativa intresset begränsad ersättningsskyldighet har inom teorien spelat en stor roll, men på nu ifrågavarande område synes denna roll vara utspelad. Oavsett de betänkligheter, som enligt kommitténs mening ur teoretisk synpunkt kunna anföras mot att ålägga anbudsgivaren ersättningsskyldighet, när han endast begagnar den rätt att återkalla sitt anbud, som tillkommer honom enligt den principiella utgångspunkten, tala starka praktiska betänkligheter mot en sådan anordning. Det skydd, som man därigenom velat bereda anbudstagaren, är icke tillfyllest. För att få ut ersättning av anbudsgivaren måste han nämligen visa, att han i förlitande på anbudet förkastat eller underlåtit att besvara andra anbud eller också underlåtit att själv framställa anbud till andra personer. Att förebringa sådan bevisning är i allmänhet förenat med stora svårigheter, och även om anbudstagaren skulle förmå det, kan han hava goda skäl att icke offentliggöra sina planerade affärstransaktioner. Dessa och andra omständigheter hava gjort, att man i det praktiska rättslivet i allmänhet ställt sig skeptisk mot det försök att medla mellan de stridiga intressena, som tagit sig uttryck i läran om en till det negativa intresset begränsad ersättningsskyldighet. Att den på förevarande område ej vunnit erkännande i modern utländsk lagstiftning, framgår av den förut lämnade översikten.

På nu anförda grunder vilar den i *första stycket* uttalade grundsatsen, att anbud om ingående av avtal och svar å sådant anbud äro bindande för avgivaren. Härvid förutsättes naturligtvis, att anbudet eller svaret kommer till adressatens kännedom. Att i lagtexten intaga en erinran härom har ansetts obehövligt och mindre lämpligt, eftersom det kunde giva anledning till det missförståndet, att man därigenom fastslagit den tidpunkt, då anbudet kommer till adressatens kännedom, såsom avgörande för det blivande avtalets rättsverkningar. Härom torde någon allmän regel icke kunna uppställas. Det är icke heller säkert, att de plikter som i följd av avtalet åvila kontrahenterna uppkomma i samma ögonblick för dem båda.[2]

Den norska lagen saknar motsvarighet till första stycket. Detta innebär emellertid ej någon olikhet i sak. Bestämmelsen fanns nämligen i det norska kommittéförslaget och uteslöts vid behandlingen i justitiedepartementet bl. a. av det skälet att den ansågs överflödig.

[1] Jfr justitierådet Sjögrens yttrande vid lagförslagets granskning i lagrådet, NJA II 1915 s. 256.
[2] Jfr 11 § lagen den 8 april 1927 om försäkringsavtal.

Stadgandet, att den som avgivit anbud eller svar är bunden av detsamma (1 § första stycket), har icke endast karaktären av en tolkningsregel, som skall tillämpas där ej särskilda omständigheter föranleda till annat, utan fastslår den i terminologiskt avseende viktiga satsen, att endast bindande viljeförklaringar kunna betecknas såsom anbud och svar i lagens mening.[1] Har den som avgivit en viljeförklaring, vilken eljest skulle vara att anse som anbud, givit till känna, att han icke vill vara bunden av den, skall detta tillkännagivande visserligen lända till efterrättelse, men såsom framgår av 9 § blir följden därav, att den avgivna viljeförklaringen betraktas icke som ett verkligt anbud utan allenast som en uppfordran att avgiva anbud. Lika litet kan ett svar, vars innehåll giver vid handen att det icke skall vara bindande för avgivaren, anses som ett antagande. I nu nämnda avseende intager den grundläggande bestämmelsen i 1 § första stycket en särställning i förhållande till de följande bestämmelserna i kapitlet. Dessa skola enligt *andra* stycket tillämpas endast i den mån ej annat följer av anbudets eller svarets eget innehåll eller av handelsbruk eller annan sedvänja vid avtal av det slag varom är fråga. Stadgandet[2] har, liksom motsvarande bestämmelse i 1 § kommissionslagen, sin förebild i 1 § köplagen.

I vissa fall kräver svensk lag iakttagande av särskilda formaliteter för giltigheten av avtal eller andra rättshandlingar. Så t. ex. stadgas i fråga om fast egendom i 1 kap. 2 § jordabalken, att köp, skifte och gåva skola ske skriftligen med tvägge manna vittne. För upplåtelse och överlåtelse av tomträtt fordras samma form.[3] Enligt nyttjanderättslagen skola alla arrendeavtal och, om ej kontrahen-

[1] Detta uttalande har kritiserats av Karlgren: Studier i allmän avtalsrätt s. 151 och Passivitet s. 84 not 2. Jfr emellertid Vahlén i Teori och praxis s. 360—361.

Ang. spörsmålet, huruvida 2—6 och 8 §§ för sin tillämplighet förutsätta att fråga är om ett oåterkalleligt anbud, se Vahlén i Teori och praxis s. 360—362.

[2] Vahlén har i Avtal och tolkning s. 17 och 119 ff. samt i Teori och praxis s. 356 ff. framhållit, att reglerna i 1 kap. ej äro att uppfatta som en uttömmande reglering av avtalsslut utan avse endast vissa former därav. På grund av bestämmelsernas dispositiva karaktär är sålunda regeln om anbuds och svars bindande verkan ej tillämplig, då kontrahenterna avsett att bundenhet skall inträda samtidigt för dem båda. Hit höra *dels* de mycket vanliga fall av avtalsslut mellan praesentes då kontrahenterna ej avse, att deras förklaringar under förhandlingarna skola tolkas som bindande anbud och svar, *dels* s. k. avtalad skriftform, d. v. s. då kontrahenterna äro ense om att de skola bliva bundna först sedan de båda undertecknat ett skriftligt avtal. Se härom även Karlgren: Passivitet s. 71 och 194. Jfr NJA 1962 s. 276.

I vad detta och liknande stadganden hänvisa till handelsbruk och annan sedvänja, hava de ingående analyserats och kritiserats av Karlgren i Kutym och rättsregel.

[3] Se 4 kap. 3 § nyttjanderättslagen.

terna annorlunda åsämjas, sådana hyresavtal där upplåtelsen avser ett år eller längre tid upprättas skriftligen. Avtal, som ingås utan iakttagande av sålunda föreskrivna former, äro ogiltiga.[1] Därav blir också en följd, att ej heller anbud om slutande av sådana avtal äro bindande.[2] Först genom att avtal upprättas i föreskriven form bliva kontrahenterna å ömse sidor förpliktade. Avtalslagens bestämmelser om anbud och svar kunna alltså, på sätt i *tredje stycket* erinrats, icke vinna tillämpning i ovan angivna eller andra fall,[3] då en formföreskrift står hindrande i vägen. Detsamma måste anses gälla beträffande avtal, för vilkas slutande erfordras fullgörande av en prestation åt medkontrahenten (s. k. realkontrakt).[4]

I den finska lagen hava uttryckligen undantagits även avtal, för vars giltighet krävs realprestation. Motsvarighet till tredje stycket saknas i de danska och norska lagarna, enär i dessa länder varken för fastighetsköp eller andra här nämnda avtal fordras viss form.

Det är endast bestämmelserna i 1 kap. som sakna tillämpning å fastighetsköp och andra avtal av nyss angiven natur; stadgandena i 3 kap. äro naturligtvis tillämpliga även å rättshandlingar, som för sin giltighet fordra viss form,[5] och å realkontrakt.

2 §

Har anbudsgivaren bestämt viss tid för svar, skall han anses hava föreskrivit, att svaret skall inom den tid komma honom till handa.

[1] I fråga om verkan av övertagande av fastighet till brukande utan att skriftligt arrendeavtal upprättats se numera 2 kap. 1 § andra stycket nyttjanderättslagen och NJA II 1944 s. 163—172. Ang. utfästelse i ärende hos hyresnämnd att upplåta hyresrätt se NJA 1960 s. 619.

[2] Se NJA 1941 s. 689 (anbud om försäljning av fast egendom ansågs icke i något avseende bindande för anbudsgivaren). Jfr lagberedningens förslag till jordabalk I (1947) s. 158—161 samt NJA 1947 s. 220, 1948 s. 5 jämte där anmärkta rättsfall och 1965 s. 306 (utfästelse att vid äventyr av viss ekonomisk påföljd överlåta fast egendom ej bindande) ävensom Malmström i SvJT 1949 s. 32. Ang. giltigheten av s. k. handpenningsavtal se NJA 1946 s. 178 och 1947 s. 215 samt nedan s. 143 vid not 4 och 147 not 1.

[3] I fråga om aktieteckning se 18 § lagen den 14 sept. 1944 om aktiebolag; jfr NJA 1918 s. 394. Beträffande förordnande om förmånstagares insättande hänvisas till 103 § lagen den 8 april 1927 om försäkringsavtal. Ang. kollektivavtal se 1 § lagen den 22 juni 1928 om kollektivavtal.

[4] Jfr uttalanden av Björling och Ekeberg i SvJT 1916 s. 353—362, 1917 s. 444—446 och 1918 s. 341—343. Se ang. realavtal även lagen den 27 mars 1936 ang. vissa utfästelser om gåva och Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 70—71. Frågan i vad mån ett borgenslöfte är bindande har behandlats av Bergström i Festskrift till Nial s. 85—106.

[5] Ang. formbundenhetens inverkan vid tillämpningen av allmänna avtalsregler se lagberedningens förslag till jordabalk I (1947) s. 152—153, Vahlén: Formkravet vid fastighetsköp s. 161—270, Karlgren i SvJT 1950 s. 862 och 1952 s. 795—797 samt NJA II 1953 s. 365—366.

Är i brev eller telegram, vari anbud göres, viss tidrymd utsatt för svaret, skall denna räknas från den dag brevet är dagtecknat eller den tid på dagen telegrammet är inlämnat för befordran.

Huru länge ett avgivet anbud är bindande, beror naturligtvis i främsta rummet på anbudets eget innehåll. Innehåller anbudet ingen bestämmelse i sådant avseende, har man att tillämpa stadgandena i 3 §. Förevarande paragraf har allenast till uppgift att giva vissa regler för tolkningen av (skriftliga eller muntliga) anbud, i vilka tid för svaret är bestämd. En sådan tidsbestämmelse kan hava den innebörden, att det är tillräckligt, om svar avsändes inom den bestämda tiden och sedermera kommer fram inom den tid, som under normala förhållanden åtgår för dess befordran till adressaten. Att anbudsgivaren velat låta sig nöja härmed, kan dock icke antagas, med mindre anbudets lydelse, till äventyrs rådande handelsbruk inom den bransch, varom fråga är, eller andra särskilda omständigheter giva stöd för en sådan tolkning av tidsbestämmelsen. Är detta icke fallet, måste ett anbud, som innehåller orden »svar senast den 10:e» eller »svar inom 3 dagar», anses innefatta förbehåll, att svaret inom den bestämda tiden skall komma anbudsgivaren till handa. Ett stadgande av detta innehåll har upptagits i *första stycket*. Vad sålunda stadgats överensstämmer med utländsk lagstiftning. Kommer antagande svar inom bestämd tid, är avtal slutet. I annat fall är anbudet utan vidare förfallet, och anbudsgivaren behöver ej återkalla det. Att han emellertid under vissa förhållanden är pliktig att, om antagande svar sedermera ingår och han icke vill godtaga detta, giva besked därom, framgår av 4 §.

Innan anbudsgivaren tagit del av svarets innehåll, står det, såsom vid 7 § skall närmare utvecklas, anbudstagaren fritt att återkalla svaret. Huruvida anbudsgivaren tager del av svaret inom den utsatta tiden eller först sedermera, är däremot likgiltigt för frågan om anbudets bindande kraft. En motsatt regel skulle leda till att han kunde undandraga sig sin bundenhet av det gjorda anbudet genom att låta bli att läsa ett i rätt tid ingånget svar. Här som eljest, då fråga är om en viljeförklarings rättsverkan gentemot den till vilken densamma är riktad, måste det vara tillräckligt, att förklaringen kommit fram till adressaten på sådant sätt, att denne är i tillfälle att omedelbart taga del av förklaringens innehåll. För att beteckna detta förhållande användes i den svenska texten — såväl i denna paragraf som i 3 § om däri avsedda antagande svar, i 7 § om återkallelse av anbud eller svar ävensom i 13 och 18 §§ om återkallelse av fullmakt — uttrycket »*komma till handa*» samt i de andra texterna »komme frem», vilket enligt danskt och norskt språkbruk är liktydigt därmed. Det i den svenska texten valda ut-

trycket förekommer med samma innebörd i 27 och 51 §§ köplagen. Tolkningen av uttrycket komma till handa är av stor betydelse för en riktig tillämpning av här givna bestämmelser. I allmänhet måste ett brev eller telegram anses komma adressaten till handa i och med att det avlämnas till honom eller nedlägges i hans brevlåda. Han har därigenom beretts tillfälle att omedelbart taga del av innehållet i det meddelande varom är fråga. Om brevet är adresserat till en affärsman, som har postfack för ankommande försändelser, är dess inläggande i facket enligt merkantil uppfattning såtillvida likvärdigt med ett avlämnande på kontoret, att adressaten icke får åberopa ett dröjsmål med avhämtandet. Härvid liksom för övrigt, då brev eller telegram avlämnas på ett affärskontor efter det den på platsen och inom branschen sedvanliga kontorstiden för dagen gått till ända, måste emellertid göras den reservationen, att meddelandet anses hava kommit adressaten till handa först påföljande arbetsdags morgon, såvida han icke tillfälligtvis tidigare tagit del av dess innehåll. Huruvida ett rekommenderat eller assurerat brev, om vars ankomst adressaten erhållit avi, kan anses därigenom hava kommit honom till handa, även om det icke avhämtats, är mera ovisst.[1] Ett muntligt meddelande kommer adressaten till handa genom att det framföres till honom[2] eller till någon, som är behörig att å hans vägnar mottaga meddelandet.

När i anbudet icke bestämts viss tidpunkt, då svar senast skall hava ingått, utan allenast angivits en tidrymd inom vilken svaret skall hava kommit anbudsgivaren till handa, uppstår frågan, från vilken tidpunkt fristen skall räknas. För sådana fall, då anbudet gjorts i brev eller telegram, innehåller *andra stycket* tolkningsregler i detta avseende. Har anbudet gjorts i brev, skall tiden räknas från den dag brevet är daterat.[3] Denna dag skall icke medräknas. Ett anbud, som avgivits den 1 februari och fordrar svar inom tre dagar, måste alltså antagas genom svar, som senast den 4:e kommer anbudsgivaren till handa. Skulle brevet av misstag hava daterats oriktigt, har man att tillämpa reglerna i 32 § första stycket om verkan av att en viljeförklaring kommit att innehålla annat än som åsyftats; har anbudstagaren icke insett eller bort inse feldateringen, äger han alltså rätta sig efter det datum som angivits i brevet. I fråga om telegrafiska offerter uppställes däremot den regeln, att fristen skall räknas från den tid på dagen, då offerten för befordran inlämnas på avgångsortens telegrafstation; den återstående delen av denna dag medräknas alltså här i acceptfristen. Skulle tidpunkten för telegrammets inlämnande hava oriktigt angivits av ve-

[1] Jfr NJA 1918 s. 551.
[2] Jfr SvJT 1918 Rf s. 22.
[3] Är brevet odaterat, synes tiden böra räknas från poststämpelns datum.

derbörande telegraftjänsteman eller i följd av telegraferingsfel oriktigt återgivits i det telegram, som utlämnats till adressaten, går detta icke ut över avsändaren. Denna grundsats överensstämmer med vad som enligt 32 § andra stycket gäller i fråga om andra telegraferingsfel. Att bestämmelserna i förevarande paragraf icke skola tillämpas, när anbudets lydelse eller de omständigheter, varunder det avgivits, giva vid handen, att annat varit av anbudsgivaren åsyftat, framgår av 1 § andra stycket.

Det har varit ifrågasatt att i lagen upptaga en särskild bestämmelse angående tolkningen av det i anbud ofta förekommande uttrycket *»omgående svar»*. Enligt ordalydelsen skulle detta betyda, att svar måste avsändas med den post, som efter anbudets framkomst först avgår. Med nutidens täta postgång kan dock en sådan tolkning av uttrycket icke upprätthållas. Vid de överläggningar, som under förarbetena till lagen hållits med affärsmän inom alla tre länderna, har det visat sig omöjligt att fastslå någon bestämd innebörd av ifrågavarande uttryck; man synes i allmänhet därmed endast förbinda den föreställningen, att det fordras något större skyndsamhet än eljest med anbudets besvarande.[1] Vid sådant förhållande har någon bestämmelse i ämnet icke kunnat upptagas i lagen.

3 §

Göres anbud i brev eller telegram utan att tid för svar däri utsättes, måste antagande svar komma anbudsgivaren till handa inom den tid, som vid anbudets avgivande skäligen kunde av honom beräknas åtgå. Vid beräkningen av nämnda tid äge anbudsgivaren, där ej annat föranledes av omständigheterna, förutsätta, att anbudet framkommer i rätt tid samt att svaret avsändes utan uppskov efter det anbudstagaren åtnjutit skälig betänketid och icke varder under vägen försenat; är anbudet gjort i telegram, äge anbudsgivaren tillika förutsätta att svaret befordras på enahanda sätt eller annorledes kommer honom lika tidigt till handa.

Anbud, som göres muntligen utan att anstånd med svaret medgives, måste omedelbart antagas.

När det gäller att fixera tidslängden av anbudsgivarens bundenhet i sådana fall, då själva anbudet icke lämnar någon ledning härutinnan, plägar man alltid göra skillnad, allteftersom anbudet är rik-

[1] Jfr NJA 1914 s. 269.

tat till en närvarande eller till en frånvarande person. Denna i utländsk lagstiftning allmänt genomförda skillnad ligger också till grund för bestämmelserna i förevarande paragraf. De hava emellertid inskränkts till att gälla anbud, som göras i brev eller telegram eller ock framställas muntligen, vare sig i samtal med en närvarande person eller med användande av telefon. Beträffande de relativt sällsynta och oviktiga fall, då avtal komma till stånd på annat sätt, hava särskilda bestämmelser ansetts överflödiga.

I fråga om anbud, som göras i brev eller telegram, stadgar *första stycket* i överensstämmelse med modern utländsk lagstiftning, att antagande svar måste komma anbudsgivaren till handa inom den tid, som kan beräknas åtgå för erhållande av svar.[1] Att anbudsgivaren bör vara skyldig att under en på detta sätt begränsad tidrymd avvakta svar, betingas av samma skäl, som vid 1 § utvecklats till stöd för att anbud över huvud böra vara bindande. Utöver den tid, som dessa hänsyn påkalla, bör han icke vara bunden, såvida han ej själv bundit sig för längre tid. I fråga om tolkningen av uttrycket komma till handa hänvisas till det vid 2 § anförda.

Den tidrymd under vilken anbudsgivaren sålunda är bunden — den s. k. legala acceptfristen — består av tre moment, nämligen 1) den tid, som åtgår för anbudets befordran till anbudstagaren, 2) den tid, som denne bör hava på sig för att överväga, om han skall antaga detsamma, samt 3) den tid, som kräves för svarets framkomst till anbudsgivaren. Av dessa tider äro den första och den sista tämligen konstanta. De skola, enligt vad lagtexten giver vid handen, beräknas efter normala förhållanden, såvida icke omständigheterna vid anbudets avgivande föranleda till annat. Anbudsgivaren äger alltså i allmänhet förutsätta, att såväl anbudet som svaret kommer fram i rätt tid, d. v. s. att dess befordran icke tager nämnvärt längre tid i anspråk än som i regel åtgår för befordran av sådana meddelanden, varom i det särskilda fallet är fråga. Blir anbudet eller svaret på grund av oförutsedda omständigheter försenat på vägen, så att svaret ej hinner fram före utgången av acceptfristen, är anbudsgivaren icke vidare bunden av sitt anbud. Enligt 4 § kan det emellertid åligga honom att reklamera, om antagande svar sedermera kommer honom till handa. Om däremot redan vid anbudets avsändande snöhinder eller annat avbrott i trafiken veterligen är för handen, måste anbudsgivaren finna sig i den förlängning av väntetiden, som kan beräknas bliva en följd därav.

Huru lång tid som anbudstagaren bör hava till sitt förfogande för att bestämma sig, om han skall antaga eller förkasta anbudet, beror i hög grad på omständigheterna i det särskilda fallet. Hänsyn måste härvid i främsta rummet tagas till beskaffenheten av det

[1] Jfr NJA 1895 s. 422, 1911 A nr 131 och 1919 A nr 372 samt SvJT 1932 Rf s. 69.

avtal varom är fråga — ett anbud om övertagande av en affärsrörelse eller om inträde i ett handelsbolag kräver längre övervägande än ett vanligt köpe- eller saluanbud. I allmänhet måste större skyndsamhet fordras av en affärsman än av en enskild person. Avser anbudet en vara eller ett värdepapper, som är föremål för hastiga prisväxlingar, är uppenbarligen stor skyndsamhet av nöden, då anbudstagaren eljest skulle kunna under betänketiden otillbörligt spekulera på anbudsgivarens bekostnad. Närmare bestämmelser i lag angående den tid, inom vilken anbud måste besvaras, kunna icke uppställas. Man har därför i denna paragraf nöjt sig med den allmänt hållna bestämmelsen, att svaret skall avsändas utan uppskov efter det anbudstagaren åtnjutit skälig betänketid.

De tre tidsmoment, som ingå i den legala acceptfristen, hava icke vart för sig självständig betydelse utan bilda tillsammans en enhet. Om t. ex. ett i brev gjort anbud försenats en dag på vägen, kan anbudstagaren genom att anlita telegrafen och eventuellt knappa in på den betänketid, som eljest skulle stått honom öppen, bereda sig tillfälle att antaga detsamma. Å andra sidan äger han, där ej annat framgår av omständigheterna, dröja med svarets avsändande så lång tid, som han kan spara genom att anlita telegraf eller telefon i stället för att sända svaret i brev. Får anbudsgivaren svar inom den tid han med fog kunnat påräkna, är avtal därigenom slutet, även om svaret avsänts senare än han tänkt sig.[1] Vill anbudsgivaren skydda sig mot den spekulationsmöjlighet, som anbudstagaren härigenom onekligen kan bereda sig, handlar han försiktigast, om han utsätter frist för svarets avsändande eller fordrar telegrafiskt svar.[2]

Den omständigheten, att ett anbud gjorts genom telegram, bör såsom hänvisande på avsändarens önskan om skyndsamt avgörande naturligtvis tagas i betraktande vid prövning av frågan, om anbudstagaren kan anses hava överskridit den betänketid, som bör tillkomma honom.[3] Ej heller för sådana fall låter det sig emellertid göra att fixera något visst antal timmar, inom vilket svar skall avsändas.[4] Däremot synes det kunna fordras, att den som fått mottaga telegrafiskt anbud också för svaret anlitar telegrafen, såvida han icke är i tillfälle att på annat lika skyndsamt sätt, exempelvis genom telefon, sätta sig i förbindelse med anbudsgivaren. En bestämmelse av detta innehåll har upptagits i första stycket. Telefon torde i allmänhet kunna anlitas, även om anbudsgivaren uttryckligen fordrat telegrafiskt svar; att denne därmed velat tillgodose något annat intresse än att erhålla snabbt svar, kan ej utan särskilt skäl antagas.

[1] Jfr SvJT 1924 Rf s. 67.
[2] Detta torde han icke kunna anses hava gjort allenast genom att han fordrat omgående svar; se NJA 1914 s. 269.
[3] Jfr NJA 1922 A nr 163.
[4] Jfr SvJT 1919 Rf s. 79.

För sådana fall, då anbud göres muntligen — och härunder innefattas tydligen telefonmeddelanden, när de icke förmedlas genom särskild överföring — uppställes i *andra stycket*, likaledes i överensstämmelse med utländsk lagstiftning, den regeln, att anbudet måste omedelbart antagas, om det skall leda till avtal.[1] Anbudstagaren äger alltså i dessa fall icke åtnjuta betänketid, såvida han icke under förhandlingarna begär och erhåller längre eller kortare tids anstånd med svaret.[2] Lyckas han utverka sådant, blir 2 § tillämplig; han har alltså att avgiva svar så tidigt, att det kommer anbudsgivaren till handa inom den bestämda tiden. När däremot anstånd med svaret icke medgives, förfaller ett muntligt anbud, såvida det ej strax antages. Något särskilt återkallande av detsamma fordras icke, utan anbudsgivarens bundenhet upphör genom att han avlägsnar sig eller övergår till ett annat samtalsämne. Endast så länge anbudet så att säga uppbäres av anbudsgivarens avvaktande hållning,[3] kan det med laga verkan antagas.

4 §

Antagande svar, som för sent kommer anbudsgivaren till handa, skall gälla såsom nytt anbud.

Vad nu är sagt äge dock icke tillämpning, där den, som avsänt svaret, utgår från att det framkommit i rätt tid och mottagaren måste inse detta. I ty fall åligger det denne, om han icke vill godtaga svaret, att utan oskäligt uppehåll giva avsändaren meddelande därom; underlåter han det, anses avtal hava genom svaret kommit till stånd.

Om den som avsänt ett antagande svar inser, att anbudet försenats på vägen, eller eljest har klart för sig, att hans svar icke kan komma anbudsgivaren till handa i rätt tid, vet han redan vid svarets avsändande, att avtalets slutande beror av om svaret godtages, fastän det kommer för sent. I sådant fall är svaret tydligen att uppfatta som ett nytt anbud, vilket förfaller, om det ej antages av den ursprunglige anbudsgivaren inom den i 3 § stadgade tiden. Men även när avsändaren av svaret utgår från att detta skall komma fram i rätt tid, synes det i allmänhet kunna antagas överensstämma med hans vilja, att svaret, om det skulle försenas på vägen, skall gälla såsom nytt anbud. Bestämmelsen i *första stycket* att svaret skall gälla som nytt anbud avser båda dessa fall. Enligt vad andra stycket giver vid handen, skall den emellertid icke tillämpas, när

[1] Jfr Vahlén: Avtal och tolkning s. 122—127 samt i Teori och praxis s. 372—373.
[2] Jfr NJA 1904 A nr 159.
[3] Jfr Karlgren: Passivitet s. 194 not 9.

mottagaren av svaret måste inse, att avsändaren utgår från att det kommit fram i rätt tid. I de fall, då svaret skall gälla som nytt anbud, har man att å detta tillämpa 3 §. Därav följer, att något avtal på grundval av svaret icke kan komma till stånd, om svaret under befordringen blir så väsentligt försenat, att det för den ursprunglige anbudsgivaren är omöjligt att acceptera detsamma inom den legala acceptfristen.

När anbudstagaren icke äger kännedom om att en av honom avsänd accept kommit fram för sent, utgår han naturligtvis från att genom densamma ett avtal verkligen kommit till stånd. Denna föreställning kan för honom medföra menliga följder, därest han icke i tid får kännedom om rätta förhållandet. Framgår det av svarets datum, att detsamma blivit försenat på vägen, eller äro omständigheterna eljest sådana, att mottagaren måste förstå att avsändaren utgår från att det kommit fram i rätt tid, bör det därför åligga honom att, om han icke vill godtaga svaret, utan tidsutdräkt giva avsändaren besked därom;[1] han skulle eljest kunna otillbörligen spekulera på dennes bekostnad. Denna grundsats har kommit till uttryck i modern utländsk lagstiftning på detta område liksom även i nya lagberedningens förut omnämnda förslag. I den schweiziska lagen angående obligationsrätten är dock grundsatsen erkänd endast för sådana fall, då viss tid för svaret icke var utsatt i anbudet. Såväl i nämnda lag som i den tyska civillagen uppställes såsom förutsättning för anbudsgivarens reklamationsskyldighet, att accepten avsänts i rätt tid men försenats på vägen. Även när accepten i själva verket avsänts för sent kan emellertid avsändaren hysa den föreställningen, att svaret skulle komma fram i rätt tid; särskilt i sådana fall, då någon acceptfrist icke utsatts i anbudet, kan han hava tagit sig något längre betänketid än som enligt 3 § rätteligen tillkommer honom. Fråga uppstår då, huruvida en anbudsgivare, som av svaret måste inse att en dylik missuppfattning föreligger å avsändarens sida, skall vara skyldig att reklamera eller icke. Det förra synes vara det riktiga. I överensstämmelse med denna uppfattning har stadgandet i *andra stycket*[2] blivit avfattat. Av formuleringen framgår, att den i första stycket uttalade regeln, att en försenad accept gäller såsom nytt anbud, icke skall lända till efterrättelse i de fall varom här är fråga.

För tillämpning av andra stycket förutsättes, att anbudsgivaren måste inse, att den som avsänt accepten utgår från att denna verkligen kommit fram i rätt tid. Det är sålunda icke nog, att denne vid acceptens avsändande hade anledning antaga, att så skulle ske.

[1] Jfr NJA 1897 A nr 111 (minoriteten i HD).
[2] Se Karlgren: Passivitet s. 81—83 och Vahlén: Avtal och tolkning s. 133—134.

Tillräckligt skäl har icke ansetts föreligga att ålägga anbudsgivaren reklamationsskyldighet, om exempelvis orsaken till att en med posten sänd accept kommit fram för sent är en järnvägsolycka, som måste antagas hava kommit till avsändarens kännedom. I ett dylikt fall kommer alltså accepten att gälla som nytt anbud, vilket förfaller, om det ej antages inom den i 3 § första stycket stadgade tiden.

Enligt vad stadgandets lydelse giver vid handen har anbudsgivaren icke fullgjort honom åliggande reklamationsskyldighet genom att allenast meddela anbudstagaren, att accepten kommit för sent; av meddelandet måste framgå, att anbudsgivaren ej vill godtaga accepten. Underlåter anbudsgivaren att iakttaga vad som sålunda åligger honom, har detta till följd, att avtal anses hava kommit till stånd genom svaret. I detta hänseende står stadgandet i överensstämmelse med nyss omförmälda utländska lagar.

Av 40 § framgår, att sådana meddelanden varom här är fråga gå på adressatens risk. Att meddelandet försenas eller icke kommer fram, har sålunda icke till följd, att anbudsgivaren anses icke hava fullgjort sin reklamationsskyldighet. Har anbudsgivaren redan innan något svar kommit honom till handa meddelat anbudstagaren, att han icke längre anser sig bunden av sitt anbud, lärer han i allmänhet icke vara pliktig att sända nytt meddelande, om antagande svar sedermera kommer. En bestämmelse av detta innehåll återfinnes i den tyska civillagen. Att den svenska lagen icke innehåller någon motsvarighet härtill beror på att det kan åligga anbudsgivaren att giva nytt meddelande, om han av svarets innehåll får grundad anledning antaga, att hans föregående meddelande förkommit.

Om stadgandena i denna paragraf liksom om övriga bestämmelser i 1 kap. gäller enligt 1 § andra stycket, att de skola tillämpas allenast såvitt ej annat följer av anbudet eller svaret eller av handelsbruk eller annan sedvänja. Detta allmänna förbehåll bör särskilt vid tillämpningen av 4 § hållas i minnet. Vad första stycket beträffar må sålunda erinras, att omständigheterna i det särskilda fallet kunna vara sådana, att man i ett i rätt tid avsänt svar måste inlägga ett tyst förbehåll, att avsändaren icke vill vara bunden, med mindre svaret också kommer fram i rätt tid, d. v. s. å sådan tid, att det utgör en giltig accept. Antag t. ex., att det ursprungliga anbudet avsåg leverans av en vara, som endast någon viss tid av året röner större efterfrågan (säsongartiklar); kommer i ett dylikt fall accepten anbudsgivaren så sent till handa, att varan icke kan levereras tillräckligt tidigt för att kunna av anbudstagaren försäljas under säsongen, bör denna accept uppenbarligen icke få gälla såsom nytt anbud. På samma sätt förhåller det sig ofta med accepter i rena spekulationsaffärer. Den som accepterat en

offert om en sådan affär vill nog i allmänhet icke, att hans accept, om den skulle försenas, skall få gälla såsom en offert. Därav skulle nämligen bliva en följd, att den ursprunglige offerenten bleve i tillfälle att till sin fördel utnyttja de prisfluktuationer, som kunna hava inträffat, medan svaret var på väg, och sålunda spekulera på acceptantens bekostnad. Nu anförda synpunkter förtjäna beaktande jämväl då fråga uppstår om tillämpning av andra stycket. Där angivna påföljd av underlåten reklamation bör naturligtvis icke inträda, därest avsändaren av ett antagande svar i svaret sagt ifrån, att han icke vill vara bunden av detsamma, om det ej kommer fram i rätt tid, ej heller när det av affärens egen beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter framgår, att ett sådant förbehåll måste inläggas i svaret. Mottagaren av detta bör under sådana förhållanden uppenbarligen lika litet kunna bringa ett för avsändaren bindande avtal till stånd genom att i andra styckets fall underlåta att reklamera som genom att, när första stycket är tillämpligt, acceptera det försenade svaret.

5 §

Avslås anbud, vare det förfallet, ändå att den tid, varunder det eljest skolat gälla, ej gått till ända.

Avslås ett anbud före acceptfristens utgång, finnes icke någon anledning att låta anbudsgivaren vidare vara bunden av detsamma. Enär tvekan möjligen skulle kunna uppstå för sådana fall, då i anbudet bestämts en viss tid under vilken det skall stå fast, har det ansetts lämpligt att i lagen upptaga en uttrycklig föreskrift i ämnet. En liknande bestämmelse återfinnes i den tyska civillagen. Erinras må emellertid, att den omständigheten, att anbudstagaren inlett förhandlingar om någon modifikation i de föreslagna avtalsvillkoren, icke i och för sig får betraktas såsom avslag; han äger i regel utan hinder därav inom den i 2 eller 3 § stadgade tiden antaga anbudet oförändrat. I handelsförhållanden gör sig emellertid en strängare uppfattning ofta gällande, i det man håller före, att ett anbud alltid måste accepteras utan vidare förhandlingar. Försiktigheten kan därför bjuda, att den som inleder sådana förhandlingar tydligt giver till känna, att han icke därmed har för avsikt att avstå från sin rätt att antaga anbudet oförändrat.[1]

6 §

Svar, som innehåller, att anbud antages, men som på grund av tillägg, inskränkning eller förbehåll icke överensstämmer

[1] Jfr SvJT 1929 Rf s. 76.

med anbudet, skall gälla såsom avslag i förening med nytt anbud.

Vad nu är sagt äge dock icke tillämpning, där den, som avgav svaret, anser det överensstämma med anbudet och mottagaren måste inse detta. I ty fall åligger det denne, om han icke vill godtaga svaret, att utan oskäligt uppehåll giva meddelande därom; underlåter han det, skall avtal i enlighet med svarets innehåll anses hava kommit till stånd.

Såsom förut nämnts kommer avtal till stånd genom utbyte av sammanstämmande viljeförklaringar.[1] För att ett anbud skall leda till avtal måste det således antagas oförändrat. Så har tydligen icke skett, om ett svar, som innehåller att anbud antages, på grund av tillägg, inskränkning eller förbehåll, som gjorts däri, icke överensstämmer med anbudet.[2] För att en dylik bristande överensstämmelse skall anses föreligga måste emellertid tillägget, inskränkningen eller förbehållet vara av materiell betydelse, så att det ifrågasatta avtalet därigenom förändras till sitt innehåll. Det har sålunda ingen verkan i detta hänseende, om i accepten tillfogas ett förbehåll angående något, som anbudsgivaren redan på grund av lag eller handelsbruk är skyldig att underkasta sig.[3] Hit hör exempelvis tillägget »betalning mot konossement» i en accept, som avser handelsköp mellan personer, vilka icke förut stått i affärsförbindelse med varandra. Ett praktiskt exempel på en accept, som icke kan anses vara vad man plägar kalla ren, erbjuder däremot det fallet att någon endast delvis accepterar ett anbud. I allmänhet måste nämligen ett anbud, där ej särskilda omständigheter föranleda till annat, anses vara odelbart.[4] Det kan emellertid inträffa, att någon erbjuder sig att sälja eller köpa en viss kvantitet under sådana förhållanden, att denna allenast kan anses utgöra ett maximum; har exempelvis någon erbjudit sig att sälja intill 1 000 ton av en vara, står det anbudstagaren fritt att acceptera en mindre kvantitet.

När anbudsgivaren, innan acceptfristen ännu gått till ända, mottagit ett svar, som icke överensstämmer med anbudet, skulle det möjligen kunna bliva föremål för tvekan, om anbudet fortfarande skall gälla under den återstående tiden. Denna fråga bör i allmänhet besvaras nekande. Genom att avgiva definitivt svar måste näm-

[1] Ang. s. k. »dold dissens» se NJA 1949 s. 664 och 1957 s. 69 samt Rodhe i SvJT 1951 s. 582—583, Schmidt i SvJT 1959 s. 509—513 och 516—517, Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 46—62 och Kutym och rättsregel s. 32 not 4 ävensom Vahlén: Avtal och tolkning s. 164—186.
[2] Jfr NJA 1937 A nr 91—93.
[3] Jfr Karlgren: Passivitet s. 41 not 2.
[4] Se NJA 1909 A nr 127; jfr 1908 s. 442.

ligen anbudstagaren anses hava avstått från vidare betänketid. Denna verkan av ett svar, varigenom anbud antages med tillägg, inskränkning eller förbehåll, uttryckes i lagtexten *(första stycket)* på det sättet, att svaret förklaras innebära ett avslag.

I regel måste anbudstagaren vid avgivande av sådant svar varom här är fråga inse, att det icke är giltigt såsom accept och att således anbudsgivarens godkännande fordras för att avtal skall komma till stånd. Liksom enligt 4 § första stycket bör därför svaret i allmännhet gälla såsom nytt anbud.[1] Detta har även kommit till uttryck i lagtexten. Naturligtvis kan ett sådant nytt anbud i sin ordning mötas med ett svar, som enligt förevarande stadgande är att anse som avslag i förening med nytt anbud, likaså detta sistnämnda anbud o. s. v. Medan underhandlingarna om en affär pågå, kunna kontrahenterna sålunda växelvis flera gånger uppträda såsom anbudsgivare och anbudstagare.

För sådana undantagsfall, då anbudstagaren tror sig[2] hava avgivit en ren accept, men detta icke är med verkliga förhållandet överensstämmande, skulle en tillämpning av stadgandet i första stycket kunna leda till obilliga resultat. De skäl som påkallat, att man i 4 § andra stycket ålagt anbudsgivaren reklamationsskyldighet jämväl när ett svars försenade ankomst beror på att avsändaren missuppfattat acceptfristens längd, göra sig med samma styrka gällande, då fråga är om ett svar, vars bristande överensstämmelse med anbudet icke är klar för avsändaren. Måste den som mottog svaret inse,[3] att avsändaren betraktade sitt svar som en ren accept, åligger det honom enligt *andra stycket* att, om han icke vill godtaga svaret, utan oskäligt uppehåll[4] giva avsändaren besked därom.[5] Denna bestämmelse, som icke veterligen har någon motsvarighet i utländsk lagstiftning, ansluter sig nära till vad som är stadgat angående reklamation vid försenad accept. Även här är påföljden av underlåten reklamation, att avtal anses hava kommit till stånd, ehuru på de förändrade villkor, vartill svaret kan föranleda.

Reklamationsskyldighet enligt detta stadgande föreligger allenast när den bristande överensstämmelsen mellan anbudet och svaret beror på att tillägg, inskränkning eller förbehåll gjorts i svaret. Är an-

[1] Jfr NJA 1895 s. 372, 1902 A nr 227, 1915 A nr 33, 1919 A nr 206, 1920 A nr 385, 1922 A nr 163 och 1929 A nr 90.
[2] Se Karlgren: Passivitet s. 50—57.
[3] Ang. innebörden av »måste inse» se Karlgren: Passivitet s. 57—61.
[4] Ang. risken för meddelandets framkomst se 40 §.
[5] Jfr NJA 1922 s. 389, 1924 s. 458, 1949 s. 609, 1957 s. 69, 1919 A nr 65, 1920 A nr 471, 1921 A nr 285 och 488, 1927 A nr 343, 1946 A nr 63 och 1954 A nr 2 samt SvJT 1922 Rf s. 73. Se även Vahlén: Avtal och tolkning s. 138—159, Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 56—60 ävensom Passivitet s. 39—80 och (ang. analog tillämpning av 6 § andra stycket) s. 188—213 samt Vahlén i SvJT 1967 s. 359.

ledningen till att anbudet och svaret ej överensstämma, att anbudet kommit fram till anbudstagaren i förvanskat skick, äger stadgandet alltså icke tillämpning. Att emellertid även i dylika fall reklamationsskyldighet kan åligga anbudsgivaren, framgår av 32 § andra stycket i denna lag samt av 82 § kommissionslagen.

Vid bedömande av frågan, huruvida en accept på grund av tillägg, inskränkning eller förbehåll skall anses innefatta sådan avvikelse från anbudet, som avses i 6 §, eller icke,[1] har man att taga hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter.[2]

Uppkommer tvist om innebörden av en accept, kan det ofta, särskilt då fråga är om handelsförhållanden, för domstolen vara av betydelse att äga kännedom om den innebörd det i accepten använda uttrycket har enligt merkantil åskådning. Kommitténs förslag innehöll vissa bestämmelser till ledning för tolkningen av några i merkantilt språkbruk vanliga uttryck. Ehuru dessa bestämmelser i enlighet med lagrådets hemställan uteslötos ur lagen, torde en redogörelse för deras innehåll och motiven för dem vara på sin plats.

Det är synnerligen vanligt, att ett brev eller telegram, varigenom ett anbud antages, innehåller *begäran om bekräftelse (konfirmation) av avtalet*. Syftet med en dylik framställning från anbudstagarens sida lärer i regel vara, att han därigenom vill förvissa sig om att accepten kommit fram i rätt tid och finnes vara överensstämmande med anbudet. Likaledes är det brukligt, att man begär konfirmation av avtal, vid vars ingående man endast genom telefon meddelat sig med medkontrahenten.[3] Även om en dylik begäran utvisar en viss tvekan hos den som framställt densamma, synes likväl den omständigheten, att till en accept fogats orden »konfirmera», »sänd konfirmation» eller dylikt, icke i och för sig böra medföra, att accepten skall anses icke överensstämma med anbudet.[4] En annan sak är, att en tolkning av acceptens innehåll i övrigt kan föranleda, att en sådan slutsats måste dragas. På denna uppfattning vilade den i 7 § av förslaget uppställda regeln, att en begäran om konfirmation icke skulle föranleda därtill att svaret finge anses innefatta sådan avvikelse från anbudet, som avses i 6 §.[5]

Sedan en affär kommit till stånd genom telegram- eller brevväxling mellan kontrahenterna, pläga dessa ofta upprätta skriftligt kon-

[1] Se Karlgren: Kutym och rättsregel s. 32 not 4 och Passivitet s. 52—53.
[2] Jfr NJA 1917 s. 133, 1920 s. 446 och 1953 A nr 6 samt SvJT 1919 Rf s. 80 och 1922 Rf s. 35. Se även NJA 1937 s. 235.
[3] Jfr NJA 1939 A nr 270.
[4] Se NJA 1921 s. 357; jfr emellertid NJA 1904 s. 492: Verkan av att i accept gjorts förbehåll om telegrafsvar.
[5] Jfr Karlgren: Passivitet s. 65—68 och Vahlén i SvJT 1967 s. 360.

trakt om affären.[1] I synnerhet gäller detta, när fråga är om affärer, som skola fullgöras efter hand i särskilda poster eller vilkas avveckling eljest kräver längre tid. Vid befraktning av fartyg förekommer det likaledes i stor utsträckning, att kontrahenterna därom upprätta skriftlig handling (certeparti). Har i ett dylikt fall anbudstagaren t. ex. i en telegrafisk accept tillfogat orden »sänd kontrakt» eller liknande, synes ett sådant tillägg icke vara av beskaffenhet att betaga accepten dess karaktär av ren. Detta överensstämmer också med merkantil uppfattning. I anslutning härtill hade i kommitténförslaget beträffande tillägg av nu angivna beskaffenhet uppställts samma presumtionsregel som för det fall att i accept begärts konfirmation av avtalet. Den omständigheten i och för sig, att anbudstagaren[2] framställt *begäran om avtalets avfattande i skriftlig form*, skulle sålunda icke anses innefatta sådan avvikelse från anbudet som avses i 6 §.[3] Uppenbart är emellertid, att i ett visst fall en motsatt tolkning av tillägget kan vara riktig, såframt den vinner stöd av de föreliggande omständigheterna.[4]

Om den ståndpunkt förslaget intog är riktig, blir därav en följd, att den som i en accept framställt begäran om bekräftelse eller om avtalets avfattande i skriftlig form kan göra gällande, att avtal blivit slutet, oaktat den andre kontrahenten vägrat att efterkomma den gjorda framställningen. En dylik vägran kan emellertid i vissa fall innefatta ett kontraktsbrott och således enligt allmänna rättsgrundsatser berättiga den som framställt anmaningen att häva det ingångna avtalet.[5] Detta är uppenbarligen händelsen, om den som mottagit accepten enligt lag är skyldig att efterkomma framställningen. Ett exempel härpå erbjöd 109 § sjölagen i dess ursprungliga lydelse, där det stadgades att certeparti skulle upprättas, om någondera parten det äskade. Men detsamma bör gälla, om framställningen har stöd i vad som förut i liknande fall plägat iakttagas mellan kontrahenterna eller i rådande handelsbruk inom den bransch varom är fråga.

[1] Jfr NJA 1936 A nr 501: Den omständigheten att i en såsom preliminärkontrakt betecknad handling föreskrivit, att ett närmare detaljerat kontrakt sedermera skulle avslutas, ansågs icke böra föranleda till att preliminärkontraktet icke vore ett bindande avtal.

[2] Ang. fall då *anbudsgivaren* förbehållit sig eller förutsatt att han för sin del ej skall bliva bunden, förrän han angivit s. k. orderbekräftelse, se Vahlén i Teori och praxis s. 384—387 och Karlgren: Passivitet s. 72.

[3] Jfr NJA 1902 s. 54 och 1920 s. 317 samt SvJT 1918 Rf s. 2. Se även Karlgren: Passivitet s. 68—69 samt Vahlén i Teori och praxis s. 374—375 och i SvJT 1967 s. 360.

[4] Jfr rättsfall refererade i Juridiskt arkiv 30 s. 77, Naumanns tidskrift 1865 s. 144, NJA 1875 s. 153, 1916 s. 583 och 1922 A nr 5.

[5] Jfr NJA 1893 s. 275. Jfr även NJA 1922 s. 83 och SvJT 1926 Rf s. 84 samt nedan s. 30 not 2.

För sådana fall, då skyldighet att sända konfirmation eller upprätta kontrakt kan anses såsom ett naturale contractus, kommer man alltså, vare sig man uppfattar en accept med begäran om konfirmation eller kontrakt såsom ren eller »oren», till samma resultat, såvida den av kontrahenterna, som framställt en sådan begäran, vill komma ifrån avtalet på grund av den andres underlåtenhet att efterkomma densamma. Enligt den förra uppfattningen medför en sådan underlåtenhet hävningsrätt för acceptanten, enligt den senare har något bindande avtal aldrig kommit till stånd. Om däremot den som framställt begäran om konfirmation resp. kontrakt vill stå fast vid avtalet, oaktat hans begäran icke efterkommits, framträder skillnaden mellan de båda uppfattningarna. Enligt den förra är han oförhindrad att påfordra avtalets fullgörande eller kräva skadestånd för underlåtet fullgörande, enligt den senare kan han varken fordra det ena eller det andra.[1]

Vad nu sagts om underlåtenhet att över huvud konfirmera resp. sända kontrakt gäller jämväl när anbudsgivaren senare än som bort ske eller icke i vederbörlig ordning efterkommer en framställning därom.[2] I sådant avseende må framhållas, att om den accept, vari konfirmation begärts, befordrats genom telegram, anbudsgivaren jämlikt grunderna för slutbestämmelsen i 3 § andra punkten torde vara skyldig att sända telegrafisk konfirmation.

Att konfirmation eller kontrakt icke kommer acceptanten till handa i rätt tid, kan också bero på omständigheter, som icke kunna läggas anbudsgivaren till last. Härvid möter först frågan, vilken betydelse det har att en accept, som innehåller begäran därom, över huvud icke eller icke i rätt tid kommer fram till anbudsgivaren. Kommer meddelandet aldrig adressaten till handa, har något avtal tydligen icke kommit till stånd. Kommer det efter utgången av den legala eller konventionella acceptfristen, synes 4 § vara tillämplig. Såsom där framhållits få emellertid bestämmelserna i den paragrafen icke tillämpas, när omständigheterna äro sådana, att avsändaren av svaret kan anses hava förbehållit sig, att svaret icke skall gälla, med mindre det kommer fram i rätt tid. Då, såsom förut påpekats, anledningen till att konfirmation begäres ofta nog är, att acceptens avsändare vill hava visshet om att denna kommer fram i rätt tid, skulle det kunna ifrågasättas att i en accept med begäran om konfirmation utan vidare inlägga ett dylikt förbehåll. Därav skulle bliva en följd, att om en sådan accept försenades på vägen, den ursprunglige anbudsgivaren icke skulle kunna göra avtalet gällande ens om han omedelbart efter svarets framkomst sände

[1] Jfr SvJT 1925 Rf s. 74.

[2] Jfr NJA 1933 A nr 383. Ang. sådana fall, då om avtalet upprättats skriftliga handlingar av olika innehåll, se NJA 1916 s. 471 och 1921 s. 643 samt SvJT 1919 Rf s. 79.

den begärda konfirmationen.[1] Med den ståndpunkt kommitténförslaget intog i fråga om innebörden av en begäran om konfirmation synes emellertid en sådan tolkning överensstämma mindre väl. Uppfattas däremot den med begäran om konfirmation förenade accepten såsom avslag i förening med nytt anbud, är det givet, att något avtal icke kommer till stånd, därest accepten försenas så väsentligt, att anbudet vid dess framkomst är förfallet enligt 2 eller 3 §.

Jämväl för sådana fall, då anledningen till att konfirmation ej ingår i rätt tid är, att det meddelande, som innehåller konfirmationen, kommer bort eller försenas på vägen, torde ovan refererade båda uppfattningar leda till olika resultat. Är avtalet slutet genom att en accept med begäran om konfirmation i rätt tid kommer anbudsgivaren till handa, och avsänder denne omedelbart den begärda konfirmationen, synes det icke böra gå ut över honom, om denna icke når adressaten inom påräknad tid; i fråga om risken för konfirmationen skulle alltså gälla samma regel som beträffande reklamation. Om däremot accepten uppfattas som ett avslag å det ursprungliga anbudet i förening med nytt anbud, utgör konfirmationen ett antagande av detta anbud, och risken för dess förkommande eller försenande drabbar alltså avsändaren; en annan sak är, att adressaten, om och när meddelandet kommer honom till handa, jämlikt 4 § andra stycket måste reklamera vid där stadgat äventyr.[2]

Det preliminära utkast, som år 1913 för avgivande av yttranden remitterades till åtskilliga handelskorporationer, innehöll jämväl en bestämmelse angående tolkningen av det i telegrafiska svar ofta förekommande uttrycket *»närmare genom brev»*. Av de inkomna yttrandena framgick emellertid, att inom köpmanskretsar åsikterna voro mycket delade angående innebörden av detta uttryck. Enligt en uppfattning, som med styrka hävdades av danska köpmän och som även i vårt land hade anhängare, finge en accept, som innehölle orden »närmare genom brev», icke betraktas såsom ren accept. Den som avgivit en offert med begäran om svar, t. ex. »senast 15 maj», är enligt denna uppfattning icke bunden, om han nämnda dag får mottaga ett telegram, innehållande orden »accepteras, när-

[1] Jfr NJA 1895 s. 422: Accept (under visst förbehåll) med begäran om telegrafiskt godkännande avsändes i telegram 12/5, som emellertid framkom först 16/5; samma dag avsändes och framkom telegrafiskt godkännande, mot vilket acceptanten omedelbart reklamerade genom telegram. Bindande avtal ansågs icke hava kommit till stånd.

[2] Om reklamationsskyldighet mot innehållet i bekräftelse (konfirmation) av redan slutet avtal se NJA 1948 s. 283. Jfr även NJA 1942 s. 346, 1944 s. 174, 1946 s. 602, 1948 s. 611 och 1962 s. 270, Karlgren i SvJT 1933 s. 44—45, Rodhe i SvJT 1946 s. 26, Vahlén: Avtal och tolkning s. 154—155, Cervin: Om passivitet inom civilrätten s. 56—59, Karlgren: Passivitet s. 213—226 samt nedan s. 37 not 5.

mare genom brev». Denna åsikt grundas på att brevet kan innehålla förbehåll, som offerenten ej vill gå in på, och att hans fordran på klart besked inom den utsatta tiden därför icke kan anses uppfylld genom ett sådant telegram. Den som gjort offerten har följaktligen, när brevet sedermera kommer honom till handa, fria händer att antaga eller förkasta de i brevet uppställda villkoren. Därest även brevet kommer fram före acceptfristens utgång, beror det givetvis på dettas innehåll, huruvida giltig accept föreligger eller icke. Enligt en annan uppfattning, som kommit till uttryck i vissa av de från svenska handelskorporationer inkomna yttrandena och som bland köpmän i Norge var förhärskande, hade däremot genom telegrammet avtal kommit till stånd på de villkor, som framginge av den mellan kontrahenterna förda telegram- eller brevväxlingen eller — i de punkter varom bestämmelse icke träffats — som överensstämde med lag eller rådande handelsbruk. Den som avgivit offerten kunde följaktligen påfordra avtalets fullgörande i enlighet med dessa villkor, även om brevet innehölle däremot stridande förbehåll; dessa hava enligt detta betraktelsesätt endast karaktären av önskemål, vilka icke utgöra villkor för accepten. I anledning av de olika meningar, som sålunda gjort sig gällande, och särskilt i betraktande av att enighet icke kunnat uppnås mellan länderna har någon bestämmelse i ämnet icke upptagits i lagen.[1]

7 §

Anbud eller svar, som återkallas, vare ej gällande, där återkallelsen kommer den, till vilken anbudet eller svaret är riktat, till handa innan han tager del av detta eller samtidigt därmed.

Om den som avsänt ett brev eller telegram ångrar sig och vill förebygga, att dess innehåll göres gällande mot honom, står det honom fritt att stoppa meddelandet.[2] Lyckas han göra det, så att meddelandet aldrig kommer adressaten till handa, kan denne naturligtvis icke grunda någon rätt å detsamma, om han sedermera skulle få kännedom om förhållandet. Att på detta sätt återkalla ett meddelande låter sig emellertid i allmänhet icke göra. Enklare är att lämna ett nytt meddelande, varigenom det föregående återkallas, t. ex. att per telegram eller telefon meddela, att man icke vill stå vid ett anbud eller en accept, som gjorts i ett förut avsänt brev. Om förutsättningarna för giltigheten av sådan återkallelse handlar denna paragraf. Samma regler böra naturligtvis tillämpas, när den

[1] Jfr Karlgren: Passivitet s. 69—70.
[2] Jfr allmänna poststadgan den 20 juni 1941 § 101 och § 46 i telegrafstyrelsens instruktion för stationerna den 1 juni 1950.

som avgivit en offert eller en accept icke vill återkalla den helt och hållet utan endast modifiera dess innehåll i vissa avseenden.

Får adressaten kännedom om återkallelsen, innan han tagit del av det meddelande som återkallas, eller samtidigt med att han tager del av dess innehåll, bör han uppenbarligen icke kunna grunda någon rätt å detsamma.[1] De skäl som eljest motivera, att en anbudstagare må hava någon tid på sig att överväga, om han skall antaga anbudet, eller att en anbudsgivare må kunna förlita sig på ett antagande svar, föreligga uppenbarligen icke, då han redan från början vet, att den andre icke vill stå fast vid anbudet eller svaret. Härvid torde man emellertid icke kunna stanna. Har återkallelsen kommit fram till adressaten, innan denne tagit del av det meddelande som återkallas, bör återkallelsens giltighet icke bliva beroende av den tillfälliga omständigheten, vilketdera meddelandet som först läses. Underlåter någon att taga del av honom tillhandakomna meddelanden, bör detta gå ut över honom själv. Liksom anbudsgivaren i de fall, varom 2 och 3 §§ handla, är bunden, om antagande svar inom den där angivna tiden kommer honom till handa på sådant sätt, att han är i tillfälle att omedelbart taga del av dess innehåll — oavsett om han verkligen gör det — bör i här förutsatta fall återkallelsen bliva gällande, om den kommer adressaten till handa, innan han läst det meddelande som återkallas.

Det skulle kunna ifrågasättas att i enkelhetens intresse — för att avskära vanskliga bevisspörsmål angående den tidpunkt, då adressaten tagit del av det meddelande, om vars återkallande är fråga — uppställa den regeln, att återkallelsen måste hava kommit honom till handa senast samtidigt med meddelandets framkomst. Detta är den tyska lagstiftningens ståndpunkt, och samma grundsats har gjort sig gällande i nya lagberedningens ofta nämnda förslag. Även den schweiziska lagen om obligationsrätten vilar på denna princip, ehuru man vid revideringen av lagen (1911) så till vida modifierat principen, att en återkallelse, som kommit fram senare, godtages om den faktiskt kommit till adressatens kunskap, innan denne tagit del av det meddelande som återkallas. Därigenom har man otvivelaktigt kommit närmare det resultat, som kräves av rättskänslan, utan att dock helt nå fram till detsamma. Om materiella rättshänsyn bjuda, att ingen bör kunna taga fasta på ett meddelande som, enligt vad han vet eller kunnat inhämta av ett annat honom tillhandakommet meddelande, är återkallat, synes denna princip också böra läggas till grund för lagstiftningen utan hänsyn till eventuella bevissvårigheter. Det är härvid att märka, att den

[1] Jfr SvJT 1926 Rf s. 6 (order avgiven till handelsresande genom överämnande av en av kunden undertecknad orderlista återkallades av kunden genom brev till huvudmannen). Angående återkallelse av accept, som avgivits till mäklare, se SvJT 1917 s. 129. Jfr även NJA 1946 s. 731.

som vill undandraga sig avtalets fullgörande under åberopande, att han återkallat sitt anbud eller sin accept, måste förebringa bevisning om att återkallelsen kommit fram i rätt tid. Har den kommit senare än det meddelande, som skolat återkallas, lärer den återkallande endast sällan lyckas bevisa, att den andre vid återkallelsens framkomst icke tagit del av det honom tidigare tillhandakomna meddelandet. Kan han icke förebringa sådan bevisning, blir det praktiska resultatet detsamma som enligt den tyska lagen, men skulle han kunna det, synes någon anledning icke finnas att frånkänna nämnda omständighet betydelse.

På dessa grunder vilar den i förevarande paragraf intagna bestämmelsen, att anbud eller svar, som återkallas, icke är gällande, om återkallelsen kommer adressaten till handa innan eller samtidigt med att han tager del av anbudet eller svaret. Denna regel är direkt tillämplig även å sådana svar, som avses i 5 och 6 §§, och den kan otvivelaktigt tillämpas analogt å andra viljeförklaringar till en frånvarande person. I fråga om innebörden av uttrycket komma till handa hänvisas till det vid 2 § anförda.

Av stadgandet i förevarande paragraf följer naturligtvis, att en återkallelse, som kommer fram efter den där angivna tidpunkten, i allmänhet icke kan godtagas.[1] Omständigheterna vid anbudets avgivande kunna emellertid vara sådana, att anbudsgivaren måste anses hava förbehållit sig en vidsträcktare rätt till återkallelse; handelsbruk härutinnan kunna också åberopas. I sådant avseende må nämnas, att enligt en uppfattning, som särskilt i Norge synes vara ganska utbredd och som även i vårt land har anhängare, det skulle stå en anbudsgivare fritt att återkalla sitt anbud, även om återkallelsen icke komme fram alldeles samtidigt med att anbudstagaren tager del av anbudet, såvida nämligen han ännu icke vidtagit någon åtgärd i anledning av detsamma.[2] Att återkallelsen i sådana fall (»re integra») ofta godtages, är icke ägnat att förvåna, men i allmänhet beror nog detta på tillmötesgående; något verkligt handelsbruk av antydda innehåll torde åtminstone i vårt land icke existera. I lagtexten har emellertid såtillvida hänsyn tagits till berörda omständighet, att i 39 § intagits en bestämmelse, som bereder domstolarna möjlighet att vid bedömande av frågan om medkontrahentens goda tro taga hänsyn till omständigheter, som blivit eller bort bliva honom kunniga, innan den ifrågavarande rättshandlingen inverkat bestämmande å hans handlingssätt. Av denna bestämmelse

[1] Huruvida den som fått mottaga ett meddelande om återkallelse, vilket avsänts å sådan tid och på sådant sätt, att det bort komma fram samtidigt med den viljeförklaring, som återkallats, eller tidigare, men som faktiskt kommer fram senare, i anledning därav har någon reklamationsskyldighet i analogi med den i 4 § föreskrivna, är icke i lagen avgjort. Jfr SvJT 1932 Rf s. 69, där frågan synes hava besvarats nekande.

[2] Jfr SvJT 1924 Rf s. 68.

följer, att om ett anbud eller en accept på grund av något misstag fått annat innehåll än som åsyftats och avgivaren bringar detta till mottagarens kännedom, innan denne i anledning av det honom förut tillhandakomna meddelandet vidtagit eller underlåtit någon åtgärd, mottagaren icke kan göra meddelandet gällande mot honom. En sådan rättelse av ett misstag i ett anbud blir till sin verkan jämförlig med en återkallelse av anbudet.

Av det föregående framgår, att anbud och svar äro alldeles likställda i fråga om förutsättningarna för återkalleligheten. Detta är gemensamt för alla rättssystem, som över huvud erkänna, att även icke accepterade anbud kunna vara oåterkalleliga. Inom de rättssystem åter, som hylla den motsatta principen, råder i denna fråga mycken oklarhet. Den härskande meningen synes vara, att anbudet blir oåterkalleligt genom att accepten avsändes, accepten däremot först genom att den framkommer till anbudsgivaren resp. kommer till hans kunskap. Ej heller enligt dessa rättssystem bliva alltså båda kontrahenterna oåterkalleligen bundna i samma ögonblick, oaktat detta skulle bäst överensstämma med den principiella uppfattning av avtalet såsom grundläggande rättsfaktum, vilken ligger till grund för nämnda rättssystem. Stundom låter man emellertid av denna teoretiska uppfattning förleda sig till att draga den ur praktisk synpunkt betänkliga konsekvensen, att enär anbudsgivaren blir oåterkalleligen bunden genom acceptens avsändande, en avsänd accept icke skulle kunna återkallas ens om återkallelsen kommer fram samtidigt eller tidigare. En än mera betänklig konsekvens av denna teori är den i engelsk-amerikansk rätt hävdade uppfattningen, att avtal kommer till stånd genom acceptens avsändande, även om denna försenas på vägen eller aldrig kommer anbudsgivaren till handa.

I nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte (8 §) meddelades särskilda bestämmelser angående betydelsen av att den som avgivit anbud eller svar avlider eller försättes i konkurs eller omyndighetstillstånd, innan anbudet antagits eller svaret kommit till adressatens kunskap, eller att någon sådan händelse, innan avtal kommit till stånd, drabbar anbudstagaren. Även i utländska lagar och lagförslag förekomma sådana bestämmelser. De hava säkerligen mindre haft sin grund i något praktiskt behov än i en önskan att bryta med den gamla uppfattningen om nödvändigheten av att en sammanstämmande vilja är för handen hos båda kontrahenterna i samma ögonblick. Att denna uppfattning icke ligger till grund för avtalslagens bestämmelser, framgår tydligt av det förut anförda. Uttrycklig föreskrift i ämnet har alltså ansetts obehövlig. Det torde för övrigt icke råda något tvivel, att de i 21 § för fullmakt givna stadgandena kunna och böra analogt tillämpas å anbud och svar. En sådan tillämpning leder till det resultatet att verkan av ett an-

bud eller svar i allmänhet icke förfaller genom avgivarens död. Ej heller hans omyndighetsförklaring eller försättande i konkurs torde i allmänhet förringa giltigheten av ett förut avgivet anbud eller svar.[1] Vad åter beträffar frågan om verkan av dylika händelser med avseende å den till vilken ett anbud riktas, lärer den vara i alltför hög grad beroende av beskaffenheten av det avtal varom är fråga för att man skulle kunna uppställa någon allmängiltig regel, huruvida anbudet med laga verkan kan antagas av anbudstagarens dödsbo eller förmyndare eller av förvaltningen för hans konkursbo. Där icke avtalet förutsätter personlig verksamhet från anbudstagarens sida eller eljest hänför sig till hans person, synes emellertid denna fråga snarast böra besvaras jakande.

8 §

Har den, som avgivit anbud, förklarat sig icke påfordra uttryckligt svar därå, eller utvisa omständigheterna, att han ej förväntar sådant, vare anbudstagaren ändock pliktig att på förfrågan giva besked, om han vill antaga anbudet; underlåter han det, anses anbudet förfallet.

Angående vissa fall, då underlåtenhet att avböja anbud anses såsom antagande, är särskilt stadgat.

Liksom en anbudsgivare kan medgiva anstånd med svaret långt utöver den tid, inom vilken anbud enligt reglerna i 3 § skola besvaras, kan han naturligtvis helt och hållet avstå från uttryckligt svar å anbudet. Likgiltigt är härvid, om han uttryckligen sagt ifrån, att han ej påfordrar svar, eller om det framgår av omständigheterna vid anbudets avgivande, att han icke förväntar sådant. Det senare är ingalunda ovanligt, särskilt i den mindre handeln. Om man per brev rekvirerar varor hos en handlande och begär, att dessa skola skickas omedelbart eller med viss uppgiven lägenhet, förväntar man i allmänhet icke särskilt svar utan påräknar endast, att rekvisitionen skall fullgöras å utsatt tid. Sker detta, äger rekvirenten icke undandraga sig avtalets fullgörande, därför att antagande svar å hans köpeanbud icke kommit honom till handa inom den tid, som angives i 3 §. Som exempel på saluanbud, å vilka uttryckligt svar icke väntas, kan nämnas tillsändande av varor utan föregående rekvisition (s. k. realanbud).

Att i sådana fall som de nu nämnda anbudet icke förfaller genom att det icke omedelbart besvaras, är så uppenbart, att någon uttrycklig bestämmelse därom icke fordras. Syftet med förevarande

[1] Jfr Vahlén: Avtal och tolkning s. 130.

paragraf[1], vari denna grundsats endast förutsättningsvis är uttalad, har varit ett annat. Anbudsgivarens avstående från svar — det må hava skett uttryckligen eller framgå av de omständigheter under vilka anbudet avgivits — kan hava den innebörden, att anbudstagaren skall hava en till tiden obegränsad frihet att antaga anbudet eller avslå detsamma. Meningen kan emellertid också vara den, att anbudsgivaren endast tills vidare avstår från rätten att erhålla besked härutinnan. Det förra kan säkerligen icke utan särskilt skäl antagas. *Första stycket* i denna paragraf torde alltså stå i överensstämmelse med förut rådande rättsuppfattning, då det stadgar skyldighet för anbudstagaren att på förfrågan giva besked, huruvida han vill antaga anbudet. Underlåtenhet att giva sådant besked har till följd, att anbudet anses förfallet. Huruvida samma påföljd bör inträda, om besked rätteligen gives, men detta över huvud icke eller icke i rätt tid kommer anbudsgivaren till handa, kan vara föremål för delade meningar och bör möjligen besvaras olika i olika fall. I lagen är detta spörsmål lämnat öppet; 40 § är icke tillämplig å ett meddelande av här avsedda slag.

Anbudsgivarens förklaring, att han icke påfordrar svar, klädes ofta i den formen, att han säger sig betrakta anbudstagarens tystnad såsom samtycke till det föreslagna avtalet. Genom en sådan förklaring kan anbudsgivaren naturligtvis icke åvälva anbudstagaren en svarsplikt, som eljest ej skulle åvilat honom. Den som utan föregående rekvisition får sig tillsänd en vara, åtföljd av en sådan förklaring, är, åtminstone om han icke förut stått i affärsförbindelse med avsändaren, i allmänhet icke pliktig vare sig att sända varan tillbaka eller att avslå det gjorda anbudet. Undantagsvis kunna dock förhållandena vara sådana, att underlåtenhet att avböja ett anbud bör medföra samma rättsverkningar som ett antagande av detsamma.[2] Att i lag uppställa bestämda regler angående förutsättningarna för att tystnad sålunda må tolkas såsom samtycke låter sig svårligen göra, och ett allmänt uttalande av innehåll, att avtal under vissa förutsättningar kan komma till stånd genom underlåtenhet att avgiva svar[3] resp. genom *konkludenta handlingar*,[4] torde, såsom vid granskningen av nya lagberedningens förslag till lag om

[1] Denna paragraf har ingående behandlats av Karlgren: Några spörsmål i anslutning till 8 § avtalslagen, Studier i allmän avtalsrätt s. 5—146.
[2] Jfr SvJT 1923 Rf s. 73.
[3] Se NJA 1962 s. 270 och 276. Jfr Karlgren: Passivitet s. 211—212 och 224—225 samt Vahlén i Teori och praxis s. 375—381.
[4] T. ex. därigenom att anbudstagaren, utan att besvara anbudet, förfogar över en honom tillsänd vara; jfr NJA 1903 A nr 375 och 1946 s. 122 samt Cervin: Om passivitet inom civilrätten s. 189 vid not 26. Jfr även NJA 1945 s. 240, 1947 s. 54 och 121, 1949 s. 313 och 1961 s. 658, SvJT 1941 Rf s. 42 ävensom not 5 på nästa sida anmärkta rättsfall.

köp och byte inom högsta domstolen erinrades,[1] icke hava något värde. För ett särskilt fall har emellertid i 9 § upptagits en bestämmelse i nämnda avseende. Sådana bestämmelser förekomma också i 5, 79 och 80 §§ kommissionslagen.[2] En erinran om dessa bestämmelser har införts i *andra stycket* av den svenska texten. Därigenom utmärkes, att reglerna i första stycket icke skola komma till tillämpning, när med stöd av nyssnämnda bestämmelser eller eljest[3] måste antagas, att avtal kommit till stånd genom underlåtenhet att avböja ett anbud. Den skyldighet, som må åligga kontrahenterna att besvara förfrågningar eller giva meddelanden i anledning av ett dem emellan redan ingånget avtal,[4] bör uppenbarligen icke regleras i ett kapitel, som enligt sin rubrik handlar om ingående av avtal.

Spörsmålet i vad mån *passivitet*, underlåtenhet att handla, över huvud bör tillmätas rättslig betydelse har varit föremål för prövning i ett stort antal rättsfall.[5]

9 §[6]

Där någon i meddelande, som eljest vore att anse såsom anbud, använt orden »utan förbindelse», »utan obligo» eller liknande uttryck, anses meddelandet allenast såsom uppfordran att avgiva anbud av det innehåll meddelandet giver vid handen. Inkommer sådant anbud inom rimlig tid därefter från någon, vilken blivit sålunda uppfordrad att avgiva anbud, och måste mottagaren inse, att anbudet framkallats genom hans uppfordran, åligger det honom, där han icke vill antaga detsamma, att utan oskäligt uppehåll giva meddelande därom till

[1] Se NJA II 1901 nr 1 s. 15—16, 39—40.
[2] Se Karlgren: Passivitet s. 93—107.
[3] Jfr NJA 1939 A nr 270.
[4] Jfr NJA 1901 s. 29, 1909 s. 195, 1913 s. 315, 1919 s. 359, 1930 s. 131, 1953 s. 602 och 1918 A nr 463.
[5] Jfr bl. a. NJA 1925 s. 348, 1930 s. 131, 1939 s. 417, 1942 s. 596, 1944 s. 174, 1946 s. 225, 1948 s. 283, 1949 s. 305 och 571, 1951 s. 468, 1955 s. 75, 1959 s. 471 samt 1962 s. 270, 276 och 716, SvJT 1940 Rf s. 67 och 1952 s. 205 samt ovan s. 30 not 2 och nedan s. 46 not 2 anmärkta rättsfall. Se vidare Karlgren i SvJT 1933 s. 42—47, 1940 s. 529—532 och 1962 s. 267, Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 36 not 44 och Kutym och rättsregel s. 63 not 5 och Passivitet (vari passivitet vid avtals slutande ingående behandlas), Rodhe i SvJT 1946 s. 26—27 och 1961 s. 250—251, Vahlén: Avtal och tolkning s. 85—87 och i SvJT 1967 s. 357—363, Cervin: Om passivitet inom civilrätten, Gunvor Wallin: Om avtal mellan makar s. 192—209 och Hessler: Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 70—74, 208 och 330—334.
[6] Ang. denna paragraf må hänvisas till Vahlén i Teori och praxis s. 368—372 och Karlgren: Passivitet s. 84—92.

anbudsgivaren; underlåter han det, skall han anses hava antagit anbudet.

I affärsmeddelanden, som i och för sig äro att anse såsom anbud, inryckas stundom orden »utan obligo», »utan förbindelse» eller liknande uttryck, varigenom avsändaren giver till känna, att han icke vill vara bunden av meddelandet. Meningen härmed är icke allenast, att avsändaren skall hava rätt att återkalla sitt erbjudande, innan det antagits av den till vilken det är riktat, utan att han, även om denne går in på den föreslagna affären, skall hava fria händer att antaga eller förkasta densamma. Då det måste anses ligga i anbudets begrepp, att genom dess antagande ett avtal skall kunna komma till stånd utan någon ytterligare viljeförklaring från anbudsgivarens sida, hava dessa s. k. anbud utan obligo i själva verket icke karaktären av anbud utan utgöra endast en uppfordran till den s. k. anbudstagaren att å sin sida framställa anbud av det innehåll meddelandet utvisar. Enär det merkantila språkbruket är ägnat att framkalla missförstånd i detta avseende, har en erinran härom intagits i *första punkten.*

Om den som på nu nämnda sätt blivit särskilt uppfordrad att avgiva anbud av visst innehåll ställer sig denna anmaning till efterrättelse, så att anbud inkommer inom rimlig tid därefter, synes det kunna fordras av den som vet sig hava sålunda framkallat anbudet, att han utan oskäligt uppehåll giver besked, om han icke vill antaga detsamma. Underlåter han det, har detta enligt *andra punkten* av denna paragraf till följd, att han anses hava antagit anbudet och alltså blir skyldig att fullgöra avtalet eller gälda skadestånd för underlåtet fullgörande av detsamma. Vad sålunda stadgats torde överensstämma med merkantil uppfattning. Har sådant besked avsänts i rätt tid, går det icke ut över avsändaren, om meddelandet försenas eller icke kommer fram (se 40 §).

Om och under vilka förutsättningar en motsvarande reklamationsskyldighet åligger den som under andra förhållanden fått mottaga ett anbud, är, såsom vid 8 § erinrats, i lagen lämnat öppet.[1] Framhållas må emellertid, att någon skyldighet att avböja inkommande anbud i allmänhet icke kan grundas allenast därpå att dessa framkallats genom annonser eller cirkulär, varigenom en affärsman givit till känna, att han säljer eller köper vissa varor eller eljest gör affärer av närmare angiven beskaffenhet. Även den som under hänvisning till ett sådant allmänt tillkännagivande framställer anbud erhåller visserligen i allmänhet svar, vare sig hans anbud antages eller icke, men någon grundad anledning att betrakta uteblivet svar såsom godkännande har han säkerligen ic-

[1] Jfr Karlgren: Studier i allmän avtalsrätt s. 154.

ke. Att dylika till allmänheten riktade tillkännagivanden icke själva hava karaktären av anbud, har ansetts överflödigt att uttala.[1]

Den finska lagen innehåller icke någon motsvarighet till bestämmelserna i denna paragraf. I stället givas i 9 § regler om avtals slutande vid auktion. Salubjudande å auktion betraktas som en uppfordran att avgiva köpeanbud, såvida ej utrop sker till ovillkorlig försäljning, då ett bindande försäljningsanbud anses föreligga. I de vanliga fallen, då spekulantens bud är att anse som ett anbud, är han bunden av detta, till dess auktionen i fråga om det föremål budet avser är avslutad eller överbud, som icke strax avvisats, blivit gjort. Den i 3 § beträffande muntliga anbud givna huvudregeln — att anbudet förfaller om det ej omedelbart antages — gäller sålunda icke här. För att säljaren ej skall bliva i tillfälle att spekulera på anbudsgivarens bekostnad stadgas emellertid, att den som stannat för högsta budet skall äga rätt att, om säljaren icke uttryckligen förbehållit sig betänketid,[2] omedelbart erhålla besked, huruvida hans bud antages eller icke. Har utrop skett till ovillkorlig försäljning och annan än säljaren stannat för högsta budet, skall köp anses slutet med den högstbjudande; äro två eller flera om budet, äger säljaren välja dem emellan.[3] Vad som stadgats om högre eller högsta bud skall, när auktion sker med avslag, äga motsvarande tillämpning å lägre eller lägsta bud.

I det preliminära lagutkast, över vilket år 1913 yttranden inhämtades från vissa handelskorporationer, hade såsom sista paragraf i 1 kap. upptagits ett stadgande[4] av innehåll, att den som genom meddelande i tidning eller annorledes givit allmänneligen till känna, att han verkställer regelbunden befordran av personer, gods eller meddelanden mellan olika orter eller olika platser inom samma ort, skulle vara pliktig att, om befordringen inställdes eller avvikelse skedde från förut kungjord eller tillämpad befordringsplan, så vitt möjligt kungöra detta i god tid och på lämpligt sätt vid äventyr av skadeståndsskyldighet om sådant underlätes. Tillika föreskrevs att, om befordran med sådant fortskaffningsmedel som avsågs i stadgandet utan giltig anledning förvägrades någon, denne skulle äga rätt till ersättning för skada, som därigenom tillskyndades honom. Någon bestämmelse i ämnet kom emellertid icke att inflyta i det slutliga förslaget. En av anledningarna härtill var svårigheten att genom generella bestämmelser reglera fall, där *skyldighet att sluta avtal* skall anses föreligga.[5]

[1] Jfr Karlgren: Kutym och rättsregel s. 56 not 5.
[2] Jfr SvJT 1936 Rf s. 33.
[3] Jfr NJA 1937 s. 619.
[4] Se 1914 års förslag s. 60—61.
[5] Jfr NJA 1946 s. 695 och 1948 s. 513 samt Schmidt i SvJT 1949 s. 663—664, Svennegård i SvJT 1950 s. 31 ff. 88—99, Ljungman i SvJT 1950 s. 131—132, Rodhe i SvJT 1951 s. 597 och Vahlén: Avtal och tolkning s. 12 not 16.

2 KAP

Om fullmakt

Under mera utvecklade ekonomiska förhållanden är det för de flesta människor svårt eller t. o. m. omöjligt att personligen företaga alla erforderliga rättshandlingar. Icke blott affärsmän utan även enskilda personer äro nödsakade att i stor utsträckning anlita annans medverkan vid ingående av avtal eller företagande av andra rättshandlingar. Härvid är det i allmänhet både för den som vid rättshandlingen låter sig företrädas av en annan och för den gentemot vilken rättshandlingen företages — i detta kapitel kallad tredje man — önskvärt, att rättshandlingen medför samma rättsverkningar som om huvudmannen själv företagit den eller, med andra ord, att det rättsförhållande, som grundlägges genom handlingen, uppstår omedelbart mellan huvudmannen och tredje man, så att de kunna vända sig direkt mot varandra med sina anspråk i anledning av rättshandlingen. Och även den som å annans vägnar företager en rättshandling vill naturligtvis i allmänhet stå utanför det genom hans handling uppkomna rättsförhållandet, så att han icke kan tagas i anspråk för däråt grundade rättigheters realiserande. För att en rättshandling skall medföra verkan mot annan än den som själv företagit densamma är det uppenbarligen icke tillräckligt, att denne och tredje man äro överens därom. Det fordras också, att den som företagit handlingen blivit av den å vars vägnar han handlat bemyndigad att med nu nämnda verkan företaga densamma. Sådant bemyndigande kallas fullmakt. Fullmakten är en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen, varigenom denne påtager sig följderna av den rättshandling ställföreträdaren å hans vägnar företager.[1] Om ställföreträdaren på grundval av denna huvudmannens viljeförklaring företager rättshandlingar, medföra dessa i kraft av densamma den verkan, att det rättsförhållande, som grundlägges genom handlingen, uppkommer omedelbart mellan huvudmannen och tredje man.

Fullmakten har icke i och för sig någon betydelse för rättsförhållandet mellan fullmaktsgivare och fullmäktig; den giver icke upphov till vare sig rättigheter eller skyldigheter dem emellan. Över huvud medför fullmakten ej några plikter för fullmäktigen; den sätter honom endast i stånd att företaga rättshandlingar utan att själv drabbas av dessas följder. Visserligen plägar befullmäktigande oftast ske i sammanhang med att fullmaktsgivare och full-

[1] Se Hult: Avtalslagens fullmaktsteori, Civilrättsliga spörsmål s. 1—24, Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 78—79 och Karlgren i SvJT 1962 s. 258—259.

mäktig sinsemellan ingå ett avtal, varigenom fullmäktigen åtager sig att handla för fullmaktsgivarens räkning och som även i övrigt kan medföra rättigheter och förpliktelser dem emellan. Men detta rättsförhållande, som ligger bakom fullmakten, grundar sig ej å denna, lika litet som fullmakten, rättsligt sett, har sin grund i det bakomliggande rättsförhållandet. De kunna existera oberoende av varandra. Man kan sålunda hava i uppdrag att i eget namn, utan åberopande av fullmakt från uppdragsgivaren, företaga rättshandlingar för dennes räkning. Detta är t. ex. förhållandet, då någon åtagit sig att köpa eller sälja varor i kommission. De rättigheter, som tredje man förvärvar genom en av kommissionären företagen rättshandling, kan han emellertid göra gällande allenast mot kommissionären och icke mot dennes huvudman. Å andra sidan kan fullmakt föreligga, utan att den för vilken fullmakten utfärdats åtagit sig att handla för fullmaktsgivarens räkning. Det kan tänkas, att man utfärdar en fullmakt för någon att företaga en rättshandling gentemot en viss tredje man — t. ex. att lyfta penningar i en bank — och avsänder fullmakten direkt till denne tredje man, innan man ännu bestämt sig, om rättshandlingen skall företagas, och att man sedermera, när man önskar dess företagande, anmodar den för vilken fullmakten utfärdats att företaga densamma. Även om fullmäktigen icke fått mottaga någon sådan anmodan utan tvärtom uttryckligen förbjudits att åtminstone tills vidare göra bruk av fullmakten, kan han, under förutsättning att tredje man är i god tro, på grund av fullmakten företaga rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren. En annan sak är, att fullmäktigen härigenom kan ådraga sig ersättningsskyldighet i förhållande till fullmaktsgivaren. Fullmaktens självständiga betydelse visar sig också däri att en fullmakt, som utfärdats i sammanhang med ett givet uppdrag, mycket väl kan fortfara att gälla, oaktat uppdragsgivaren återkallat uppdraget.

Det rättsförhållande mellan fullmaktsgivare och fullmäktig, som plägar ligga bakom fullmakten, är på förmögenhetsrättens område i regel ett avtal om sysslomannaskap, men det kan också vara ett arbetsbeting, ett tjänsteavtal eller något annat. Ibland har fullmäktigen icke skyldighet utan endast rätt att handla för fullmaktsgivarens räkning. Så är t. ex. förhållandet, om A. sänder en bank meddelande, att han befullmäktigat B. att lyfta visst belopp å hans tillgodohavande i banken, och samtidigt skriver till B. med begäran, att B. skall göra honom den tjänsten att lyfta beloppet. Ofta följer av det bakomliggande förhållandet, att fullmäktigen ej är gentemot fullmaktsgivaren berättigad att begagna fullmakten i hela dess omfång; se härom vid 11 §.

Ehuru fullmakten och det bakomliggande rättsförhållandet juridiskt sett hava sitt upphov i skilda rättshandlingar, är det myc-

ket vanligt, att befullmäktigandet och den rättshandling av fullmaktsgivaren, varigenom fullmäktigen erhåller uppdrag att handla för hans räkning, i det yttre te sig såsom en enda handling. Detta är t. ex. fallet, om A. anmodar B. att hyra en våning åt honom. Denna anmodan måste anses innefatta ej blott uppdrag för B. att hyra våningen utan även fullmakt för honom att sluta hyresavtal i A:s namn. Och om C. från en fastighetsagent får ett brev, vari denne uppgiver sig kunna på förmånliga villkor anskaffa en fastighet åt honom, samt C. i anledning därav sänder agenten en skriftlig fullmakt att köpa fastigheten, måste han anses i och med fullmaktens översändande även hava givit agenten uppdrag att verkställa köpet.

Den rätt att handla för fullmaktsgivarens räkning, som på grund av det bakomliggande förhållandet tillkommer fullmäktigen gentemot fullmaktsgivaren, kommer i det följande att betecknas med uttrycket *befogenhet*. Med fullmäktigens *behörighet* åter kommer att betecknas den rätt att handla för fullmaktsgivarens räkning, som på grund av fullmakten tillkommer fullmäktigen i förhållande till tredje man. Av vad förut sagts framgår, att fullmäktigens befogenhet och hans behörighet icke nödvändigtvis behöva vara lika omfattande samt att fullmäktigen kan äga befogenhet men sakna behörighet och tvärtom.

I den romerska rätten nådde fullmaktsinstitutet aldrig fram till principiellt erkännande. Ursprungligen tilläts över huvud icke ställföreträdarskap vid rättshandlingars ingående. Särskilda för den romerska rätten egendomliga grundsatser gjorde, att man jämförelsevis länge stod kvar på denna ålderdomliga ståndpunkt. När med stigande utveckling av handel och samfärdsel behovet att anlita ställföreträdare gjorde sig mera kännbart, sökte man tillgodose detta behov genom att ombilda och utveckla de rättsgrundsatser, som gällde för mandatet. Mandatum förelåg enligt romersk rätt, när en person — mandatarien — åtagit sig att för en annans — mandantens — räkning ombesörja vissa angelägenheter; det motsvarade närmast vad vi kalla uppdrag. Mandatet grundlade ursprungligen rättigheter och skyldigheter endast mellan mandanten och mandatarien. Men för att nå det resultat, som i den moderna rätten vinnes genom fullmaktsinstitutet, tillade man mandatet liknande rättsverkningar som detta. Härav blev en följd, att fullmakten kom att betraktas såsom en yttre sida av mandatet och sammanblandades med detta. På handels- och sjörättens områden förekommo dock redan i den romerska rätten mera direkta förebilder till den moderna rättens fullmaktsbegrepp.

Vad vårt eget land beträffar erkändes redan i landskapslagarna möjligheten att vid rättshandlingars företagande använda fullmäktig med den verkan, att rättshandlingen blev lika gill, som om

fullmaktsgivaren själv företagit densamma. Däremot funnos ej i våra äldre rättskällor några allmänna stadganden angående rättsförhållandet mellan fullmaktsgivare och fullmäktig inbördes. När saknaden av dylika bestämmelser började göra sig kännbar, tog man sin tillflykt till den romerska rättens bestämmelser om mandat. Man förmådde emellertid icke skilja dessa från den inhemska rättens fullmaktsregler utan sammanblandade de båda instituten och uppfattade fullmakten såsom en yttre sida av mandatet. Denna oklarhet vidlåder ännu 1734 års lags stadganden i ämnet. Visserligen förekomma där på ett par ställen, nämligen i 10 kap. 1 § jordabalken och 1 kap. 8 § handelsbalken, rena fullmaktsregler, men i 18 kap. handelsbalken, som innehåller de allmänna bestämmelserna om fullmakt i förmögenhetsrättsliga förhållanden, äro dessa invävda i stadganden, vilka avse rättsförhållandet mellan fullmaktsgivare och fullmäktig. Detta kapitel handlar om syssloeller ombudsmannaskap, ett institut, som närmast motsvarar det romerska mandatet. Sysslomannaskap förutsättes uppkomma genom avtal mellan huvudman och sysslоman och grunda ett rättsförhållande dem emellan; sida vid sida med reglerna härom finnas i nämnda kapitel bestämmelser om huvudmannens bundenhet gentemot tredje man. Lagstiftaren har tydligen betraktat fullmakten som ett bihang till sysslomannaskapet.

Denna uppfattning var också på kontinenten allmänt rådande inom doktrin och lagstiftning ända långt in på 1800-talet. Under århundradets senare hälft slog emellertid den läran igenom, att fullmakt och mandat äro två skilda institut. Detta betraktelsesätt ligger till grund för den lagstiftning på området, som därefter kommit till stånd. Både den schweiziska lagen om obligationsrätten och den tyska civillagen behandla fullmakten såsom ett från uppdrag alldeles skilt rättsinstitut.

I överensstämmelse härmed har i avtalslagen genomförts en skarp skillnad mellan fullmakt och det bakom fullmakten liggande rättsförhållande, på grund varav fullmäktigen är verksam för fullmaktsgivarens räkning. Uttrycket fullmakt användes allenast för att beteckna den viljeförklaring av fullmaktsgivaren, varigenom fullmäktigen förlänas behörighet att företaga rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren eller att företräda denne vid rättshandlingar, som skola företagas i förhållande till honom.

De bestämmelser, som meddelas i detta kapitel, äro ej avsedda att tillämpas å alla slag av fullmakter; deras giltighetsområde begränsas av ämnet för lagen. Denna angår endast rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, och bestämmelserna i 2 kap. äro utarbetade med tanke allenast på sådana fullmakter, som skola användas vid rättshandlingar av nyssnämnda slag. De avse sålunda till en början endast fullmakter, som skola brukas, när en rättshandling

skall företagas av fullmäktigen eller i förhållande till honom. Vidare följer av den ifrågavarande begränsningen, att kapitlets bestämmelser icke äga tillämpning å fullmakter, som äro avsedda att användas vid rättshandlingar på andra områden än förmögenhetsrättens, t. ex. inom den offentliga rätten, familjerätten eller processrätten. Bestämmelserna gälla sålunda exempelvis icke fullmakt att utöva annans rösträtt vid allmänna val eller förordnande att vara testamentsexekutor,[1] ej heller rättegångsfullmakt.[2] Emellertid torde bestämmelserna kunna i stor utsträckning analogiskt tillämpas utanför sitt egentliga giltighetsområde.

Såsom fullmäktig betecknas stundom även en ställföreträdare, vilken till stöd för sin behörighet har andra rättsgrunder att åberopa än den företräddes vilja, exempelvis ställningen såsom förmyndare eller offentlig myndighets förordnande.[3] En dylik terminologi överensstämmer dock icke med hävdvunnet språkbruk eller rådande rättsuppfattning i vårt land. För det ställföreträdarskap, som grundar sig å huvudmannens vilja, måste också i mångt och mycket gälla andra regler än för dem, vilka hava annan grund. Att i detta sammanhang upptaga ställföreträdarskap av sistnämnda slag till behandling har därför ej kunnat ifrågakomma. Reglerna i detta kapitel avse endast sådana ställföreträdare, som hava stödet för sin behörighet i huvudmannens vilja. Detta framgår av ordalagen i 10 §.

De som enligt lag eller särskilda bestämmelser äga handhava juridiska personers angelägenheter, exempelvis styrelsen för ett aktiebolag, kunna icke heller anses handla på grund av fullmakt.[4] Fullmaktsgivaren och fullmäktigen måste vara två skilda personer, men de som representera en juridisk person äro endast ett led i dennas organism, utan vilket rättshandlingar ej skulle kunna företagas av densamma. Om den behörighet, som tillkommer dylika organ för juridiska personer, är stadgat i bolags- och föreningslagstiftningen. Lika litet äro bestämmelserna om fullmakt tillämpliga å konkursförvaltare; även de äro närmast att betrakta såsom organ. Angående deras behörighet att handla å konkursboets vägnar stadgas i konkurslagen.

Inom rättsvetenskapen har det sedan länge varit omtvistat, huru gränsen bör dragas mellan en fullmäktigs verksamhet och den medverkan vid annans rättshandling, som lämnas av en *budbärare*.[5] I

[1] Ang. testamentsexekutors behörighet se NJA 1906 s. 224, 1912 s. 64, 1915 s. 57 och avd. II 1933 s. 203—206, 282—291, Guldberg och Bergendal: Ärvdabalken II s. 117—124 samt 19 kap. 20 § ärvdabalken den 12 dec. 1958.
[2] Se 12 kap. nya rättegångsbalken.
[3] Jfr NJA 1956 s. 217.
[4] Jfr Karlgren i SvJT 1962 s. 261.
[5] Jfr SvJT 1918 Rf s. 40. Se även Tyberg: Mellanmansrätt s. 30—32.

allmänhet hänföres till budbärare endast den som användes till att överbringa en av annan avgiven viljeförklaring, medan såsom fullmäktig betraktas den som själv i den andres ställe avgiver viljeförklaringen. Fullmäktigen fattar sålunda själv ett beslut och giver uttryck åt detsamma, under det att budbärarens medverkan är av mera mekanisk art. Om detta också är teoretiskt riktigt, kan det emellertid mången gång vara svårt att avgöra, huruvida den medverkan som lämnats är av ena eller andra slaget. Den som har att överbringa en viljeförklaring kan nämligen så gott som alltid i någon mån inverka å densamma. I den mån hans vilja sålunda kan komma att öva inflytande å rättshandlingen, måste en fullmakt, om än av ringa omfattning, anses hava meddelats honom, och reglerna i detta kapitel bliva då tillämpliga.

Innan redogörelse lämnas för de särskilda bestämmelserna angående fullmakt, må slutligen framhållas, att dessa ingalunda avse att vara uttömmande. I lagen behandlas huvudsakligen de spörsmål som uppkomma, när fullmäktigen överskrider sin behörighet i förhållande till tredje man eller sin befogenhet i förhållande till huvudmannen, samt de som avse fullmaktens upphörande.

10 §

Den, som åt annan givit fullmakt att sluta avtal eller eljest företaga rättshandlingar, varder omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man genom rättshandling, som fullmäktigen inom fullmaktens gränser företager i fullmaktsgivarens namn.

Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna berörighet.

I *första stycket* angives inledningsvis den verkan som fullmakt har, när den behörigen användes, nämligen att fullmaktsgivaren genom fullmäktigens rättshandling blir omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man. De rättigheter och plikter gentemot tredje man, till vilka rättshandlingen giver upphov, uppkomma således icke först för fullmäktigen för att av honom överföras å fullmaktsgivaren, utan de uppstå omedelbart för denne, och fullmäktigen står helt utanför det uppkomna rättsförhållandet.

För att fullmakten skall medföra denna verkan förutsättes enligt lagtexten, dels att fullmäktigens rättshandling faller inom fullmaktens gränser, dels att den företages i fullmaktsgivarens namn.

1) Rättshandlingen skall falla *inom fullmaktens gränser*. När det gäller rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, är en fullmaktsgivare oförhindrad att, inom gränserna för sin egen rättsliga handlingsförmåga, utrusta sin fullmäktig med huru vidsträckt behörighet som helst. I verkligheten förekommer det dock näppeligen, att en fullmakt meddelas utan någon som helst begränsning. En sådan fullmakt skulle innebära, att fullmäktigen bemyndigades att för beständigt och i alla hänseenden handla för fullmaktsgivarens räkning i hans förmögenhetsrättsliga förhållanden. För att ej giva fullmäktigen större handlingsfrihet än som är nödigt plägar fullmaktsgivaren i fullmakten intaga vissa begränsningar av den behörighet, som skall tillkomma fullmäktigen. Ibland giver fullmakten endast behörighet att företaga en viss bestämd rättshandling, ibland är fullmakten vida mer omfattande men inskränkes till att gälla viss tid, viss plats, visst slag av rättshandlingar o. s. v. Företager fullmäktigen icke annat eller mera än han i kraft av fullmakten äger göra, säges han handla inom fullmaktens gränser, vare sig dessa äro dragna snävare eller vidare.

Företager fullmäktigen en rättshandling, som faller utom fullmaktens gränser, blir rättshandlingen icke gällande mot fullmaktsgivaren.[1] Fallet är tydligtvis att likställa med det fall, då en person handlar som fullmäktig för annan utan att äga någon fullmakt alls. Helt utan betydelse för den uppgivne huvudmannen är dock icke en rättshandling, som i hans namn företages utan stöd av fullmakt. Huvudmannen kan nämligen godkänna eller, såsom man plägar uttrycka det, *ratihabera* rättshandlingen, med påföljd att denna får samma rättsverkningar, som den skulle haft, om den företagits på grund av behörig fullmakt.[2] Rättshandlingen kan också bliva gällande mot huvudmannen på grund av stadgandet i 18 kap. 3 § handelsbalken andra punkten.[3] Blir den icke gällande mot honom, måste den som handlat såsom fullmäktig i allmänhet själv ansvara för densamma. Bestämmelser härom hava upptagits i 25 §.

Bland de tvister, som yppas i anledning av rättshandlingar företagna genom fullmäktig, äro inga vanligare än de som angå frå-

[1] Har fullmäktigen vid rättshandlingens företagande endast på någon särskild punkt överskridit sin fullmakt, kan tredje man under vissa förhållanden göra rättshandlingen gällande till den del den faller inom fullmaktens gränser; se NJA 1930 s. 403. Annorlunda NJA 1890 s. 389.

[2] Jfr NJA 1949 s. 352. Jfr även NJA 1949 s. 305 och 444 (avtal slutet genom obehörig ställföreträdare giltigt genom huvudmannens passivitet) samt Rodhe i SvJT 1951 s. 585.

[3] Se nedan s. 96—97.

gan, om fullmäktigen överskridit sin behörighet, och där det således gäller att bestämma den ifrågavarande fullmaktens gränser.[1] Det oaktat innehåller lagen, bortsett från stadgandet i andra stycket av förevarande paragraf, icke några närmare bestämmelser i detta avseende. Att i lag uppställa särskilda regler för tolkning av fullmakters innehåll och omfång är nämligen omöjligt. De förhållanden, som härvidlag kunna vara av betydelse, äro av alltför skiftande art. Dylika tvistefrågor måste avgöras efter vanliga regler om tolkning av rättshandlingar. Bland omständigheter, som härvid böra tagas i beaktande, där icke fullmakten själv lämnar erforderlig ledning för bestämmande av dess gränser, må nämnas beskaffenheten av det rättsförhållande mellan fullmaktsgivare och fullmäktig, som ligger bakom fullmakten,[2] och arten av den rättshandling, vid vilken fullmakten skall begagnas. Fullmaktsgivaren är naturligtvis endast bunden av det innehåll han själv givit fullmakten; om denna förfalskas, sedan den utgivits, går detta icke ut över fullmaktsgivaren.

2) Rättshandlingen skall vidare företagas *i fullmaktsgivarens namn*.[3] Den som vid företagande av en rättshandling för annans räkning ställer sig själv i förgrunden, så att det är klart mellan honom och den gentemot vilken rättshandlingen företages, att denne endast skall hava med honom att skaffa och icke med den person, för vars räkning han handlar, säges handla i eget namn. Däremot säges den som företager en rättshandling för annans räkning handla i dennes namn, när han uppträder på sådant sätt, att den gentemot vilken rättshandlingen företages får klart för sig, att rättshandlingen skall grunda ett rättsförhållande mellan honom och den person, för vars räkning den handlande är verksam, så att det är till denne han har att hålla sig, om han vill göra gällande sina rättigheter på grund av rättshandlingen. Har den handlande icke genom sitt uppträdande ådagalagt, huruvida det varit hans mening att handla i eget eller i annans namn, måste han i allmänhet anses hava handlat i eget namn.[4] Förhållandena kunna emellertid vara sådana, att medkontrahenten tydligen icke lagt någon vikt vid den handlandes person utan tänkt sig skola komma i rättsförhållande till den, för

[1] Jfr NJA 1896 s. 426: Fråga huruvida fullmakt att förvalta fast egendom innefattade bemyndigande att låta verkställa nödiga reparationer å fastigheten. Jfr även NJA 1899 s. 102, 1940 s. 109 och 687, 1946 s. 146 och 1948 s. 359, SvJT 1938 Rf s. 24 samt nedan s. 50 not 2 och s. 51 not 2.

[2] Karlgren har i SvJT 1962 s. 260 påpekat, att här måste underförstås (beträffande självständiga fullmakter): såvitt denna beskaffenhet är skönjbar för tredje man. Jfr Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 92—95.

[3] Jfr Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 164—187 och Karlgren i SvJT 1962 s. 265—267.

[4] Jfr NJA 1895 s. 533, 1913 s. 114, 1914 s. 318, 1927 s. 573, 1931 s. 483, 1935 s. 290, 1947 s. 302 och 1953 s. 547 samt SvJT 1922 Rf s. 59, 1923 Rf s. 1 och 1924 Rf s. 37. Se även nedan s. 96 not 1.

vars räkning affären ingås — så är exempelvis fallet, när någon gör inköp i en butik utan att veta, om det är innehavaren eller ett biträde som säljer. Ett avtal, som under sådana förhållanden ingås för innehavarens räkning, måste också anses vara slutet i dennes namn.

Sysslande för annans räkning men i eget namn föreligger bland annat vid kommission. I vissa avseenden kunna kommissionärens rättshandlingar medföra rättsverkningar direkt mellan huvudmannen och tredje man. När t. ex. kommissionären säljer eller köper gods för sin huvudmans räkning, övergår äganderätten till godset direkt från huvudmannen till tredje man resp. från tredje man till huvudmannen. Detta har föranlett vissa författare att påstå, att även kommissionären skulle hava en viss begränsad fullmakt. Detta överensstämmer dock varken med rådande rättsuppfattning i vårt land eller med avtalslagens språkbruk. Det rättsförhållande, som grundlägges genom kommissionärens rättshandling, är ingalunda av samma omedelbara beskaffenhet som det, till vilket en i huvudmannens namn företagen rättshandling giver upphov; även om vissa rättigheter kunna av kommissionärens huvudman förvärvas direkt från tredje man och vice versa, kräves dock i allmänhet för deras realiserande kommissionärens medverkan i en eller annan form.

För att fullmakten skall hava den verkan, att den av fullmäktigen företagna rättshandlingen grundlägger ett rättsförhållande mellan fullmaktsgivaren och tredje man, fordras naturligtvis jämväl, att fullmakten i och för sig är giltig såsom rättshandling. I sådant avseende böra de rättsregler, som i allmänhet gälla för rättshandlingars giltighet, vinna tillämpning.[1] Hänsyn är således bland annat att taga till bestämmelserna i 3 kap. av denna lag. Den som icke själv kan med laga verkan företaga en rättshandling kan naturligtvis ej heller företaga den genom en annan såsom fullmäktig. Härav följer bl. a., att en fullmakt som utgivits av en person vilken är i avsaknad av full rättslig handlingsförmåga — exempelvis en omyndig över 16 år — kan vara gällande i vad den avser vissa rättshandlingars företagande men i övrigt vara utan verkan.[2]

För fullmaktens giltighet kräves lika litet enligt avtalslagen som enligt förut gällande rätt viss form. Ett undantag finnes dock. Enligt 10 kap. 1 § jordabalken fordras skriftlig form för fullmakt att sälja, förbyta eller förpanta annans fasta egendom.[3] I detta stadgande göres icke genom avtalslagen någon ändring; en erinran härom har upptagits i 27 § andra stycket. Ej heller avse lagens bestämmelser att uttömmande angiva de olika sätt, på vilka befull-

[1] Jfr Tyberg: Mellanmansrätt s. 42.
[2] Jfr s. 46 not 1.
[3] Sådan fullmakt behöver icke vara bevittnad, se NJA 1920 s. 536.

mäktigande kan ske. En giltig fullmakt kan vara för handen, även om den icke meddelats på något av de sätt, som i lagen särskilt uppmärksammats.[1] Om t. ex. någon upprepade gånger uppträtt såsom fullmäktig för en annan utan att denne haft något att anmärka däremot, kan i en sådan passivitet under vissa förhållanden ligga en fullmakt att även för framtiden företaga rättshandlingar av ifrågavarande slag.[2]

Enligt avtalslagen liksom enligt förut gällande rätt kan en skriftlig fullmakt ställas på innehavaren eller fullmakt eljest meddelas på sådant sätt, att det i viss mån lämnas oavgjort, vem som skall använda fullmakten. Lagen innehåller icke något uttalande rörande spörsmålet, huruvida fullmäktigen även när fullmakten icke innehåller någon bestämmelse i sådant avseende äger sätta annan i sitt ställe, d. v. s. å annan person överflytta den behörighet att med bindande verkan för fullmaktsgivaren företaga rättshandlingar, som fullmakten tillägger honom. En allmängiltig regel härom låter sig svårligen uppställas. Att prokura icke får överlåtas, är uttryckligen stadgat i 29 § lagen den 13 juli 1887 om handelsregister, firma och prokura. Vad andra fullmakter beträffar lärer fullmäktigen i regel icke vara berättigad att sätta annan i sitt ställe, när han icke erhållit fullmaktsgivarens tillstånd därtill; gör han det, blir den rättshandling, som den andre under åberopande av fullmakten företager, icke bindande för fullmaktsgivaren. Men i sådana fall, då fullmaktsgivaren icke kan antagas hava lagt någon vikt på vem som företager rättshandlingen i fråga, torde en invändning av honom, att fullmäktigen utan hans tillstånd låtit annan person företaga densamma, icke förtjäna avseende. Tillåtelsen att sätta annan i sitt ställe behöver naturligtvis icke för att vara giltig hava lämnats på samma gång eller i samma form som själva fullmakten. Även om denna är skriftlig, kan tillåtelsen lämnas muntligen. Endast om viss form för fullmakten finnes föreskriven i lag, måste även tillåtelsen klädas i samma form.

Omtvistat är, huruvida den som skall ingå avtal eller eljest företaga en rättshandling för annans räkning därvid äger företaga rättshandlingen gentemot sig själv och sålunda inträda såsom part i det genom rättshandlingen uppkommande rättsförhållandet, t. ex. själv köpa den sak han för annans räkning skall sälja. Frågan har stor praktisk betydelse i kommissionsförhållanden. Beträffande dem har i kommissionslagen uppställts en presumtion mot lovligheten av

[1] Jfr NJA 1921 s. 250 och 1940 s. 687.
[2] Jfr NJA 1875 s. 325, 1898 s. 543, 1918 s. 363, 1922 s. 131, 1943 s. 316, 1913 A nr 122 och 123, 1953 A nr 6 samt SvJT 1948 s. 186 ävensom Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 347—349, Cervin: Om passivitet inom civilrätten s. 66—72, Karlgren: Passivitet s. 18 not 13 och nedan s. 51 not 6.

självinträde; endast när rätt därtill följer av avtal eller av handelsbruk eller annan sedvänja äger kommissionären utföra sitt uppdrag genom att för egen räkning inträda såsom köpare eller säljare. De skäl som föranlett, att man uppställt en dylik presumtion, kunna också åberopas mot självinträde av en fullmäktig. Å andra sidan förekomma även i fullmaktsförhållanden fall, där fullmäktigen i följd av fullmaktsgivarens tysta eller uttryckliga medgivande eller allmänt skick och bruk måste anses berättigad till självinträde. Då frågan icke har större praktisk betydelse utanför kommissionsförhållanden, har någon bestämmelse i ämnet ej upptagits i avtalslagen.

När fullmakten föreligger i skriftlig form eller åtminstone i ett muntligt meddelande från fullmaktsgivaren direkt till tredje man, har denne däri både ett vittnesbörd om fullmaktens existens och ett gott rättesnöre för bedömande av gränserna för fullmäktigens behörighet. När däremot en person som grund för sin behörighet att företaga en rättshandling i annans namn åberopar, att den ställning han intager till denne förlänar honom dylik behörighet, är det svårare för tredje man att bedöma, huru härmed förhåller sig. I många dylika fall kan man emellertid av gängse skick och bruk hämta ledning för bedömande av den handlandes behörighet. Vid åtskilliga slag av anställning i annans tjänst är det nämligen så vanligt, att den anställde företager rättshandlingar med bindande verkan för sin arbetsgivare, att den allmänna rättsuppfattningen utan vidare tillägger en person i dylik ställning behörighet att i den omfattning skick och bruk giva vid handen handla i arbetsgivarens namn. Ett hembiträde anses sålunda behörigt att företaga smärre inköp för arbetsgivarens hushåll,[1] ett butiksbiträde äger rätt att sälja de varor, som finnas i den butik, där biträdet är anställt. Även en person, som icke är anställd i annans tjänst, kan på grund av den ställning han intager i förhållande till den andre enligt rådande rättsuppfattning vara behörig att handla å dennes vägnar. Så t. ex. lärer en vice värd i denna sin egenskap vara behörig att ombesörja smärre reparationer å den fastighet han är satt att tillse.[2] Ett allmänt stadgande, som lagfäster grundsatsen, att i sådana fall som de nu omförmälda ställföreträdarens behörighet skall bedömas enligt vanliga regler för fullmakt och att fullmaktens omfång bestämmes av rådande rättsuppfattning, har ansetts icke böra saknas i en lagstiftning om fullmakt.

På nu utvecklade grunder vilar det i *andra stycket* upptagna stadgandet, att den som giver annan en tjänst eller ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss *behörighet* att handla å hans

[1] Jfr SvJT 1918 Rf s. 92, 1934 Rf s. 34 och 1946 Rf s. 78.
[2] Jfr NJA 1917 A nr 176 och 1944 A nr 25.

vägnar, därmed anses hava givit honom fullmakt[1] att företaga vissa rättshandlingar, samt att inom gränserna för sådan fullmakt falla alla rättshandlingar, som en person i den ifrågavarande ställningen enligt lag eller sedvänja är behörig att företaga.[2] Av detta stadgande[3] blir en följd, att när en person på grund av den ställning han intager till en annan vill i dennes namn företaga en rättshandling gentemot tredje man, hänsyn allenast behöver tagas därtill, om en rättshandling av det slag varom är fråga enligt lag eller sedvänja får företagas av en person i sådan ställning. Det fordras således icke, att den handlande i det föreliggande fallet varit gentemot sin huvudman befogad att företaga den ifrågavarande rättshandlingen.[4] Om tredje man haft eller bort hava sig bekant, att den handlande av sin huvudman tillsagts att icke företaga rättshandlingen, gälla emellertid andra regler, vilka skola närmare utvecklas vid 11 §.

Det ligger i öppen dag, att den sålunda fastslagna rättsgrundsatsen är i hög grad ägnad att trygga omsättningens säkerhet.[5] Dess huvudsakliga betydelse ligger, såsom redan antytts, däri att tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet, utan allenast har att hålla sig till det yttre förhållandet, att denne intager en ställning, som enligt gängse uppfattning förlänar makt att sluta avtal eller företaga rättshandlingar av det slag, varom fråga är. Samma princip har kommit till uttryck i sjölagens stadganden angående befälhavares behörighet att sluta avtal och ingå andra förbindelser (64 § sjölagen).[6]

[1] Sådan fullmakt brukar benämnas *ställningsfullmakt.*

[2] Jfr NJA 1917 s. 176, 1918 s. 324, 1919 s. 405, 1921 s. 434, 1922 s. 131, 1924 s. 458, 1928 s. 57, 1929 s. 244, 1940 s. 109, 1943 s. 316, 1944 A nr 25, 1948 s. 359, 1949 s. 46, 1950 s. 86, 1953 s. 566 och A nr 6, 1956 s. 36 och 656, 1964 s. 517 och 1965 s. 204 samt SvJT 1920 Rf s. 85, 1934 Rf s. 34, 1935 Rf s. 59, 1946 Rf s. 78, 1948 s. 186 och 1963 Rf s. 35. Jfr även ovan s. 49 not 2.

[3] Detta stadgande behandlas utförligt av Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 108—211 (rättsfallskommentarer s. 198—211). Jfr Karlgren i SvJT 1962 s. 260—267.

[4] Jfr NJA 1929 s. 124.

[5] För praxis torde den ej hava framstått som någon nyhet, då liknande synpunkter gjort sig gällande i åtskilliga rättsfall. Se NJA 1899 s. 87, 1908 s. 47, 1910 A nr 488, 1912 A nr 563; jfr 1876 s. 131, 1915 A nr 2 och 24, 1918 A nr 239 och 318. I andra fall har man sökt stöd i ratihabitionssynpunkten — se t. ex. NJA 1877 s. 268 — eller tagit sin tillflykt till 18 kap. 3 § handelsbalken; se NJA 1901 s. 453, 1906 s. 457 och 1908 s. 567.

[6] Se ang. dessa och andra specialstadganden om ställningsfullmakt Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 212—241.

På grundval av en analys av rättspraxis har Grönfors, a. a. s. 242—275 och 338—351, uppställt två särskilda fullmaktstyper vid sidan om men med anknytning till avtalslagens regel om ställningsfullmakt: »toleransfullmakt» (mellanmannen har företagit ett *upprepat* handlande, vilket huvudmannen förefaller att hava tolererat genom sin underlåtenhet att

Andra stycket skall, enligt vad dess ordalydelse utvisar, tillämpas endast i sådana fall, då den ställning varur den handlande hämtar sin behörighet, av honom förvärvats genom avtal med den, för vars räkning han handlar. Denna begränsning har sin grund däri att, på sätt framhålles i inledningen till detta kapitel, till fullmäktige hänföras allenast sådana ställföreträdare, vilkas behörighet att företräda huvudmannen grundas å dennes vilja. En förmyndare t. ex. kommer sålunda icke under ifrågavarande stadgande; han intager visserligen i förhållande till sin myndling en ställning, med vilken följer behörighet att handla å dennes vägnar, men han innehar icke sin ställning på grund av avtal med myndlingen.

11 §

Har fullmäktigen vid företagande av rättshandling handlat i strid mot särskilda inskränkande föreskrifter av fullmaktsgivaren, vare rättshandlingen ej gällande mot denne, såframt tredje man insåg eller bort inse, att fullmäktigen sålunda överskred sin befogenhet.

Är fullmakten av sådan beskaffenhet, som i 18 § avses, vare rättshandling, som fullmäktigen med överskridande av sin befogenhet företagit, icke gällande mot fullmaktsgivaren, ändå att tredje man var i god tro.

Fullmäktigens behörighet, d. v. s. hans makt att med bindande verkan för fullmaktsgivaren företaga rättshandlingar, kan vara vidsträcktare än hans befogenhet, d. v. s. den rätt att handla, som tillkommer honom i förhållande till fullmaktsgivaren. Eller, med andra ord, fullmäktigen har icke alltid lov att företaga alla de rättshandlingar, som ligga inom fullmaktens gränser. Det är nämligen mycket vanligt, att fullmaktsgivaren, vid sidan av fullmakten, skriftligen eller muntligen giver fullmäktigen särskilda föreskrifter, som mer eller mindre detaljerat angiva, huru fullmaktsgivaren vill, att fullmäktigen skall förfara, eller som i övrigt inskränka fullmäktigens handlingsfrihet. Att dessa föreskrifter eller instruktioner ej upptagas i fullmakten, kan bero av olika anledningar. Ibland sker det helt enkelt därför att fullmakten skulle bliva för lång och omständlig, om däri skulle införas allt vad fullmaktsgivaren önskar, att full-

aktivt ingripa för att förhindra ett upprepande) och »kombinationsfullmakt» (en kombination av olika omständigheter, som tillsammans anses ägnade att ingiva tredje man föreställningen att mellanmannen är behörig). Jfr Karlgren i SvJT 1962 s. 267, som betvivlar värdet av att som särskild fullmaktstyp upptaga den s. k. kombinationsfullmakten, och Passivitet s. 18. Se även Cervin: Om passivitet inom civilrätten s. 66—72.

mäktigen skall iakttaga vid rättshandlingens utförande. Om t. ex. en person giver en annan i uppdrag att köpa en fastighet och för sådant ändamål lämnar honom en skriftlig fullmakt, uppräknas icke i denna alla de egenskaper, som fastigheten bör hava för att fullmaktsgivaren skall vilja köpa den, utan fullmakten innehåller allenast i allmänna ordalag ett befullmäktigande att köpa fastigheten, under det att fullmaktsgivaren muntligen meddelar fullmäktigen, att om fastigheten visar sig hava vissa önskade egenskaper, fullmäktigen får betala så och så mycket för den, men att, om den eller den egenskapen fattas, han ej bör köpa fastigheten eller i varje fall endast betala en lägre köpeskilling för den. En annan nära till hands liggande anledning till att särskilda instruktioner givas vid sidan av fullmakten är, att fullmaktsgivaren icke vill visa tredje man, huru långt han är villig att gå i eftergifter för att få ett visst avtal till stånd. Om fullmaktsgivaren ger fullmäktigen i uppdrag att först bjuda en mindre summa för den egendom, som skall köpas, och endast ifall säljaren visar sig omedgörlig öka anbudet, talar han naturligtvis icke om detta i fullmakten. Och när fullmakten är sådan, som avses i 10 § andra stycket, är det självfallet, att fullmaktsgivaren ofta söker genom särskilda instruktioner inskränka fullmäktigens handlingsfrihet, t. ex. förbjuder honom att sluta avtal med vissa personer eller att företaga vissa slags rättshandlingar, som i kraft av fullmäktigens ställning ligga inom hans behörighet.

Om nu fullmäktigen vid företagande av en rättshandling underlåter att följa de föreskrifter fullmaktsgivaren meddelat honom och sålunda överskrider sin befogenhet, blir fullmaktsgivaren lika fullt gentemot tredje man bunden av rättshandlingen, såvitt denna faller inom fullmaktens gränser.[1] Åsidosättande av instruktioner medför alltså icke i och för sig någon ändring i den i 10 § första stycket uttalade regeln. Fullmakten utgör ju en fullmaktsgivarens förklaring till tredje man, att fullmaktsgivaren vill vara bunden av vad fullmäktigen företager i överensstämmelse med fullmaktens innehåll, och denna förklaring äger tredje man åberopa mot fullmaktsgivaren, även om fullmäktigen handlat i strid mot dennes föreskrifter. Dessa hava icke med fullmakten att skaffa; de reglera det inre förhållandet mellan fullmaktsgivare och fullmäktig. Har fullmäktigen vid rättshandlingens företagande icke rättat sig efter dem, kan fullmaktsgivaren naturligtvis göra honom ansvarig för en sådan pliktförsummelse, men mot tredje man kan förhållandet icke utan vidare åberopas.

Att fullmaktsgivaren är bunden av fullmaktens innehåll, även om fullmäktigen underlåtit att följa hans särskilda instruktioner, är en allmänt antagen rättsgrundsats, som redan förut vunnit uttryckligt

[1] Jfr NJA 1895 s. 83, 1907 s. 318 och 1929 s. 124 samt SvJT 1935 Rf s. 59.

erkännande i svensk lagstiftning; se t. ex. 27 § i lagen den 13 juli 1887 angående handelsregister, firma och prokura samt de numera upphäva 51 och 56 §§ i sjölagen.[1] Grundsatsen bör emellertid, såsom nämnda lagrum också utmärka, icke vinna tillämpning, därest tredje man icke var i god tro, d. v. s. insåg eller bort inse, att fullmäktigen genom rättshandlingen överskred sin befogenhet.[2] Ifrågavarande grundsats förklaras ju av att fullmaktsgivaren genom fullmakten givit tredje man anledning att tro, att han vill vara bunden av alla rättshandlingar, som fullmäktigen enligt fullmakten är berättigad att företaga. Men om tredje man icke har anledning att tro detta utan tvärtom inser eller bör inse, att fullmäktigen vid rättshandlingens företagande handlat i strid mot de föreskrifter, som lämnats honom av fullmaktsgivaren, finnes icke något skäl att av hänsyn till tredje man låta fullmaktsgivaren bliva bunden av den mot hans vilja företagna rättshandlingen.

Nu utvecklade grundsatser hava erhållit uttryck i *första stycket;* det innehåller således ett undantag från huvudregeln i 10 §. I 39 § besvaras spörsmålet, vid vilken tidpunkt tredje man, för att hans onda tro skall kunna åberopas av fullmaktsgivaren, måste hava insett eller bort inse, att fullmäktigen överskred sin befogenhet.

I vissa författningar föreskrives, att utlänning skall hava ett här i riket bosatt ombud, som är utrustat med en fullmakt av närmare angiven beskaffenhet. Så t. ex. skall enligt 12 § patentlagen den 1 december 1967 patentsökande, som ej har hemvist här i riket, hava ett här bosatt ombud, som äger företräda honom i allt som rör ansökningen. Och enligt 71 § samma lag skall patenthavare, som ej har hemvist här i riket, i regel hava ett här bosatt ombud med behörighet som närmare angives i paragrafen. Liknande bestämmelser finnas i 5 § 1 mom. och 13 § lagen den 10 juli 1899 om skydd för vissa mönster och modeller. Vidare skall enligt 31 § varumärkeslagen den 2 december 1960 innehavare av varumärke, vilken icke har hemvist i Sverige, hava ett här bosatt ombud, som äger företräda honom i allt som rör märket. Och i 6 § lagen den 9 juni 1950 om rätt för utländsk försäkringsanstalt att driva försäkringsrörelse här i riket stadgas, att sådan anstalt för erhållande av koncession skall till försäkringsinspektionen ingiva fullmakt för sin generalagent att å anstaltens vägnar här i riket driva försäkringsrörelsen och att i alla därav härflytande rättsförhållanden för anstalten mottaga stämning samt själv eller genom annan tala och svara. Av dylika stadganden blir en följd, att fullmäktigen, så länge fullmakten be-

[1] Jfr NJA II 1936 s. 289—291 och 295 samt Wikander: 1936 års sjölagsändringar s. 20—23 och 27.
[2] Jfr NJA 1922 s. 508 och SvJT 1916 s. 409.

står, äger företräda fullmaktsgivaren i den omfattning fullmakten utvisar, även om fullmaktsgivaren meddelat honom särskilda inskränkande instruktioner och tredje man har kännedom härom. I dessa och liknande fall finnes alltså ej utrymme för tillämpning av förevarande paragraf. En erinran härom i lagtexten har ansetts överflödig.

Att skilja mellan fullmaktens gränser och fullmaktsgivarens särskilda instruktioner låter sig icke göra vid alla slags fullmakter. Huruvida en dylik skillnad är möjlig att genomföra eller icke, beror av det sätt, varpå fullmakten givits tredje man till känna. När det gäller att bringa fullmakten till tredje mans kännedom, kan fullmaktsgivaren gå till väga på två väsentligen olika sätt. Antingen kan han låta fullmakten grunda sig allenast å ett meddelande till fullmäktigen, d. v. s. giva fullmäktigen besked, vilka rättshandlingar denne har lov att företaga, och lämna åt honom att återgiva detta besked för tredje man; om sådana fullmakter[1] handlar 18 §. Eller också kan fullmaktsgivaren förläna fullmakten en av fullmäktigens uppgifter oberoende tillvaro, i det att han knyter fullmakten vid ett yttre faktum — t. ex. en skriftlig urkund eller en viss ställning, vari fullmäktigen anbringas — och av detta faktum kan då tredje man hämta upplysning om fullmaktens existens och innehåll.[2] På sistnämnda sätt måste fullmaktsgivaren gå till väga, om tredje man skall hava erforderlig trygghet, att fullmäktigen är behörig att företaga den rättshandling varom är fråga. Uppenbart är nämligen, att tredje man i allmänhet måste vara obenägen att inlåta sig med en person, som till stöd för sin behörighet allenast har ett muntligt bemyndigande att åberopa. Fullmakter, som erhållit en självständig tillvaro i förhållande till tredje man, behandlas i 13—17 §§. Genom ett dylikt tillvägagångssätt vinner fullmaktsgivaren den fördelen, att fullmäktigen kan för tredje man styrka sin behörighet, och underlättar därigenom rättshandlingens företagande. Men hans åtgärd har också till följd, att så länge det faktum varå fullmakten stöder sig kvarstår orubbat, alla fullmäktigens rättshandlingar, som falla inom fullmaktens gränser, bliva gällande mot honom, förutsatt att tredje man var i god tro. Vid självständiga fullmakter kan man sålunda utan svårighet skilja mellan själva fullmaktens gränser och fullmaktsgivarens särskilda instruktioner.

Annorlunda är förhållandet vid sådana fullmakter varom är frå-

[1] Denna fullmaktstyp kallas ofta »muntlig fullmakt». Det är emellertid en oegentlig beteckning, och i nyare litteratur har därför ibland andra benämningar använts, såsom »18 § - fullmakt» eller »uppdragsfullmakt».
[2] S. k. »självständig fullmakt». Hit hör även muntlig fullmaktsförklaring direkt till tredje man; se Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 85 not 18.

ga i 18 §. En dylik fullmakt har icke erhållit en av fullmäktigens uppgifter oberoende tillvaro och kan därför icke förläna fullmäktigen behörighet i större omfattning än han äger befogenhet.[1] Intet yttre faktum finnes ju, som för tredje man utvisar fullmaktens existens och gränser. Tredje man har för sin kännedom om en fullmakt av ifrågavarande slag icke annat att hålla sig till än fullmäktigens egna uppgifter. Vill han lita på dessa, får han göra det på egen risk. Visar det sig sedan, att de äro felaktiga och att fullmäktigen ej ägt företaga rättshandlingen i fråga, kan tredje man icke framställa något anspråk mot fullmaktsgivaren, ty han har ej någon omedelbart till honom riktad fullmaktsförklaring från denne att bygga sitt anspråk på.[2] För de fall, då en fullmakt av nu nämnda slag föreligger, uppställes därför i *andra stycket* den regeln, att rättshandling, som fullmäktigen med överskridande av sin befogenhet företager, icke blir gällande mot fullmaktsgivaren, även om tredje man var i god tro,[3] d. v. s. varken insåg eller bort inse detta förhållande. Stadgandet överensstämmer säkerligen med förut rådande rättsuppfattning. I det dagliga livet inlåter man sig visserligen ofta med personer, som till stöd för sin behörighet endast åberopa muntlig fullmakt, men detta beror antingen på att man har förtroende för personen i fråga eller på att rättshandlingen är av sådan beskaffenhet, att man ej löper någon större risk, ifall den icke skulle bliva gällande mot den uppgivne huvudmannen.

12 §

Vill fullmaktsgivaren återkalla fullmakt, som avses i 13—16 §§, åligger det honom, även om han meddelat fullmäktigen, att han icke längre vill låta fullmakten gälla, att iakttaga vad i nämnda paragrafer för varje fall föreskrives; äro flera av dessa föreskrifter var för sig tillämpliga å samma fullmakt, skola de alla iakttagas.

Tredje man, hos vilken en fullmakt återkallats på det i 13 § angivna sätt, äge dock icke åberopa, att återkallelse ej skett på annat sätt.

När en fullmakt är given på viss tid eller för visst ärende eller dess giltighet eljest är tidsbegränsad,[4] blir fullmaktsgivaren uppen-

[1] Jfr NJA 1940 s. 687 och Karlgren i SvJT 1962 s. 258.
[2] Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl s. 32—33 anser, att i fall av culpa å fullmäktigens sida den godtroende motparten åtminstone bör hava anspråk mot huvudmannen å det negativa intresset. Jfr även Vahlén: Avtal och tolkning s. 106—107.
[3] Karlgren: Passivitet s. 114—115 hävdar, att en analog tillämpning av passivitetsregeln i 32 § andra stycket är klart indicerad i detta fall.
[4] Jfr NJA 1930 s. 403.

barligen icke bunden av rättshandlingar, som fullmäktigen företager efter det fullmakten sålunda upphört att gälla. Då fråga är om en självständig fullmakt förutsättes emellertid, att begränsningen av fullmaktens fortvaro framgår av fullmaktens eget innehåll. I annat fall är begränsningen allenast att betrakta som en sådan särskild instruktion, som enligt vad vid 11 § utvecklats icke kan åberopas mot tredje man i god tro.

Om en fullmakt icke av sig själv upphör vid den tidpunkt, då fullmaktsgivaren icke längre vill vara bunden av den, kan han bringa den till upphörande genom att återkalla densamma. Med *återkallelse* förstås enligt lagens terminologi vidtagande av sådana åtgärder, som äro nödiga för att fullmakten skall upphöra att gälla. Dessa åtgärder äro, såsom nedan skall närmare utvecklas, icke desamma vid alla fullmakter. För återkallelse av fullmakter, som erhållit en självständig tillvaro, d. v. s. av fullmaktsgivaren anknutits till ett visst yttre faktum, utgör det emellertid en gemensam förutsättning, att detta faktum bringas till upphörande eller neutraliseras. Detta kräves med hänsyn till tredje mans intresse. Syftet med ett sådant befullmäktigande är nämligen, att tredje man av berörda faktum skall kunna förvissa sig om fullmäktigens behörighet att handla å fullmaktsgivarens vägnar.

De åtgärder, som erfordras för återkallelse av självständiga fullmakter, måste fördenskull gå ut på att upphäva det faktum, varå fullmakten grundar sig, eller, om detta icke låter sig göra, att på lämpligaste sätt göra veterligt, att detta faktum icke längre utgör något stöd för fullmakten. Åtgärderna komma sålunda att i väsentlig mån rätta sig efter beskaffenheten av det faktum, varå fullmakten grundar sig, eller med andra ord efter det sätt, på vilket fullmakten givits till känna. Allt eftersom detta växlar, kommer också sättet för återkallelsen att växla. Vissa åtgärder, som äro lämpliga för återkallelse av fullmakter vilka givits till känna på ett sätt, passa icke, då fråga är om återkallelse av en fullmakt, som meddelats på annat sätt. När, såsom i allmänhet är fallet, fullmaktsgivaren icke känner till, med vilka personer fullmäktigen inlåtit sig eller kan komma att inlåta sig, och alltså icke vet, till vem han skall vända sig för att återkalla fullmakten, kan man icke rimligen för återkallelsens giltighet fordra, att de åtgärder, som vidtagits i sådant syfte, verkligen kommit till tredje mans kännedom. Man måste nöja sig med att åtgärderna äro så beskaffade, att de äro ägnade att medföra en sådan verkan.

Helt naturligt kan det för en fullmaktsgivare vara vanskligt att avgöra, vilka åtgärder han i ett visst fall bör vidtaga, för att en självständig fullmakt skall anses vara behörigen återkallad. Det har därför ansetts lämpligt att i lagtexten upptaga närmare bestämmelser i sådant avseende. Att uttömmande angiva, huru återkallelse

skall ske, har emellertid icke kunnat ifrågakomma. Det är lika omöjligt som att uppräkna alla sätt, på vilka en fullmakt kan givas till känna. I lagtexten har därför allenast beträffande fullmakter, som meddelats på något av de mera vanligt förekommande sätten, angivits, vilka åtgärder som erfordras för giltig återkallelse. Bestämmelser härom hava intagits i 12—16 §§.

Denna paragraf tjänar närmast som en inledning till de följande bestämmelserna och innehåller till en början en erinran om att dessa bestämmelser skola iakttagas av fullmaktsgivaren, även om han meddelat fullmäktigen, att han icke längre vill låta fullmakten gälla. En sådan erinran har ansetts vara av behovet påkallad, enär man i dagligt tal och även i juridiskt språkbruk stundom betecknar ett dylikt meddelande till fullmäktigen som en återkallelse av fullmakten. Med den terminologi, som användes i avtalslagen, står detta icke i överensstämmelse; en tillsägelse till fullmäktigen har, när fråga är om självständiga fullmakter, endast karaktären av en sådan särskild instruktion, varom talas i 11 §. Över huvud är det vid detta slags fullmakter icke för återkallelsens giltighet nödvändigt, att den meddelas fullmäktigen. En annan sak är, att hänsyn till fullmäktigen i allmänhet kräver, att han får underättelse om förhållandet. På grund av det rättsförhållande mellan fullmaktsgivare och fullmäktig, som ligger bakom fullmakten, kan nämligen fullmaktsgivaren eljest ådraga sig skyldighet att hålla fullmäktigen skadeslös för de åtgärder denne vidtagit i förlitande på fullmakten.

Då sättet för återkallelsen måste rätta sig efter det sätt, på vilket fullmakten givits till känna, är en fullmakt, som givits till känna på mer än ett sätt, t. ex. både som i 14 § och som i 15 § angives, icke återkallad, förrän samtliga de åtgärder vidtagits, som med hänsyn till de olika sätt, på vilka fullmakten givits till känna, äro erforderliga för återkallelse. En bestämmelse härom har, till förebyggande av missförstånd, införts i *första stycket*. För den händelse en fullmakt givits till känna för olika personer på olika sätt, äger en tredje man, gentemot vilken fullmakten återkallats på föreskrivet sätt, givetvis icke åberopa, att fullmakten ej återkallats jämväl på sätt som fordras för återkallelsens giltighet mot en annan.

Det sätt för återkallelse, vilket bäst tillgodoser tredje mans intresse, är, att fullmaktsgivaren tillställer honom ett särskilt meddelande, att fullmakten icke vidare skall gälla. Detta sätt för återkallelse kan alltid anlitas, när fullmakten enligt sitt innehåll riktar sig endast mot vissa bestämda personer. Riktar sig fullmakten till ett obestämt flertal, kan däremot fullmaktsgivaren icke veta, till vilka han skall sända sådana meddelanden. Om emellertid en viss tredje man erhållit ett dylikt meddelande, bör fullmakten därige-

nom anses återkallad i förhållande till honom, på vilket eller vilka sätt den än bragts till hans kännedom. Det vore tydligtvis onödigt att vid sidan härav ålägga fullmaktsgivaren att företaga åtgärder som allenast medföra en viss grad av sannolikhet, att återkallelsen skall komma till vederbörandes kännedom. I *andra stycket* stadgas därför, att den tredje man, hos vilken fullmakten på nämnda sätt återkallats, icke äger åberopa, att återkallelse ej skett jämväl på annat sätt.

Om en fullmaktsgivare, som vill återkalla fullmakten, i sådant syfte vidtagit vissa åtgärder, men icke de rätta, d. v. s. icke de som för det föreliggande fallet äro i lag föreskrivna eller eljest erforderliga, äro de vidtagna åtgärderna dock icke alltid betydelselösa. Rättshandling, som fullmäktigen därefter företager, får icke åberopas mot fullmaktsgivaren, såvida tredje man ägt eller bort äga kännedom om de företagna åtgärderna. Detta framgår av 20 §. Grundsatsen är av betydelse icke minst i sådana fall, då en fullmaktsgivare, som vid återkallelse av fullmakten bort iakttaga två eller flera av de i 13—16 §§ givna föreskrifterna, allenast iakttagit en av dem.

När en fullmakt i laga ordning återkallas, bliva naturligtvis rättshandlingar, som fullmäktigen därefter på grund av fullmakten företager, icke gällande mot fullmaktsgivaren. Däremot inverkar återkallelsen i allmänhet icke å rättshandlingar, som företagits tidigare. Förhållandena kunna emellertid vara sådana, att en återkallelse av fullmakten måste anses innefatta återkallelse av rättshandlingar, som företagits dessförinnan men ännu icke kommit till tredje mans kunskap. En sådan tolkning ligger nära till hands, när återkallelsen sker genom ett meddelande till tredje man, vari fullmaktsgivaren såsom skäl för sitt återkallande av fullmakten åberopar, att fullmäktigen missbrukat densamma. Kommer ett sådant meddelande tredje man till handa, innan en av fullmäktigen företagen rättshandling kommit till hans kunskap, eller samtidigt därmed, kan han icke anses vara i god tro med avseende å den ifrågavarande rättshandlingen och bör alltså icke kunna åberopa densamma mot fullmaktsgivaren. Närmare bestämmelser härom i lag hava icke funnits påkallade.

Sedan gammalt har det ansetts ligga i fullmaktens begrepp, att fullmaktsgivaren äger rätt att när som helst återkalla densamma och att han icke kan avsäga sig denna rätt. Till stöd därför plägar åberopas, att den som råder över sig och sitt gods icke kan med laga verkan frånskriva sig rätten att själv ombesörja sina angelägenheter. Då en fullmakt ej berövar fullmaktsgivaren möjligheten att själv företaga den rättshandling fullmakten avser, skulle det för

övrigt vara till föga gagn att göra fullmakten oåterkallelig. Fullmaktsgivaren kunde ju ändock, genom att själv företaga den ifrågavarande rättshandlingen eller ombesörja dess företagande genom en annan person, göra det omöjligt för fullmäktigen att begagna fullmakten. I nyare utländsk lagstiftning erkännes emellertid, att en fullmakt i vissa fall kan vara oåterkallelig. Såsom exempel på sådana fullmakter plägar anföras, att en person, som är skyldig en annan penningar, i syfte att betala sin skuld giver den andre fullmakt att lyfta beloppet å fullmaktsgivarens tillgodohavande i en bank och förbinder sig att ej återkalla fullmakten. Banken skulle då ej behöva fästa sig vid ett meddelande från fullmaktsgivaren, att han återkallade fullmakten, utan ändock kunna utbetala beloppet till fullmäktigen. Huruvida i detta och andra fall, då fullmakten utfärdats i fullmäktigens eget intresse,[1] det i själva verket föreligger en fullmakt, eller om icke fastmera den s. k. fullmakten innefattar en överlåtelse av fullmaktsgivarens rätt mot tredje man, kan emellertid vara föremål för olika meningar. I förevarande lagstiftning har man icke tagit ståndpunkt till detta eller andra med frågan om oåterkalleliga fullmakter sammanhängande spörsmål. Finnas sådana fullmakter,[2] har naturligtvis en återkallelse av fullmakten icke någon verkan.

13 §

Fullmakt, som bragts till tredje mans kännedom genom ett till honom särskilt riktat meddelande från fullmaktsgivaren, är återkallad, när särskilt meddelande från fullmaktsgivaren, att fullmakten icke vidare skall gälla, kommit tredje man till handa.

Förevarande paragraf handlar om återkallelse av sådan fullmakt, som bragts till tredje mans kännedom genom ett till honom särskilt riktat meddelande från fullmaktsgivaren. Detta sätt att giva en fullmakt till känna kan fullmaktsgivaren använda, när han vet, med vilken eller vilka personer fullmäktigen skall inlåta sig. Affärsmannen A. skriver t. ex. till postanstalten på sin ort och meddelar, att hans kontorist B. äger rätt att utkvittera till A. anländande värdeförsändelser.

Ett sådant meddelande kan antingen hava den innebörden, att själva befullmäktigandet sker genom detsamma, eller också innehålla underrättelse om ett föregående befullmäktigande. Meddelandets rättsverkningar bliva dock i båda fallen praktiskt taget de-

[1] Jfr NJA 1942 s. 321, 1951 s. 282, 1958 s. 478 samt 1966 s. 97 och 379.
[2] Se Björling i Festskrift för Grotenfelt s. 5—21 och Benckert i TfR 1926 s. 170 not 23.

samma. Även om meddelandet avfattats på sistnämnda sätt, äger nämligen tredje man i allmänhet å detsamma grunda anspråk, att rättsförhållandet mellan honom och fullmaktsgivaren bedömes i enlighet med meddelandet. Om t. ex. det bemyndigande, varom meddelandet avser att giva underrättelse, skulle vara ogiltigt i följd av någon sådan omständighet, som avses i 3 kap. av denna lag, äger tredje man lika fullt åberopa meddelandet, såvida icke även detta i följd av samma eller någon annan omständighet är ogiltigt. Och om i meddelandet innehållet av en förut given fullmakt beskrives oriktigt därutinnan att fullmäktigens behörighet säges vara större än den i själva verket är enligt nämnda fullmakt, äger tredje man, om han är i god tro, i fråga om fullmäktigens behörighet hålla sig till meddelandet. Detta gäller dock icke, om meddelandet saknar självständig betydelse och allenast innefattar en anmaning till tredje man att taga del av den däri omnämnda fullmaktens innehåll.

Ett meddelande av här avsedda slag föreligger endast om det har karaktären av en viljeförklaring från fullmaktsgivaren till tredje man; samtalsvis framkomna yttranden till andra personer kunna icke åberopas i sådant avseende. Huru meddelandet bringas till tredje mans kännedom, är däremot likgiltigt. Det kan ske muntligen eller skriftligen. Det kan också tillställas tredje man genom fullmäktigen men måste i så fall hava skriftlig form. En fullmakt, som fullmäktigen muntligen återgiver för tredje man, hör icke hit, utan behandlas i 18 §.

För att ett meddelande skall kunna sägas vara särskilt riktat till en viss tredje man fordras, att det har karaktären av ett enskilt brev eller en enskild underrättelse till honom. Förevarande paragraf handlar således icke om fullmakter, vilka grunda sig å cirkulär eller andra därmed jämförliga meddelanden, som en fullmaktsgivare i syfte att göra fullmaktsförklaringen mer eller mindre allmänt känd sprider bland ett obestämt flertal personer utan att närmare hålla reda på alla dem, som få meddelandet sig tillställt. Dylika fullmakter behandlas i 14 §. När underrättelse om given fullmakt lämnats ett flertal personer, kan det ofta vara svårt att avgöra, huruvida underrättelsen haft karaktären av sådant särskilt meddelande, som här avses, eller icke. Men att skarpare än som skett draga gränsen mellan de meddelanden, som avses i 13 §, och dem, som falla under 14 §, låter sig icke göra. Huruvida det ena eller det andra lagrummet skall äga tillämpning, måste nämligen bero på förhållandena i det särskilda fallet. Den omständigheten, att ett skriftligt meddelande är försett med särskild adress till den person, som det kommer till handa, är icke alltid nog för att det skall anses vara särskilt riktat till honom. Om t. ex. en affärsman, som vill introducera en fullmäktig å viss ort eller inom visst distrikt, gör detta genom skrivelser, som i hundratals exemplar skickas ut till

affärsmän inom orten eller distriktet, kunna dessa skrivelser naturligtvis icke anses som enskilda brev.

Vill fullmaktsgivaren återkalla en fullmakt, som grundar sig å ett till tredje man särskilt riktat meddelande, bör han, såsom redan vid 12 § antytts, göra vad på honom ankommer för att betaga ifrågavarande meddelande dess verkan. Detta kan vid här behandlade slag av fullmakter — vilka ju förläna fullmäktigen behörighet att inlåta sig allenast med den, till vilken meddelandet riktats, och där följaktligen fullmaktsgivaren alltid kan komma i förbindelse med denne — icke ske på lämpligare sätt än genom att fullmaktsgivaren på samma sätt som han förut meddelat fullmakten tillställer tredje man ett meddelande, att fullmakten icke vidare skall gälla. I förevarande paragraf stadgas därför, att återkallelse skall ske på detta sätt. I överensstämmelse med vad som i allmänhet gäller i fråga om meddelanden, som innehålla en återkallelse, inträder i här avsedda fall verkan av återkallelsen i och med att meddelandet därom kommer tredje man till handa, så att han är i tillfälle att omedelbart taga del därav. Det är således icke nödvändigt, att tredje man faktiskt tagit kännedom om innehållet i det brev eller telegram, varigenom återkallelsen skett. I fråga om innebörden av uttrycket komma till handa hänvisas till det vid 2 § anförda.

14 §

Fullmakt, som blivit av fullmaktsgivaren i tidning eller annorledes allmänneligen kungjord, återkallas genom tillkännagivande, som kungöres i enahanda ordning.

Möter hinder häremot, skall återkallelsen på annat lika verksamt sätt tillkännagivas. Fullmaktsgivaren äge, där han det äskar, hos myndighet, som i 17 § sägs, erhålla anvisning, huru han i sådant avseende har att förfara.

När en person önskar bringa till en större allmänhets kännedom, att någon är hans fullmäktig, annonserar han därom i tidningarna eller låter annorledes allmänneligen kungöra förhållandet, t. ex. genom anslag eller genom kringsändande av cirkulär. Genom att sålunda offentliggöra fullmakten förlänar han densamma en självständig tillvaro. Det vanligaste är visserligen, att en fullmakt, som offentliggöres på sätt nu sagts, redan förut erhållit självständig tillvaro på annat sätt, exempelvis därigenom att fullmäktigen anbragts i en viss ställning eller erhållit särskild skriftlig fullmakt, men undantagsvis är offentliggörandet det enda yttre faktum, vartill en fullmakt är knuten.

I likhet med vad som är förhållandet med sådana meddelanden, som avses i 13 §, kan offentliggörandet antingen innefatta själva befullmäktigandet eller också avse att bringa en förut given fullmakt till allmänhetens kännedom; i båda fallen bliva verkningarna i allmänhet desamma. Härutinnan hänvisas till det vid 13 § anförda. Det torde näppeligen behöva påpekas, att offentliggörandet giver fullmakten självständig tillvaro endast ifall det ägt rum på fullmaktsgivarens föranstaltande; om fullmakter, kungjorda av fullmäktigen på eget bevåg, är här icke fråga.

Stundom kan det vara svårt att avgöra, huruvida ett meddelande om fullmakt, vilket riktats till ett flertal personer, är av det slag, som avses i förevarande paragraf, eller om det bör falla under 13 §. Vid sistnämnda paragraf har närmare utvecklats, huru gränsen mellan dessa båda slag av meddelanden bör dragas.

En fullmakt, som blivit allmänneligen kungjord, är väl alltid så beskaffad, att fullmäktigen på grund av densamma kan företaga rättshandlingar gentemot ett obestämt flertal personer. På grund härav är det för fullmaktsgivaren icke möjligt att verkställa återkallelsen genom direkt meddelande till tredje man. Det lämpligaste sätt, på vilket fullmaktsgivaren vid detta slags fullmakter kan bringa till tredje mans kännedom, att fullmakten icke vidare skall gälla, är ett till allmänheten riktat tillkännagivande, vilket sprides på samma sätt som det föregående tillkännagivandet av fullmakten. I enlighet härmed stadgas i *första stycket,* att återkallelsen skall kungöras i enahanda ordning som fullmakten kungjorts. Har fullmakten stått att läsa i en tidning, skall således återkallelsen införas i samma tidning; har fullmakten kungjorts genom anslag, skall återkallelsen anslås på samma sätt. När fullmakten tillkännagivits genom cirkulär till ett flertal personer, återkallas den genom cirkulär, åt vilka såvitt möjligt gives lika vidsträckt spridning. Har detta skett, är fullmakten återkallad, även om någon enstaka person, vilken det tidigare cirkuläret kommit till handa, icke skulle få del av det senare. I detta avseende föreligger alltså en skillnad mellan de meddelanden, som avses i förevarande paragraf, och dem, varom 13 § handlar. Att återkallelsen skall ske i enahanda ordning som offentliggörandet, betyder icke, att för giltig återkallelse av en fullmakt, som ett flertal gånger varit införd i tidning, erfordras, att återkallelsen införes lika många gånger. Huru ofta en återkallelse skall kungöras, är ett spörsmål, som endast kan avgöras efter omständigheterna i varje särskilt fall.

Det kan tänkas, att det är omöjligt för fullmaktsgivaren att återkalla fullmakten i enahanda ordning som den offentliggjorts. Den tidning, i vilken fullmakten kungjorts, kan t. ex. hava upphört att utkomma. I dylika fall måste det stå fullmaktsgivaren öppet att

kungöra återkallelsen på annat lika verksamt sätt. En bestämmelse härom har införts i *andra stycket*. När en fullmaktsgivare sålunda nödgas återkalla fullmakten på annat sätt än den offentliggjorts, kan det vara svårt för honom att avgöra, om ett visst slag av offentliggörande kan anses vara tillräckligt verksamt såsom återkallelse. Då det å andra sidan för fullmaktsgivaren är av stor vikt, att de åtgärder han vidtager för att återkalla fullmakten också verkligen leda till det åsyftade resultatet, stadgas i slutet av andra stycket, att fullmaktsgivaren må kunna hos offentlig myndighet erhålla anvisning, huru han skall gå till väga vid återkallelsen.

Verkan av återkallelse enligt denna paragraf inträder icke alltid i det ögonblick då tillkännagivandet kungöres. Tidpunkten för återkallelsens verkan måste bero av omständigheterna i det särskilda fallet. Under alla förhållanden måste fordras, att tredje man efter återkallelsens offentliggörande haft rimlig tid på sig att taga del av densamma. Om t. ex. återkallelsen skall annonseras i tidning, kan det icke bliva tal om att återkallelsen skulle gälla mot den som är bosatt å annan ort än tidningens utgivningsort, förrän det nummer i vilket annonsen står införd anlänt till hans ort.

I vissa lagar och författningar förekomma stadganden, att en utfärdad fullmakt skall anmälas hos offentlig myndighet. Syftet med dylika föreskrifter är uppenbarligen, att den som har intresse därav skall kunna vid behov hos vederbörande myndighet erhålla besked om vem som äger företräda fullmaktsgivaren. En anmälan av denna beskaffenhet avser alltså att bringa fullmaktsförhållandet till allmänhetens kännedom och är såtillvida likställd med ett kungörande av fullmakten. I betraktande härav hade i det till lagrådet remitterade förslaget upptagits en bestämmelse av innehåll, att fullmakt, som blivit enligt särskilda föreskrifter anmäld hos offentlig myndighet, skulle återkallas genom anmälan i enahanda ordning. Med hänsyn till de anmärkningar, som vid förslagets granskning i lagrådet framställdes mot denna bestämmelse,[1] kom densamma emellertid icke att inflyta i lagen.

15 §

Fullmakt, som avses i 10 § andra stycket, återkallas därigenom att fullmäktigen avlägsnas från tjänst eller annan ställning, i kraft varav han varit befullmäktigad.

[1] Se NJA II 1915 s. 204—205.

Enligt 10 § andra stycket gäller, att där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer behörighet att i viss utsträckning handla å den andres vägnar, innehavaren av ställningen anses befullmäktigad att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna behörighet. Den som anbringar en annan i en sådan ställning giver honom alltså därmed fullmakt att företaga alla rättshandlingar, som en person i dylik ställning enligt rådande rättsuppfattning äger företaga för sin huvudmans räkning. Fullmakten hör till ställningen och har därigenom självständig tillvaro. Så länge ställningen varar, varar också fullmakten. Den anförda bestämmelsen har tillkommit just för att tredje man av den ställning en person intager i förhållande till en annan skall kunna sluta sig till att och i vilket omfång den ifrågavarande personen äger behörighet att företaga rättshandlingar för den andres räkning. Fullmaktsgivaren bör därför, så länge fullmäktigen är kvar i sin ställning, icke kunna med laga verkan mot tredje man i god tro inskränka hans behörighet eller fullständigt beröva honom densamma. Såsom en given följd härav stadgas i förevarande paragraf, att en fullmakt av ifrågavarande slag (ställningsfullmakt) återkallas först därigenom att fullmäktigen avlägsnas från den ställning, i kraft varav han varit befullmäktigad.

Även om fullmaktsgivaren bibehåller fullmäktigen vid ställningen, kan han visserligen, enligt vad 12 § andra stycket giver vid handen, genom särskilt meddelande till vissa personer fråntaga fullmäktigen hans behörighet att företaga rättshandlingar gentemot dem, men en sådan återkallelse verkar endast partiellt. Vill fullmaktsgivaren, att fullmakten skall vara återkallad gentemot alla och envar, som fullmäktigen kan tänkas komma att inlåta sig med, finnes intet annat sätt att gå till väga än det som anvisas i förevarande paragraf.

Vad som fordras för att fullmäktigen skall kunna sägas vara avlägsnad från sin ställning måste avgöras efter omständigheterna i varje särskilt fall. Att han uppsäges till avflyttning, är uppenbarligen icke tillräckligt. Om den verksamhet, med vilken fullmakten är förbunden, försiggår å viss plats eller eljest under vissa yttre förhållanden, fordras för återkallelsens giltighet, att dessa förhållanden bringas till upphörande. Kassörskan i en affär är således behörig att mottaga betalning, så länge hon intager sin plats vid kassan. Stannar fullmäktigen trots anmaning självrådigt kvar i sin ställning, fortfar också fullmakten att gälla.[1] Om befälhavaren på ett fartyg får meddelande från rederiet, att han är avsatt, men det oaktat faktiskt blir kvar i sin ställning, är han sålunda behörig att

[1] Jfr SvJT 1918 Rf s. 92.

sluta avtal å rederiets och lastägarens vägnar ända tills någon annan tager befälet å fartyget.

16 §

Fullmakt, vilken innefattas i sådan skriftlig handling, som utgives till fullmäktigen för att av honom innehavas och företes för tredje man, återkallas därigenom att fullmaktsgivaren återtager eller låter förstöra handlingen.

Fullmäktigen är pliktig att på begäran av fullmaktsgivaren återställa fullmaktshandlingen.

Intet slag av fullmakter har i rättslivet större betydelse än de skriftliga fullmakterna. När man i dagligt tal använder uttrycket fullmakt, menar man också vanligen skriftlig fullmakt. Syftet med den skriftliga fullmakten är, att fullmäktigen genom företeende av densamma skall kunna styrka sin behörighet att handla å fullmaktsgivarens vägnar. Såsom *skriftlig fullmakt* bör följaktligen icke betraktas varje skriftlig handling, vars innehåll utvisar, att fullmäktigen är behörig att handla med bindande verkan för fullmaktsgivaren, utan endast en sådan handling, som utgives till fullmäktigen för att såsom ett legitimationspapper innehavas av honom och vid behov företes för tredje man. Att endast sådana fullmakter avses i förevarande paragraf, framgår av dess avfattning.

En skriftlig fullmakt i lagens mening föreligger alltså icke, när fullmakten innefattas i ett till tredje man särskilt riktat — låt vara skriftligt — meddelande. Ett dylikt meddelande har karaktären av brev, ej av legitimationspapper. I regel tillställes det tredje man direkt från fullmaktsgivaren, men även om fullmäktigen anlitas för att överbringa detsamma, gäller i fråga om återkallelse därav vad i 13 § stadgas. Ehuru således, för att skriftlig fullmakt skall anses föreligga, fordras, att den handling, som innefattar fullmakten, utgör ett legitimationspapper, är det dock icke nödvändigt, att detta är det för handlingen ensamt eller ens huvudsakligen utmärkande. Om t. ex. A. i ett brev till B. rörande åtskilliga angelägenheter anmodar denne att, om tillfälle yppas, hyra en våning åt A. och tillägger, att därest hyresvärden vill, att B. skall styrka sin behörighet, denne kan visa brevet för honom, är brevet att anse såsom en skriftlig fullmakt för B. att hyra våningen. Sådan fullmakt föreligger däremot icke, om brevet ej innehåller någon tillåtelse för B. att visa det för hyresvärden; den däri liggande fullmakten kan då återkallas på sätt i 18 § sägs.

Liksom i de fall, varom 13 och 14 §§ handla, själva befullmäktigandet kan hava ägt rum tidigare än fullmakten på där angivet sätt bringas till tredje mans kunskap, kan det förekomma, att den

till fullmäktigen utgivna fullmaktshandlingen allenast innefattar meddelande om tidigare given fullmakt. Även när detta är händelsen äger tredje man fordra, att rättsförhållandet mellan honom och fullmaktsgivaren bedömes i enlighet med fullmaktshandlingen och vad denna innehåller om fullmäktigens behörighet. Betydelsen härav belyses av vad ovan vid 13 § anförts.

Så länge fullmäktigen innehar huvudskriften till den handling, varå hans fullmakt grundar sig, måste de rättshandlingar, som han företager på grund av densamma, bliva bindande för fullmaktsgivaren. Detta är en given följd av att fullmaktshandlingen just har till ändamål att tjäna tredje man till bevis, att fullmaktsgivaren vill vara bunden av fullmäktigens rättshandlingar. Skriftlig fullmakt bör fördenskull icke kunna återkallas, med mindre fullmäktigen berövas tillfälle att vidare använda fullmakten.[1] I likhet med den tyska civillagen stadgar därför *första stycket* av förevarande paragraf, att skriftlig fullmakt återkallas först därigenom att fullmaktsgivaren återtager eller låter förstöra fullmaktshandlingen.

Det kan synas hårt mot fullmaktsgivaren, att han skall vara bunden av en fullmakt, som han gjort allt vad göras kan för att få åter av fullmäktigen, men som denne icke vill lämna ifrån sig; detta kräves emellertid av tredje mans intresse att kunna tryggt lita på en förevisad fullmaktshandling. Endast om fullmaktsgivaren begagnar sig av den utväg 17 § erbjuder att under vissa för tredje mans rätt betryggande former få en fullmakt, som han icke kan återfå, förklarad kraftlös, kan man utan fara för rättssäkerheten eftergiva kravet på att originalhandlingen måste återställas eller förstöras. Vad nu sagts gäller naturligtvis endast om tredje man varit i god tro. Har han ägt eller bort äga kännedom om att fullmaktsgivaren förbjudit fullmäktigen att göra bruk av fullmakten eller annorledes givit till känna, att denna icke längre skall gälla, kan han, enligt vad 20 § giver vid handen, icke grunda någon rätt å en av fullmäktigen företagen rättshandling. I detta sammanhang må även erinras om stadgandena i 12 §. Å ena sidan giver slutbestämmelsen i första stycket av nämnda paragraf vid handen, att om fullmäktigen till stöd för sin behörighet att handla å huvudmannens vägnar kan åberopa flera grunder, för giltig återkallelse av fullmakten fordras, att samtliga dessa olika grunder eller uppenbarelseformer för fullmaktsförhållandet bringas till upphörande eller neutraliseras. Om någon utfärdat skriftlig fullmakt för annan att företaga en eller flera rättshandlingar, som denne redan i kraft av sin ställning enligt 10 § andra stycket är behörig att företaga, är det således icke tillräckligt, att han fråntager fullmäktigen den skriftliga fullmakten, utan han måste också enligt 15 § skilja honom

[1] Jfr NJA 1915 s. 243.

från ställningen. Har fullmaktsgivaren försett fullmäktigen med skriftlig fullmakt och tillika genom särskilt meddelande bragt fullmakten till tredje mans kännedom eller låtit offentligen kungöra densamma, måste han likaledes vid sidan av förevarande paragraf iakttaga vad som föreskrives i 13 eller 14 §. Underlåter han det ena eller det andra, kan fullmäktigens rättshandling göras gällande mot honom utan hinder av att den företagits efter det den skriftliga fullmakten vederbörligen återkallats. Å andra sidan följer av andra stycket i 12 §, att den tredje man, som fått särskilt meddelande från fullmaktsgivaren att fullmakten icke vidare skall gälla, icke i något fall äger åberopa, att återkallelse ej skett jämväl på annat sätt. I förhållande till honom är fullmakten återkallad genom ett sådant meddelande. Därest en skriftlig fullmakt enligt sitt innehåll förlänar fullmäktigen behörighet att företaga rättshandlingar endast gentemot viss man, behöver alltså fullmaktsgivaren icke dessutom återtaga eller låta förstöra fullmaktshandlingen eller vidtaga åtgärder för att få den förklarad kraftlös.

Då en skriftlig fullmakt är återkallad i och med fullmaktshandlingens återtagande, kunna rättshandlingar, som fullmäktigen därefter företager, icke göras gällande mot fullmaktsgivaren. Tredje man handlar alltså på egen risk, om han icke förvissar sig om att fullmäktigen vid rättshandlingens företagande fortfarande innehar fullmakten; att denna i anledning av en föregående affär blivit företedd för tredje man, gagnar honom icke. Å andra sidan medför stadgandet, att fullmäktigen, så länge han innehar fullmaktshandlingen, på grund av densamma kan företaga rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren, även om denne skulle hava förbjudit honom att begagna den. Rättssäkerheten kräver, att en rättshandling, som tillkommit under sådana förhållanden, må kunna åberopas av tredje man, när denne varit i god tro. Att detta måste gälla, om fullmaktshandlingen faktiskt blivit företedd för tredje man vid rättshandlingens företagande, är uppenbart. Däremot kunna meningarna vara delade, huruvida tredje man bör kunna åberopa en rättshandling, som fullmäktigen företagit på grund av en icke återkallad skriftlig fullmakt vilken aldrig blivit företedd för tredje man.[1] Detta spörsmål är ej besvarat i lagen. Av det förhållandet att lagtexten såsom utmärkande för skriftlig fullmakt angiver, att fullmakten innefattas i sådan skriftlig handling som utgives till fullmäktigen för att av honom företes för tredje man, får icke dragas den slutsatsen, att fullmaktens företeende skulle vara ett oeftergivligt villkor för tillämpningen av de rättsgrundsatser, som gälla om rättshandlingar företagna på grund av skriftlig fullmakt.

[1] Jfr NJA 1947 s. 302 och Rodhe i SvJT 1951 s. 594.

När fullmaktsgivaren i syfte att återkalla en skriftlig fullmakt avfordrar fullmäktigen den handling varå fullmakten grundas, bör fullmäktigen icke under några förhållanden äga kvarhålla densamma. En dylik befogenhet skulle visserligen för fullmäktigen kunna vara av värde såsom ett medel att framtvinga betalning för fordringar, som han på grund av det honom givna uppdraget kan äga hos sin huvudman. Men detta fullmäktigens intresse måste stå tillbaka för fullmaktsgivarens intresse att återfå den handling, som sätter fullmäktigen i stånd att företaga rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren. På dessa grunder vilar det i *andra stycket* upptagna stadgandet, som även det äger motsvarighet i den tyska civillagen.

I 88 § kommissionslagen stadgas, att om en handelsresande är av sin huvudman försedd med slutsedelsblanketter av visst innehåll, ett försäljningsavtal, som den resande med ifyllande av sådan blankett ingår, blir lika bindande för huvudmannen som om denne uttryckligen bemyndigat den resande att sluta avtalet.[1] Då dylika blanketter icke pläga undertecknas av den, i vilkens namn de äro utfärdade, lära de icke kunna betraktas såsom skriftliga fullmakter, och förevarande paragraf är alltså icke tillämplig å dem. Det anförda stadgandet i nyssnämnda lag förutsätter uppenbarligen, att den som begagnar blanketten är anställd såsom handelsresande hos den, för vars räkning han handlar, men det uttalar sig icke rörande verkan av blanketternas användande efter det att anställningen såsom handelsresande upphört. Huruvida även i sistnämnda fall försäljningsavtalet bör anses bindande för den, i vars namn det slutits, är ett spörsmål, som är alltför beroende av omständigheterna i det särskilda fallet för att kunna lösas genom en allmängiltig regel. Med hänsyn till spörsmålets ringa praktiska betydelse hava bestämmelser därom icke ansetts erforderliga.

17 §

Visar fullmaktsgivaren sannolika skäl, att handling, som i 16 § omförmäles, förkommit eller att han av annan orsak icke utan dröjsmål kan få den åter, må handlingen, efter ty här nedan sägs, förklaras kraftlös.

Ansökan härom göres hos överexekutor i den ort, inom vilken fullmaktsgivaren bor. Finnes ansökningen kunna bifallas, skall överexekutor utfärda och sökanden låta i allmänna tidningarna införa kungörelse, att handlingen efter utgången av viss tid, som må bestämmas till högst fjorton dagar efter kun-

[1] Jfr i fråga om handelsagent, som försetts med dylika blanketter, NJA 1920 s. 385 och SvJT 1920 Rf s. 37.

görelsens införande, skall vara kraftlös. Kungörelsen skall jämväl, där överexekutor det föreskriver, införas i annan tidning, en eller flera gånger, innan den införes i allmänna tidningarna.

Enligt föregående paragraf sker återkallelse av skriftlig fullmakt genom att fullmaktsgivaren återtager eller låter förstöra fullmaktshandlingen. Detta är dock ej alltid möjligt. För att återkallelse skall kunna ske är det nämligen nödvändigt, att handlingen blir tillgänglig för fullmaktsgivaren. Det kan emellertid hända, att fullmäktigen icke kan anträffas eller att han uppgiver sig hava förlorat handlingen. I sådana fall bör fullmaktsgivaren för att kunna förebygga missbruk av fullmakten hava en utväg att betaga densamma dess förbindande kraft, utan att handlingen behöver tillrättaskaffas. Samma utväg har ansetts böra beredas fullmaktsgivaren för det fall, att fullmäktigen tredskas och icke vill lämna ifrån sig fullmakten; fullmaktsgivaren bör icke behöva underkasta sig den tidsutdräkt och de kostnader, som äro förenade med en rättegång om fullmaktens utfående, och ej heller vara utsatt för risken, att fullmäktigen under tiden gör obehörigt bruk av fullmakten.

I betraktande härav och efter förebild av en liknande bestämmelse i den tyska civillagen har genom förevarande paragraf fullmaktsgivaren under vissa omständigheter medgivits rätt att på ansökan få en fullmaktshandling förklarad kraftlös av offentlig myndighet. Enligt kommitténs preliminära utkast skulle fullmaktsgivaren för sådant ändamål vända sig till allmän domstol.[1] Såsom erinrades i åtskilliga av de över utkastet avgivna yttrandena, kan det emellertid för fullmaktsgivaren vara av största vikt, att handlingen utan tidsutdräkt må kunna förklaras kraftlös. Detta skulle icke kunna ske, om ärendet måste handläggas vid allmän domstol; särskilt på landet kunde nämligen enligt den vid avtalslagens tillkomst gällande rättegångsordningen lång tid förflyta mellan rättens sammanträden. Kommittén fann sig därför i sitt slutliga förslag böra förorda, att prövningen av dylika ärenden måtte anförtros åt Konungens befallningshavande. Vid förslagets granskning hemställde emellertid lagrådet på anförda skäl, att fullmaktsgivaren borde för ändamålet vända sig till överexekutor. Denna hemställan iakttogs. Överexekutor var, när avtalslagen tillkom, i Stockholm Överståthållarämbetet, i flertalet övriga magistratsstäder magistraten eller någon dess ledamot samt på landet, i städer under landsrätt och i vissa magistratsstäder Konungens Befallningshavande. Efter exekutionsväsendets förstatligande och magistraternas avskaffande är länsstyrelsen numera i regel överexekutor för hela länet; i några län

[2] Jfr lagen den 8 april 1927 om dödande av förkommen handling.

har emellertid särskild överexekutor förordnats för viss del av länet. Avslås ansökningen, kan talan mot beslutet fullföljas genom besvär i vederbörande hovrätt.[1] Behörig att upptaga ansökningen är endast överexekutor i den ort där fullmaktsgivaren bor; har denne ej hemvist inom riket, lärer hans ansökan alltså icke kunna upptagas till prövning.

Ett naket påstående av fullmaktsgivaren, att han icke kan få fullmaktshandlingen tillbaka, bör naturligtvis icke vara tillräckligt för bifall till ansökningen. Å andra sidan skulle det i många fall innebära en obillighet mot fullmaktsgivaren, om man av honom fordrade full bevisning i nämnda hänseende. Om t. ex. handlingen uppgives hava förkommit, är det ju i allmänhet omöjligt att styrka, att den icke skulle kunna tillrättaskaffas. Lagen uppställer fördenskull såsom villkor för rätt att få fullmaktshandlingen förklarad kraftlös, att fullmaktsgivaren visar sannolika skäl, att densamma förkommit eller att han av annan orsak icke utan dröjsmål kan få den åter. Vederbörande myndighet har även i övrigt att tillse, att omständigheterna äro sådana, att ansökningen kan bifallas. I de flesta fall torde tillfälle böra lämnas fullmäktigen att yttra sig i ärendet, såvida detta utan tidsutdräkt låter sig göra.

Finnes fullmaktsgivarens ansökning kunna bifallas, skall överexekutor utfärda kungörelse, att fullmaktshandlingen efter viss tid skall vara kraftlös. Närmare bestämmelser härom och huru kungörelsen skall av fullmaktsgivaren offentliggöras lämnas i andra stycket.

När fullmaktsgivaren vederbörligen offentliggjort nämnda kungörelse och den av överexekutor bestämda tiden gått till ända, kan fullmäktigen icke längre på grund av fullmakten företaga rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren. Vid denna tidpunkt inträder således samma situation som om fullmaktshandlingen då hade återställts eller förstörts. Därigenom är fullmaktsgivaren alltså icke fritagen från skyldigheten att iakttaga vad i 13 eller 15 § föreskrives, om fullmakten bragts till tredje mans kunskap jämväl på där angivna sätt.

De danska och norska lagarna avvika beträffande vissa detaljer såväl sinsemellan som från den svenska lagen.

18 §

Fullmakt, som grundar sig allenast å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen, är återkallad, när meddelande från fullmaktsgivaren, att fullmakten icke vidare skall gälla, kommit fullmäktigen till handa.

[1] Se NJA II 1915 s. 210.

Vid 11 § andra stycket har närmare utvecklats, hurusom fullmaktsgivaren i och för fullmaktens bringande till tredje mans kännedom kan gå till väga på två väsentligt skilda sätt. Antingen kan han knyta fullmakten vid ett eller flera yttre fakta, av vilka tredje man kan hämta upplysning om fullmaktens tillvaro och innehåll. Eller också kan han inskränka sig till att giva fullmäktigen besked, vilka rättshandlingar denne har lov att företaga, och överlämna åt honom att för tredje man återgiva den sålunda meddelade fullmaktens innehåll. I sistnämnda fall, när fullmakten allenast grundar sig å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen, föreligger vad man brukat kalla muntlig fullmakt.[1]

Fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen behöver emellertid icke vara muntligt; varje tyst eller uttrycklig till fullmäktigen riktad viljeförklaring av innehåll, att denne skall äga företaga en rättshandling i fullmaktsgivarens namn, är att anse såsom en muntlig fullmakt. När däremot viljeförklaringen innefattas i sådan skriftlig handling, som utgives till fullmäktigen för att av honom företes för tredje man, föreligger en skriftlig fullmakt, å vilken 16 § äger tillämpning. Är åter skrivelsen avsedd allenast för fullmäktigen, har den icke annan verkan än ett muntligt meddelande till honom.

Vid 11 § har utvecklats, varför en rättshandling, som fullmäktigen företager under åberopande av muntlig fullmakt, icke bör bliva gällande mot fullmaktsgivaren, om fullmäktigen handlat i strid mot dennes föreskrifter. Samma skäl tala för att fullmaktsgivaren icke bör bliva bunden av rättshandlingar, som fullmäktigen företager efter det fullmaktsgivaren helt förbjudit honom att vidare handla för hans räkning. För återkallelse av muntlig fullmakt behöver därför icke fordras annat eller mera än ett sådant förbud för fullmäktigen. Får tredje man själv bära förlusten, när han inlåter sig med någon, som uppgiver sig handla på grund av muntlig fullmakt men aldrig haft någon sådan, bör han också själv stå risken, ifall han förlitar sig på den som en gång haft muntlig fullmakt men förbjudits att vidare använda densamma. I enlighet härmed stadgas i förevarande paragraf, att en muntlig fullmakt är återkallad, när meddelande, att fullmakten icke vidare skall gälla, kommit fullmäktigen till handa. Rättshandlingar, som fullmäktigen därefter må företaga, bliva alltså icke gällande mot fullmaktsgivaren, även om tredje man var i god tro. I fråga om tolkningen av uttrycket komma till handa hänvisas till det vid 2 § anförda.

Flerstädes i det föregående är nämnt, att en och samma fullmakt kan hava meddelats på två eller flera av de olika sätt, som angivas i 13—16 §§; den kan t. ex. vara både skriftlig och allmänneligen kungjord. När detta är förhållandet, erfordras enligt 12 § för

[1] Se ang. denna beteckning s. 55 not 1.

fullmaktens återkallande, att samtliga de åtgärder vidtagas, som äro föreskrivna för de olika sätt, varpå fullmakten tillkännagivits. En fullmakt kan däremot icke på samma gång föreligga både i självständig gestalt och såsom muntlig. För tillämpning av förevarande paragraf förutsättes nämligen, enligt vad dess avfattning giver vid handen, att det är fråga om en fullmakt, som icke erhållit en av fullmäktigens uppgifter oberoende tillvaro utan grundar sig allenast å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen. Har fullmaktsgivaren knutit fullmakten vid ett yttre faktum, äga hans meddelanden till fullmäktigen allenast betydelse för det inre rättsförhållandet mellan dem. För giltig återkallelse av fullmakt, som givits till känna på något av de i 13—16 §§ nämnda sätten, är det alltså, såsom förut framhållits, aldrig erforderligt att iakttaga vad som föreskrives i 18 §.

19 §

I fall, då fullmaktsgivaren har särskild anledning att befara, att fullmäktigen, oaktat fullmakten återkallats eller fullmaktshandlingen förklarats kraftlös, kommer att på grund av fullmakten företaga rättshandling gent emot viss man, vilken kan antagas sakna vetskap om dess upphörande, åligger det honom att, där så ske kan, giva denne meddelande, att fullmakten icke vidare skall gälla. Underlåter han det, må han, såframt den, gent emot vilken rättshandlingen företagits, var i god tro, icke mot denne åberopa fullmaktens upphörande.

Vid 12 § har framhållits, att man såsom villkor för giltig återkallelse av fullmakter, vilka meddelats på något av de i 13—16 §§ angivna sätten, icke kan uppställa, att återkallelsen faktiskt skall hava kommit till tredje mans kännedom, utan att det är tillräckligt, om fullmaktsgivaren vidtager sådana åtgärder, som måste anses tjänliga att för tredje man göra kunnigt, att fullmakten icke vidare skall gälla. Och återkallelse av muntlig fullmakt sker, enligt vad föregående paragraf utvisar, genom ett meddelande från fullmaktsgivaren till fullmäktigen; att tredje man får kännedom om återkallelsen, fordras icke. Vid det ena som det andra slaget av fullmakter kan det således inträffa, att giltig återkallelse föreligger, oaktat tredje man saknar kännedom om förhållandet. Möjligheten, att tredje man ej får vetskap om att en fullmakt blivit kraftlösförklarad, är icke heller utesluten.

Så länge tredje man icke har sig bekant, att fullmakten upphört, har fullmäktigen tillfälle att använda fullmakten till att i fullmakts-

givarens namn företaga rättshandlingar, vilka på grund av fullmaktens återkallelse eller kraftlösförklaring icke kunna göras gällande mot fullmaktsgivaren. Härigenom kan tredje man tillskyndas förlust, som i viss mån är att tillskriva fullmaktsgivaren. Genom den fullmakt han givit men sedan återtagit har han lämnat fullmäktigen ett medel i händerna att förmå tredje man att inlåta sig i avtal eller andra rättshandlingar med fullmäktigen. Med hänsyn härtill torde det under vissa förhållanden kunna fordras av fullmaktsgivaren, att han såsom fullmaktens upphovsman kommer tredje man till hjälp i en dylik situation. I sådant syfte stadgas i förevarande paragraf, att fullmaktsgivaren skall hava en viss skyldighet att underrätta tredje man om att fullmakten icke vidare är gällande.

För denna underrättelseplikt måste emellertid ganska snäva gränser uppdragas. Eljest skulle nämligen den säkerhet mot fullmaktens användande, som fullmaktsgivaren genom dess återkallande avser att bereda sig, komma att i hög grad äventyras. Endast när fullmaktsgivarens tystnad skulle utgöra ett uppenbart åsidosättande av tredje mans intresse kan det åläggas fullmaktsgivaren att varsko honom. Med hänsyn härtill har underrättelseplikten gjorts beroende av vissa i paragrafen närmare angivna förutsättningar.

Sålunda fordras till en början, att fullmaktsgivaren har särskild anledning att befara, att fullmäktigen kommer att på grund av fullmakten företaga en eller flera rättshandlingar. För att bestämmelsen skall kunna tillämpas är det således icke tillräckligt, att fullmaktsgivaren med den kännedom han har om fullmäktigen kan tänka sig möjligheten, att denne skall söka begagna sig av fullmakten; endast i sådana fall, då fullmaktsgivaren har grundad anledning antaga, att fullmäktigen kommer att använda densamma, är fullmaktsgivaren pliktig att inskrida. För att en dylik skyldighet skall åligga honom förutsättes vidare, att han känner till, med vilken eller vilka fullmäktigen ämnar inleda eller fortsätta affärsförbindelser. Vet han icke detta, kan han icke på sätt här stadgas varsko dem, som fullmäktigen genom sitt handlingssätt kan komma att tillskynda förlust. Ett tredje villkor för stadgandets tillämplighet, vilket ej torde tarva närmare utveckling, är, att fullmaktsgivaren skall hava anledning antaga, att den tredje man, om vars underrättande är fråga, saknar vetskap om fullmaktens upphörande.

För att ifrågavarande bestämmelse skall äga tillämpning är det däremot ej nödvändigt, att den befarade rättshandlingen är förbunden med bedrägligt syfte hos fullmäktigen; fullmaktsgivaren är underrättelsepliktig jämväl i sådana fall då fullmäktigen icke äger kännedom om att fullmakten återkallats eller förklarats kraftlös och sålunda handlar i god tro, när han använder fullmakten.

Skulle det på grund av en eller annan omständighet vara omöj-

ligt för fullmaktsgivaren att träffa vederbörande tredje man med en underrättelse av här avsett slag, får detta icke gå ut över fullmaktsgivaren. Då underrättelseplikten är ålagd honom i tredje mans intresse, bör den icke göras mera betungande än omständigheterna oundgängligen kräva. Fullmaktsgivaren är också enligt förevarande paragraf pliktig att giva underrättelse endast där så ske kan. Och av 40 § följer, att fullmaktsgivaren måste anses hava fullgjort sin skyldighet härutinnan, när han inlämnat underrättelsen för befordran med post eller telegraf eller eljest på ändamålsenligt sätt avsänt den till tredje man; risken för att försändelsen kommer bort på vägen till adressaten ligger alltså å denne. Detta överensstämmer med vanliga regler om reklamationsskyldighet men innefattar en avvikelse från vad som gäller om meddelanden, varigenom en fullmakt återkallas; dessa hava nämligen ingen verkan, om de icke komma adressaten till handa.

Den påföljd, som enligt paragrafens andra punkt inträder i händelse fullmaktsgivaren åsidosätter sin underrättelseplikt — nämligen att han blir bunden av den utav fullmäktigen företagna rättshandlingen, såvida tredje man var i god tro — överensstämmer också med vad som eljest enligt denna lag gäller i fråga om reklamationsskyldighet.[1]

20 §

Har fullmaktsgivaren utan att i ovan stadgad ordning bringa fullmakten till upphörande tillsagt fullmäktigen att icke göra bruk av fullmakten eller annorledes givit till känna sin vilja, att fullmakten icke vidare skall gälla, vare rättshandling, som fullmäktigen företager, icke gällande mot fullmaktsgivaren, såframt tredje man ägde eller bort äga kännedom om förhållandet.

När en fullmaktsgivare vill återkalla sin fullmakt, vidtager han icke alltid de åtgärder, som i det föreliggande fallet äro erforderliga för att återkallelsen skall anses giltig. Den som givit annan skriftlig fullmakt tror kanske, att han behörigen återkallat denna, när han tillsagt fullmäktigen att icke begagna fullmakten. Och även om han vet, att fullmakten icke är återkallad förrän den återtagits från fullmäktigen, nöjer han sig ofta med att tillsäga fullmäktigen att icke använda fullmakten i förlitande på att denne skall åtlyda tillsägelsen. Det kan också tänkas, att fullmaktsgivaren försöker återkalla fullmakten på riktigt sätt men icke är i stånd att företaga härför erforderliga åtgärder. Rederiet för ett fartyg, som

[1] Jfr SvJT 1925 Rf s. 75.

befinner sig på främmande ort, kan t. ex. tillskriva befälhavaren att omedelbart lämna tjänsten och överlämna fartygets förande åt någon annan, men befälhavaren bryr sig ej om tillsägelsen utan fortfar att föra befälet.

I fall sådana som de nu nämnda är fullmakten uppenbarligen icke på behörigt sätt återkallad. Men om i ett visst fall tredje man ägt kännedom om att fullmaktsgivaren vidtagit åtgärder för att göra slut på fullmakten eller eljest givit till känna sin vilja, att fullmakten icke vidare skall gälla, bör fullmäktigen icke kunna på grund av sin fullmakt binda fullmaktsgivaren i förhållande till denne tredje man.[1] De åtgärder, som fordras för att en fullmakt skall anses behörigen återkallad, hava ju endast till syfte, att tredje man skall få kännedom om att fullmaktsgivaren icke vill låta fullmakten gälla. Om nu denna fullmaktsgivarens vilja blivit eller bort bliva en viss tredje man bekant på annat sätt, bör denne uppenbarligen icke kunna grunda någon rätt därå att föreskrivna återkallelseåtgärder icke blivit vidtagna. På dessa grunder vilar bestämmelsen i förevarande paragraf. Det torde näppeligen behöva påpekas, huru nära den står den i 11 § första stycket uttalade grundsatsen, att en rättshandling, som fullmäktigen företager i strid mot särskilda av fullmaktsgivaren meddelade föreskrifter, icke kan av tredje man i ond tro göras gällande mot fullmaktsgivaren, även om rättshandlingen faller inom fullmaktens gränser.

Den här givna bestämmelsen kan naturligtvis icke åberopas i sådana fall, då tredje man allenast har anledning att tro, att fullmaktsgivaren helst skulle se, att fullmakten icke funnes till, eller vet, att denne samtalsvis uttalat önskningar i sådan riktning. Genom ett sådant uttalande har fullmaktsgivaren icke tillräckligt tydligt givit uttryck åt sin vilja att fullmakten icke vidare skall gälla.

21 §

Dör fullmaktsgivaren, vare fullmakten ändock gällande, för så vitt ej särskilda omständigheter föranleda, att den skall vara förfallen. Ändå att sådana omständigheter äro för handen, vare dock rättshandling, som fullmäktigen företager, gällande mot dödsboet, där tredje man varken ägde eller bort äga vetskap om dödsfallet och dess betydelse för fullmäktigens be-

[1] Jfr NJA 1911 s. 332: Efter det avtal om försäljning av gruvor ingåtts mellan R. och Bo. såsom ombud för Be. på grund av skriftlig fullmakt, gjordes genom nytt avtal dem emellan vissa tillägg till det föregående. Dessförinnan hade emellertid fullmakten »återkallats» hos Bo. Då R. ägt kännedom härom, ansågs tilläggsavtalet icke bindande för Be. Jfr även NJA 1884 A nr 110.

hörighet att företaga rättshandlingen; är fullmakten sådan, som i 18 § avses, erfordras för rättshandlingens giltighet, att ej heller fullmäktigen ägde eller bort äga sådan vetskap, då han företog rättshandlingen.

Rättshandling, som, efter vad nu sagts, är gällande mot dödsboet, äge, där den dödes egendom varder avträdd till konkurs, icke mot borgenärerna större verkan än den skulle haft, om den företagits av stärbhusdelägarne.

Huruvida en utfärdad fullmakt förlorar sin verkan genom fullmaktsgivarens död eller utan hinder därav fortfar att gälla, är ett spörsmål, som besvarats olika inom olika rättssystem och för olika slag av fullmakter. Den romerska rättens grundsatser om mandat hava även i detta avseende utövat ett mäktigt inflytande. Liksom mandatet upphörde genom mandantens död, ansågs förr allmänt en fullmakt förfalla genom fullmaktsgivarens död. Denna grundsats har emellertid visat sig medföra kännbara olägenheter. I all synnerhet när fullmakten meddelats av en affärsman i och för hans rörelse och rörelsen fortsättes efter hans död, vore det praktiskt olämpligt, om fullmakten skulle förlora sin verkan genom dödsfallet. På handelsrättens område har man därför i nyare tid allmänt brutit med nämnda grundsats. Även i den moderna processrätten har den motsatta grundsatsen vunnit insteg;[1] en rättegångsfullmakt anses icke förlora sin verkan genom att den part, som utfärdat densamma, avlider under rättegången. Också i det avseende, varom här är fråga, har handelsrätten visat sig vara en föregångare för den allmänna civilrätten. Många rättssystem stå visserligen kvar på den äldre ståndpunkten, att fullmakt förfaller genom fullmaktsgivarens död, men den motsatta principen ligger till grund för t. ex. den tyska civillagen.

Vad vårt eget land beträffar, synas hithörande stadganden i 1734 års lag vila på den förutsättningen, att ett uppdrag eller en fullmakt förfaller genom huvudmannens död. I 18 kap. 8 § handelsbalken stadgas sålunda, att syssloman i händelse av huvudmannens död skall avgiva redovisning för dennes arvingar och sedan vara skild från sysslan, där dem ej annorlunda åsämjer. Och enligt 15 kap. 8 § rättegångsbalken ålåg det rättegångsfullmäktig att, om huvudmannen dog under rättegången, kungöra detta för rätten och taga ny fullmakt av dem, som genom dödsfallet blevo sakägare.[2] I

[1] Jfr nya rättegångsbalken 12 kap. 19 § och NJA II 1943 s. 153.

[2] I fråga om innebörden av detta stadgande och dess tillämpning i praxis se NJA II 1943 s. 153. I nya rättegångsbalken stadgas däremot uttryckligen, att fullmakten icke upphör att gälla genom att parten dör; rätten skall dock, när anledning förekommer därtill, underrätta dödsboet om rättegången (12 kap. 19 §).

fråga om fullmakter av det i 18 kap. handelsbalken avsedda slaget finnes icke någon uttrycklig bestämmelse i ämnet, men det torde vara den allmänna meningen, att de i regel förlora sin giltighet genom fullmaktsgivarens död. En motsatt princip har emellertid gjort sig gällande i lagen den 13 juli 1887 angående handelsregister, firma och prokura; i dess 30 § stadgas nämligen, att huvudmannens död ej medför prokurans upphörande.

De skäl, som tala för att lägga denna senare princip till grund för lagstiftningen, hava ansetts väga tyngre än de som kunna åberopas för en motsatt regel. Att i detta avseende tillämpa olika grundsatser allt eftersom fullmakten avser merkantila förhållanden eller icke, synes icke kunna försvaras. De skäl, som föranlett, att en prokura förblir gällande efter firmainnehavarens död, betinga i själva verket, att samma grundsats genomföres i fråga om andra fullmakter. Det torde icke kunna påstås, att flertalet av de rättshandlingar, som företagas på grund av fullmakt, äro av den beskaffenhet, att fullmaktsgivarens död skulle göra det önskvärt, att de bleve ogjorda. Dödsbodelägarnas intresse tillgodoses säkerligen bättre genom en rättsregel, som gör det möjligt för fullmäktigen att handla på grund av fullmakten, än genom den motsatta. På dessa grunder vilar den i *första styckets första punkt* uppställda huvudregeln, att om fullmaktsgivaren dör, fullmakten ändock blir gällande.

Denna sats kan dock icke uppställas såsom en undantagslös regel. Omständigheterna kunna vara sådana, att fullmäktigen, även om fullmakten icke giver vid handen, att den skall upphöra att gälla vid fullmaktsgivarens död, på grund av dödsfallet bör avhålla sig från att företaga en rättshandling, som i och för sig faller inom fullmaktens gränser. Detta är t. ex. förhållandet, om en person, vilken i uteslutande syfte att erhålla en för hans personliga förhållanden lämpad bostad beslutit sig för att inköpa en villa, som det eljest aldrig skulle fallit honom in att förvärva, giver någon fullmakt att verkställa inköpet, men avlider innan detta ägt rum. I dylika undantagsfall, där särskilda omständigheter utvisa, att förutsättningarna för fullmaktens brukande icke vidare äro för handen, bör fullmakten genom fullmaktsgivarens dödsfall förlora sin giltighet — helt eller delvis, allt eftersom den uteslutande avser en rättshandling, vars förutsättningar förfallit genom dödsfallet, eller den jämväl skänker behörighet att företaga andra rättshandlingar.

Där fråga är om en rättshandling, som företagits på grund av fullmakt vilken annorledes än genom fullmäktigen bragts till tredje mans kunskap, måste emellertid för att fullmaktsgivarens död skall hava nu nämnda verkan fordras, att tredje man ägt eller bort äga vetskap om dödsfallet och dess betydelse för fullmäktigens behörighet att företaga den ifrågavarande rättshandlingen. Denna ford-

ran har måst uppställas för vinnande av nödig överensstämmelse med de grundsatser, som gälla i fråga om återkallelse av sådana fullmakter. Har återkallelse ej skett i vederbörlig ordning, kan rättshandling, som företages på grund av fullmakten, åberopas av tredje man, även om fullmaktsgivaren på annat sätt givit till känna, att han icke vill låta fullmakten gälla. Lika litet som ett sådant tillkännagivande har någon verkan mot tredje man i god tro, kan fullmaktsgivarens död åberopas mot honom, med mindre han ägt eller bort äga kännedom om dödsfallet och dess betydelse för rättshandlingen. Annorlunda förhåller sig detta, när den rättshandling, varom är fråga, företagits på grund av muntlig fullmakt. Tredje mans goda tro kan då ej förläna rättshandlingen giltighet, med mindre även fullmäktigen var i god tro, då han företog densamma. Detta överensstämmer med vad som enligt 18 § gäller, när en rättshandling företagits på grund av muntlig fullmakt efter det denna återkallats hos fullmäktigen. På dessa grunder vila de i *andra punkten av första stycket* upptagna bestämmelserna.

En rättshandling, som enligt 33 § konkurslagen kan gå åter på talan av den avlidnes borgenärer, ifall den företages av dödsboet, bör naturligtvis icke medföra större verkan, om den företages av en fullmäktig på grund av fullmakt, som den avlidne i livstiden utfärdat. En erinran härom har upptagits i *andra stycket* av förevarande paragraf.

Lagen innehåller icke några bestämmelser för sådana fall, då fullmäktigen, sedan fullmaktsgivaren avlidit, på grund av sin fullmakt under förhållanden som avses i 21 kap. 11 § ärvdabalken den 12 december 1958 företager en rättshandling av den beskaffenhet, att densamma, om den företagits av dödsbodelägarna, visserligen skulle blivit gällande mot borgenärerna men föranlett, att delägarna blivit personligen ansvariga för den dödes gäld. Har rättshandlingen företagits med dödsbodelägarnas goda minne, böra uppenbarligen samma påföljder inträda som om de själva företagit handlingen. Om däremot fullmäktigen handlat utan deras vetskap och vilja, skulle det kunna ifrågasättas, att rättshandlingen borde bliva utan verkan mot borgenärerna. Att fullmäktigen på grund av sitt handlingssätt skulle kunna bliva personligen ansvarig för boets gäld, är nämligen uteslutet, och att i här förutsatta fall ålägga dödsbodelägarna dylik ansvarighet kan icke ifrågakomma. Emellertid skulle det icke överensstämma med de rättsgrundsatser, som kommit till uttryck i lagstiftningen på detta område, att låta rättshandlingar av annan beskaffenhet än de i 33 § konkurslagen avsedda bliva utan verkan mot borgenärerna. Dessas rätt synes vara tillräckligt tillgodosedd genom den ersättningsskyldighet, som enligt allmänna rättsregler torde åligga fullmäktigen, därest han kan övertygas om

att genom den ifrågavarande rättshandlingen hava uppsåtligen eller genom oaktsamhet åsidosatt deras intressen.

I den norska lagen finnes en bestämmelse av innehåll, att fullmakten upphör, när fullmaktsgivarens dödsbo tages under behandling av »offentlig skifteret». Denna bestämmelse tillkom under lagförslagets behandling i stortinget.

22 §

Där fullmaktsgivaren förklaras omyndig eller kommer under annans målsmanskap, have rättshandling, som fullmäktigen företager, icke större verkan än den skulle haft, om fullmaktsgivaren själv företagit densamma.

Enligt vissas mening bör en fullmakt icke upphöra att gälla genom att fullmaktsgivaren förklaras omyndig.[1] Till stöd härför plägar åberopas, att det icke skulle vara förenligt med fullmaktsgivarens intresse, om alla av honom utfärdade fullmakter förfölle i och med omyndighetsförklaringen; härigenom kunde lätt hända, att för honom fördelaktiga affärer, som fullmäktigen inlett för hans räkning, ginge om intet. Det har också framhållits, att fullmäktigen kan vara väl skickad att ombesörja de rättshandlingar, som han befullmäktigats att företaga, ehuru fullmaktsgivaren själv är oförmögen att vidare handhava sina angelägenheter.

Det torde emellertid icke lida något tvivel, att den motsatta ståndpunkten förtjänar företräde. Skulle rättshandlingar kunna företagas på grund av fullmakter, utfärdade av en omyndigförklarad person, kunde syftet med omyndighetsförklaringen därigenom lätteligen förfelas. Om reverser och andra förbindelser, som sedan en person förklarats omyndig, t. ex. på grund av slöseri, utfärdas i hans namn under åberopande av förut lämnad fullmakt, finge göras gällande mot honom, bleve han ju i tillfälle att trots omyndighetsförklaringen förslösa sin förmögenhet. Sant är visserligen, att förmyndaren är berättigad att återkalla sådana fullmakter, men detta kan vara förenat med stora svårigheter, särskilt om de äro ställda på innehavaren och fullmäktigen handlar i samförstånd med den omyndigförklarade. Beträffande förvaltningen av den omyndigförklarades angelägenheter bör endast en vilja råda, nämligen förmyndarens; då denne bär ansvaret för förvaltningen, bör han också hava alla dess trådar i sin hand.

Förevarande paragraf vilar alltså på grundsatsen, att fullmaktsgivarens omyndighetsförklarande bringar fullmakten att upphöra. Denna grundsats kan dock icke genomföras i fråga om alla rätts-

[1] Denna ståndpunkt har kommit till uttryck i nya rättegångsbalken, se 12 kap. 19 §.

handlingar. I den mån den omyndigförklarade fortfarande äger rättslig handlingsförmåga, böra rättshandlingar, som företagas på grund av hans fullmakt, bliva gällande mot honom. Med hänsyn härtill har åt stadgandet givits en avfattning, som utmärker, att en rättshandling, som företages på grund av sådan fullmakt, icke har större rättsverkan än den skulle haft, om den omyndigförklarade själv företagit densamma.

För att den av fullmäktigen företagna rättshandlingen skall bliva ogiltig förutsättes icke, att tredje man ägde eller bort äga vetskap om omyndighetsförklaringen. Detta överensstämmer med den i vår rätt vedertagna grundsatsen, att verkan av omyndighetsförklaring inträder omedelbart i och med rättens beslut därom, så att rättshandling, som den omyndigförklarade själv därefter företager, blir ogiltig utan avseende därå, om den gentemot vilken rättshandlingen företages äger kännedom om omyndighetsförklaringen eller ens om något gjorts för att bringa denna till allmän kunskap. 1734 års lag innehöll inga bestämmelser i sådant syfte, och då genom kungörelsen den 11 maj 1774 stadgades skyldighet för vederbörande domare att, när någon ställes under förmyndare, genast låta kungöra detta i Post- och Inrikes Tidningar, gjordes iakttagandet av denna föreskrift icke till ett villkor för omyndighetsförklaringens verkan mot tredje man. Härutinnan har någon ändring icke skett vare sig genom lagen den 27 juni 1924 om förmynderskap eller genom föräldrabalken den 10 juni 1949.

Den norska lagen om avtal gör lika litet som den svenska den av fullmäktigen företagna rättshandlingens verkan beroende av tredje mans goda eller onda tro. Den danska lagen intager däremot en annan ståndpunkt; enligt densamma blir en rättshandling, som fullmäktigen företagit på grund av sådan fullmakt, som avses i 13—16 §§ icke ogiltig, med mindre omyndighetsförklaringen vederbörligen kungjorts eller tredje man ändock ägde eller bort äga kunskap om densamma.[1] Denna ståndpunkt överensstämmer med redan tidigare gällande dansk rätt. Då det emellertid icke låter sig göra att i fråga om rättshandlingar, som företagas på grund av fullmakt, uppställa regler, avvikande från dem som gälla beträffande fullmaktsgivarens egna rättshandlingar, har nämnda ståndpunkt icke kunnat läggas till grund för den svenska lagen.

Rättshandlingar, som fullmäktigen företagit före omyndighetsförklaringen men som komma till tredje mans kunskap först efter densamma, omfattas icke av stadgandet i förevarande paragraf.

[1] En härmed överensstämmande uppfattning hade kommit till uttryck i lagberedningens förslag till lag om förmynderskap 1 kap. 4 §; se lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I s. 12, 143—144. Denna ståndpunkt blev dock övergiven; jfr prop. nr 53 till 1924 års riksdag s. 63—64 och NJA II 1924 s. 238; se även Walin: Föräldrabalken s. 219.

Detta är en naturlig följd av att omyndighetsförklaringen icke kan hava kraftigare verkan å de rättshandlingar, vilka förut företagits på grund av fullmakt, än å sådana, som fullmaktsgivaren själv företagit medan han ännu rådde över sig och sitt gods. En rättshandling av sistnämnda slag lärer, där ej särskilda omständigheter föranleda till annat,[1] enligt svensk rätt vara giltig, även om den först efter omyndighetsförklaringen kommer till medkontrahentens kunskap.

Enligt den svenska texten gäller 22 § även sådana fall, då en rättshandling företagits på grund av fullmakt, utfärdad av en kvinna, som sedermera, innan fullmäktigen gjort bruk av fullmakten, ingått äktenskap och därigenom kommit under sin mans målsmanskap. Gift kvinnas rätt att råda över sin egendom var enligt den lagstiftning, som gällde i vårt land då avtalslagen utfärdades, mycket begränsad. Förvaltningen däröver tillkom i det stora hela mannen, där ej genom äktenskapsförord annorlunda bestämts eller viss egendom enligt bestämmelse i gåva eller testamente var undantagen från mannens förvaltning. Att samma resultat som genom sådana bestämmelser skulle kunna uppnås på det sättet, att kvinnan före giftermålet utfärdade en mer eller mindre vidsträckt fullmakt att förvalta hennes egendom, var naturligtvis uteslutet. Rättshandlingar, som företogos på grund av sådan fullmakt, borde icke medföra annan verkan än de skulle haft, om de företagits av hustrun själv. Då enligt nya giftermålsbalken hustrun icke står under mannens målsmanskap, har paragrafen i denna del upphört att äga betydelse, såvitt angår rättshandlingar företagna efter den 1 januari 1921.

23 §

Varder fullmaktsgivarens egendom avträdd till konkurs, äge tredje man icke å rättshandling, som fullmäktigen företager, grunda någon rätt av beskaffenhet att kunna göras gällande i konkursen.

Försättes fullmaktsgivaren i konkurs, kunna rättshandlingar, som därefter företagas på grund av fullmakten, icke göras gällande mot konkursboet. Lika litet som gäldenären själv efter konkursen kan avhända boet egendom eller ingå avtal, som grunda rätt till betalning ur de avträdda tillgångarna, bör fullmäktigen efter nämnda tidpunkt kunna göra det på grund av fullmakt från gäldenären. Bestämmanderätten över boets angelägenheter tillkommer borgenärerna och konkursförvaltaren. I överensstämmelse härmed upp-

[1] Jfr Vahlén: Avtal och tolkning s. 130.

ställes i förevarande paragraf den regeln, att därest fullmaktsgivaren försättes i konkurs, rättshandlingar, som fullmäktigen företager, icke grunda någon rätt av beskaffenhet att kunna göras gällande i konkursen. Av stadgandets avfattning framgår, att det icke lägger hinder i vägen för att en sådan rättshandling göres gällande mot gäldenären personligen.

Enligt svensk konkursrätt äro rättshandlingar, som en konkursgäldenär företager, utan verkan mot konkursboet, oavsett om medkontrahenten ägt kännedom om konkursen. Detta torde gälla, även om kungörelse om konkursen icke skulle hava utfärdats, när rättshandlingen företages. Ej heller för tillämpning av denna paragraf kräves därför, att tredje man ägt eller bort äga vetskap om konkursen.

Stadgandet överensstämmer i princip med 22 § även därutinnan, att det ej avser rättshandlingar, som fullmäktigen företagit innan fullmaktsgivaren försattes i konkurs, men som först efter denna tidpunkt komma till tredje mans kunskap. En sådan rättshandling kan således icke på grund av bestämmelsen i denna paragraf bliva ogiltig. Detta är en följd av gällande rätts ståndpunkt i fråga om rättshandlingar, företagna av gäldenären själv medan han ännu rådde över sig och sitt gods. En dylik rättshandling lärer nämligen icke vara ogiltig, därför att den kommer till tredje mans kunskap först efter det egendomen blivit avträdd till konkurs; vilja borgenärerna icke låta den gälla, måste återvinningstalan enligt vanliga regler anställas.

I båda de avseenden, som nu berörts, intager den danska lagen en annan ståndpunkt än den svenska och den norska. Enligt den danska lagen kan en rättshandling, som företagits på grund av sådan fullmakt som avses i 13—16 §§, göras gällande mot konkursboet, därest rättshandlingen kommit till tredje mans kunskap, innan konkursen kungjorts i vederbörlig ordning och innan tredje man på annat sätt vunnit eller bort vinna kännedom om konkursen. Om däremot tredje man först efter nämnda tidpunkt får kännedom om fullmäktigens rättshandling, kan han icke mot konkursboet grunda någon rätt å densamma, ens om den företagits tidigare. Denna ståndpunkt överensstämmer med vad som enligt dansk konkursrätt anses gälla i fråga om rättshandlingar företagna av konkursgäldenären själv.

24 §

Utan hinder därav att fullmaktsgivaren icke vidare råder över sig och sitt gods, må fullmäktigen, intill dess erforderliga åtgärder kunna vidtagas av den, som enligt lag äger handla å

fullmaktsgivarens vägnar, i kraft av fullmakten företaga sådana rättshandlingar, som äro nödiga för att skydda fullmaktsgivaren eller hans konkursbo mot förlust.

Enligt närmast föregående båda paragrafer äga rättshandlingar, som på grund av fullmakt företagas efter det fullmaktsgivaren upphört att råda över sig och sitt gods, icke större verkan än de skulle haft, om de företagits av fullmaktsgivaren själv. Med en sålunda begränsad rätt är tredje man icke betjänt, och han lärer därför icke vara villig att inlåta sig i avtal med fullmäktigen. Ligger han i underhandlingar med denne om någon affär, komma dessa sålunda i allmänhet att avbrytas. Detta kan, särskilt när det är fråga om en affär av brådskande natur, uppenbarligen medföra betydande olägenheter för fullmaktsgivaren. Sant är visserligen, att förmyndaren eller konkursförvaltningen kan förse fullmäktigen med ny fullmakt, men innan de hinna sätta sig in i förhållandena, måste alltid någon tid förflyta. Den ende, för vilken det är möjligt att handla med den skyndsamhet omständigheterna kräva, är fullmäktigen. Vill man i dylika fall skydda fullmaktsgivaren eller hans konkursbo mot förlust, är det nödvändigt att låta fullmäktigen tillvarataga fullmaktsgivarens intresse intill dess erforderliga åtgärder kunna vidtagas av förmyndaren eller konkursförvaltningen. Då avfattningen av 22 och 23 §§ skulle kunna anses utgöra hinder häremot, har det funnits erforderligt att i lagtexten upptaga en uttrycklig bestämmelse av detta innehåll. Denna bestämmelse har fått sin plats i förevarande paragraf. Dess avfattning torde med tillräcklig tydlighet utmärka, att fullmaktens giltighet icke får utsträckas utöver vad fullmaktsgivarens eller hans konkursbos intresse oundgängligen kräver. Fullmakten bör i allmänhet icke få användas till inledande av underhandlingar om nya avtal; endast till fullföljande av underhandlingar, som vid tiden för fullmaktsgivarens omyndighetsförklaring eller försättande i konkurs redan varit påbörjade, eller till företagande av andra åtgärder, som icke tåla uppskov, är fullmäktigen i kraft av bestämmelsen behörig.

Denna paragraf fastslår allenast, att fullmäktigen under sådana förhållanden, som där avses, är behörig att handla med bindande verkan för fullmaktsgivaren eller hans konkursbo. Huruvida han är pliktig därtill, avgöres icke i lagen, som ju, på sätt i inledningen till detta kapitel närmare utvecklats, icke reglerar det rättsförhållande mellan fullmaktsgivare och fullmäktig, som i allmänhet ligger bakom fullmakten. För vissa särskilda fall hava bestämmelser om dylik plikt upptagits i kommissionslagen; enligt hänvisningar i 76 och 87 §§ nämnda lag skall nämligen vad i dess 48 § är föreskrivet beträffande kommissionärer äga tillämpning å handelsagenter och handelsresande.

25 §

Den, som uppträder såsom fullmäktig för annan, ansvarar för att han har erforderlig fullmakt och är förty, där han ej förmår styrka, att han handlat efter fullmakt eller att den rättshandling, varom fråga är, blivit godkänd av den uppgivne huvudmannen eller ändock är gällande mot honom, pliktig att ersätta tredje man all skada, som denne lider därigenom att han icke kan göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen.

Vad sålunda är stadgat skall dock icke äga tillämpning, där tredje man insåg eller bort inse, att fullmakt ej förefanns eller att förefintlig fullmakt överskreds; ej heller där den, som företog rättshandlingen, handlade på grund av fullmakt, vilken i följd av någon särskild omständighet, varom han icke ägde kunskap och varom tredje man ej heller kunde med fog förutsätta, att han skulle hava kännedom, icke kan göras gällande mot huvudmannen.

När den som i annans namn företager en rättshandling därvid handlar efter fullmakt, d. v. s. på grund av fullmakt och inom de gränser fullmakten sätter för hans behörighet, blir rättshandlingen jämlikt 10 § gällande mot fullmaktsgivaren, och fullmäktigen står helt och hållet utom densamma. Annorlunda förhåller det sig, om den som uppträder såsom fullmäktig för annan icke handlar efter fullmakt. Likgiltigt är härvid, om han överskrider den behörighet hans fullmakt förlänar honom eller han icke har någon fullmakt alls, vare sig nu detta beror på att fullmakt aldrig meddelats honom eller därpå att den fullmakt han fått från början varit ogiltig eller sedermera upphört att gälla. Även om han själv inser, att han icke har erforderlig fullmakt, är det icke sagt, att han handlar i något ohederligt syfte. I sådana fall, då det gäller att handla snabbt, är det mycket vanligt, att ett ombud sluter avtal i sin huvudmans namn utan att avvakta fullmakt från honom, i förvissning om att huvudmannen sedan skall godkänna avtalet.

En rättshandling, vilken företagits av någon som icke handlat efter fullmakt, kan nämligen genom att godkännas — ratihaberas — av den, i vars namn rättshandlingen företagits, bliva gällande mot denne på samma sätt som om den företagits på grund av behörig fullmakt.[1] Frågan, huruvida tredje man är pliktig att avvakta dylikt godkännande, måste besvaras olika i olika fall. Insåg han, att

[1] Jfr NJA 1949 s. 305, 352 och 444 samt 1951 s. 468.

erforderlig fullmakt ej förefanns, måste ett avtal mellan honom och fullmäktigen anses vara ingånget under förutsättning, att den uppgivne huvudmannen skall få tillfälle att godkänna detsamma, och tredje man bör därför vara pliktig att stå fast vid avtalet så lång tid, som kan beräknas åtgå för att erhålla ett dylikt godkännande.[1] Om däremot tredje man antog, att den uppgivne fullmäktigen handlade på grund av behörig fullmakt, lärer han vara berättigad att draga sig ifrån avtalet, så snart han får kännedom om att den, i vars namn fullmäktigen uppträdde, icke är bunden av avtalet; om dennes godkännande kommer, innan tredje man hunnit draga sig tillbaka, torde emellertid avtalet därigenom bliva bindande för tredje man.

Stundom kan ett avtal bliva bindande för den, i vars namn det slutits, utan något godkännande från hans sida. Så t. ex. stadgas i 78 och 89 §§ kommissionslagen, att om en handelsagent eller en handelsresande till sin huvudman inberättar försäljningsavtal, som han för dennes räkning slutit, och huvudmannen förmenar, att agenten eller den resande handlat utan bemyndigande eller överskridit givet bemyndigande, det åligger huvudmannen att, om han icke vill godkänna avtalet, utan oskäligt uppehåll giva meddelande därom vid äventyr att avtalet eljest anses vara av honom godkänt.[2]

En annan omständighet, som kan medföra, att en i annans namn utan stöd av fullmakt företagen rättshandling blir gällande mot den uppgivne huvudmannen, är, såsom vid 27 § skall närmare utvecklas, att vad som åtkommits genom rättshandlingen blivit använt till huvudmannens nytta.

När helst huvudmannen blir bunden av den i hans namn företagna rättshandlingen, står fullmäktigen, såsom redan nämnts, helt och hållet utanför det genom hans handlande uppkomna rättsförhållandet;[3] tredje man kan icke mot honom göra gällande några

[1] Samma grundsats hade i fråga om verkan av avtal, som ingåtts av omyndig, kommit till uttryck i 5 kap. 8 § lagen den 27 juni 1924 om förmynderskap; jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I s. 260—268, NJA II 1924 s. 336—342 samt Stenbeck och Lindhagen: Den nya förmynderskapslagen s. 77—82. Förmynderskapslagen har numera ersatts av föräldrabalken den 10 juni 1949, vilken icke innebär någon ändring i detta hänseende; se 9 kap. 6 § och 10 kap. 7 § samt Walin: Föräldrabalken s. 191—197.
Jfr även 29 § lagen den 14 sept. 1944 om aktiebolag samt Stenbeck, Wijnbladh och Nial: Aktiebolagslagen, 5 uppl. s. 74—76.

[2] Se Karlgren: Passivitet s. 124—130.

[3] Styrelseledamot i ett aktiebolag, vilken, innan bolaget registrerats, å dess vägnar ingått avtal, har däremot på grund av 22 § i lagen den 12 aug. 1910 om aktiebolag ansetts skyldig att, ehuru bolaget efter registreringen godkänt avtalet, svara för de förbindelser, som genom avtalet uppkommit; se NJA 1923 s. 248 och 254. Jfr emellertid SvJT 1923 Rf s. 79 och 30 § lagen den 14 sept. 1944 om aktiebolag samt Stenbeck, Wijnbladh och Nial: Aktiebolagslagen, 5 uppl. s. 76—77.

anspråk på grund av rättshandlingen, även om huvudmannen skulle vägra att fullgöra vad som åligger honom enligt densamma.[1]

För sådana fall, då den uppgivne huvudmannen icke blir bunden av rättshandlingen och tredje man således icke kan göra sina rättigheter gällande mot honom, uppstår frågan, om tredje man skall äga hålla sig till den som företagit rättshandlingen. Det är denna praktiskt viktiga fråga, som besvaras i förevarande paragraf. Understundom göres gällande, att då rättshandlingen företagits i annans namn och den som företagit densamma alltså genom sitt uppträdande givit tillkänna, att han icke vill vara bunden av rättshandlingen, tredje man icke bör kunna mot honom grunda något anspråk å densamma. Endast om den som företagit rättshandlingen vetat med sig, att han icke haft erforderlig fullmakt, eller om han gjort sig skyldig till vårdslöshet genom att icke förvissa sig om, huru härmed förhåller sig, skulle han genom att företaga densamma ådraga sig skadeståndsskyldighet i förhållande till tredje man. Den skada, som i sådant fall skulle ersättas av honom, vore icke den skada, som tredje man lider genom att rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen (det positiva intresset), utan den som tillskyndas tredje man genom att han i anledning av rättshandlingen haft utgifter och kostnader eller i förlitande på dess giltighet underlåtit att göra en annan affär, som måhända kunnat bliva lika inbringande (det negativa intresset).

Med ett sålunda till sina förutsättningar och sitt omfång begränsat ersättningsanspråk är emellertid tredje man icke betjänt. Rättssäkerheten kräver, att den som inlåter sig i avtal eller annan rättshandling med en person, vilken handlar såsom fullmäktig för annan, må kunna förlita sig på att denne har erforderlig fullmakt och, om han icke har det, göra honom ansvarig för all förlust till följd av att rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen. Denna ståndpunkt torde överensstämma med förut gällande svensk rätt;[2] jämför 18 kap. 2 § handelsbalken sista punkten. Grundsatsen är också erkänd i dansk och norsk rätt. Till stöd för densamma plägar — uttalar kommittén — ur teoretisk synpunkt anföras, att den som uppträder såsom fullmäktig för annan i allmänhet måste anses hava iklätt sig garanti för att han är berättigad att handla å dennes vägnar.[3]

På dessa grunder vilar bestämmelsen i *första stycket*, att den som

[1] Jfr NJA 1892 s. 213: Yrkande om skadestånd för underlåten leverans ogillades, då svaranden ingått försäljningsavtalet för annans räkning i egenskap av agent för denne.

[2] Jfr NJA 1891 s. 160, 1910 s. 516 och A nr 556 samt 1912 s. 412. Jfr även NJA 1919 s. 268.

[3] Numera torde det allmänt anses, att ifrågavarande garantiutfästelse är en ren konstruktion. Som framgår av det följande har kommittén emellertid lagt garantikonstruktionen till grund för 25 §.

vid slutande av avtal eller företagande av annan rättshandling uppträder såsom fullmäktig[1] för annan är ansvarig för att han har erforderlig fullmakt och förty pliktig att, om rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen, ersätta tredje man all skada, som därigenom tillskyndas denne.[2] Då ersättningsskyldigheten sålunda grundas på att den som handlar som fullmäktig skall anses hava iklätt sig ansvarighet för att han har erforderlig fullmakt, är det tydligt, att stadgandet icke kan åberopas mot den förmente fullmäktigen, därest denne på grund av omyndighet icke kan med laga verkan iklädа sig en sådan förbindelse.[3] Detta hindrar emellertid icke, att en omyndig, som obehörigen uppträtt såsom fullmäktig, kan ådraga sig ersättningsskyldighet i förhållande till tredje man. Åtminstone i det fall att han mot bättre vetande uppgivit sig hava fullmakt lärer det enligt allmänna grundsatser åligga honom att ersätta därigenom uppkommande skada; ersättningsskyldigheten torde dock i detta fall endast omfatta det s. k. negativa intresset. Dessutom är att märka, att om den omyndige ej fyllt 15 år eller handlat under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, jämkning av ersättningen bör kunna ske med analogisk tillämpning av grundsatsen i 6 kap. 6 § strafflagen.[4]

Beträffande ersättningsskyldighetens omfattning i de fall då ifrågavarande stadgande äger tillämpning är att märka, att den skada, som skall ersättas, är den som tredje man lider genom att han icke kan göra rättshandlingen gällande mot den uppgivne huvudmannen. Visar det sig, att denne, om rättshandlingen varit för honom bindande, icke skulle kunnat fullgöra sina skyldigheter enligt densamma, har tredje man icke genom den förmente fullmäktigens handlingssätt lidit skada i vidare mån än han skulle kunnat göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen. Om denne försatts i konkurs, bör alltså ersättningen begränsas till det belopp, som skulle kunnat erhållas såsom utdelning i konkursen. Den som handlat såsom fullmäktig har nämligen därigenom allenast iklätt sig garanti för rättshandlingens giltighet mot den uppgivne huvudmannen, icke

[1] Tjänsteman hos lantbruksnämnd har enligt grunderna för 25 § avtalslagen ålagts skadeståndsskyldighet gentemot den till vilken han, med överskridande av sin behörighet, gjort vissa utfästelser å nämndens vägnar; se NJA 1956 s. 217.

Ang. analog tillämpning av 25 § på den som obehörigen uppträtt såsom ställföreträdare för aktiebolag se NJA II 1945 s. 496—497.

Se även NJA 1963 s. 105 (mellanman, som ej visats hava uppträtt såsom fullmäktig, ersättningsskyldig enligt allmänna skadeståndsregler).

[2] Jfr NJA 1923 s. 109.

[3] Jfr Walin: Föräldrabalken s. 171.

[4] Jfr NJA II 1924 s. 615—622 och Walin: Föräldrabalken s. 207.

för dennes vederhäftighet eller förmåga att fullgöra den.

Enligt vissa främmande lagar äger tredje man, när rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen, välja mellan att påfordra dess fullgörande av den förmente fullmäktigen och att av honom kräva skadestånd på grund av att den icke blivit fullgjord. En sådan valrätt för tredje man torde icke vara påkallad av något praktiskt behov; får han av fullmäktigen full ersättning för all skada, som blir en följd av rättshandlingens ogiltighet gentemot huvudmannen, synes hans intresse därigenom vara tillräckligt tillgodosett. Om emellertid rättshandlingen är av sådan beskaffenhet, att den kan fullgöras av fullmäktigen lika väl som av huvudmannen — detta är exempelvis fallet, då fråga är om ett köpeavtal, enligt vilket huvudmannen är köpare eller har att leverera vanliga handelsvaror — skulle det kunna ifrågasättas att tillerkänna fullmäktigen rätt att i huvudmannens ställe fullgöra rättshandlingen, därest han finner detta fördelaktigare än att gälda skadestånd i anledning av underlåtet fullgörande. En bestämmelse av detta innehåll hade i kommittéförslaget upptagits i slutet av första stycket. Bestämmelsen kom emellertid på grund av vissa inom lagrådet uttalade betänkligheter[1] mot densamma icke att inflyta i lagtexten. Den tanke, som kommit till uttryck i bestämmelsen, torde dock såtillvida vara förtjänt av beaktande, att om fullmäktigen erbjudit sig att själv fullgöra en rättshandling av där avsedda beskaffenhet och tredje man utan giltig orsak tillbakavisat ett sådant erbjudande, denne icke torde kunna kräva ersättning för skada, som kunnat förebyggas genom erbjudandets antagande. Detta torde emellertid följa av allmänna rättsgrundsatser angående omfattningen av ersättningsskyldighet för liden skada.

Ett praktiskt synnerligen viktigt spörsmål är, huruvida tredje man, när han i anledning av rättshandlingen vill framställa anspråk mot den som i uppgiven egenskap av fullmäktig företagit densamma, har att styrka, att rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen, eller om det är den förmente fullmäktigen som för att undgå ersättningsskyldighet måste visa, att han handlat efter fullmakt eller att rättshandlingen blivit godkänd av huvudmannen eller ändock är gällande mot denne. Uppenbart är, att effektiviteten av det stadgande, varigenom rätt till skadestånd tillerkänts tredje man, skulle i hög grad förringas, därest han måste styrka, att rättshandlingen icke är bindande för den uppgivne huvudmannen. Att förebringa utredning härom i en process, vari denne icke är part, är så gott som omöjligt, och tredje man skulle därför ofta bli nödsakad att först anhängiggöra rättegång mot den

[1] Se NJA II 1915 s. 227—229.

uppgivne huvudmannen. Det behöver icke närmare utvecklas, med vilka olägenheter detta skulle vara förbundet,[1] särskilt när denne icke kan stämmas till svensk domstol — och detta är regel, när tvist uppstår, huruvida en handelsagent överskridit givet bemyndigande. Det torde därför icke råda något tvivel om att det bör åligga den som uppträtt såsom fullmäktig att visa, att den av honom företagna rättshandlingen är bindande för den uppgivne huvudmannen, såvida han vill undgå att själv ansvara för densamma. Att bevisbördan ligger å honom, framgår av ordalagen i första stycket. Stadgandet överensstämmer härutinnan med den tyska civillagen, och samma uppfattning har gjort sig gällande i svensk rättspraxis.[2]

Grundsatsen att den som handlat såsom fullmäktig för annan skall ansvara för att hans rättshandling blir gällande mot denne, har icke kunnat upprätthållas för alla fall. Om ansvarigheten i enlighet med vad ovan anförts grundas på att fullmäktigen, när ej annat framgår av omständigheterna, måste anses hava iklätt sig garanti i nämnda avseende, är det uppenbart, att den icke bör vinna tillämpning, därest fullmäktigen uttryckligen sagt ifrån att den av honom företagna rättshandlingen faller utom gränserna för hans fullmakt — förutsatt naturligtvis att han icke i sammanhang därmed, på framställning av tredje man eller av eget initiativ, garanterat denne, att rättshandlingen skulle bliva godkänd av den uppgivne huvudmannen. Men enligt kommitténs mening måste detsamma gälla, därest tredje man annorledes än genom fullmäktigen fått vetskap om att fullmakt ej förefanns eller att förefintlig fullmakt överskreds, och jämväl när omständigheterna vid rättshandlingens företagande voro sådana, att tredje man bort inse, att erforderlig fullmakt icke var för handen.[3] En undantagsbestämmelse för sådana fall som de nu nämnda har införts i *andra stycket*.[4] Därav följer, att om t. ex. en

[1] Jfr rättsfall refererade i NJA 1883 s. 479 och 1908 s. 442.

[2] Se NJA 1909 s. 534 (Skeppsmäklare, som för annan upprättat avtal om befraktning av fartyg, har, enär han icke visat bemyndigande därtill av denne, ansetts skyldig att till redaren för fartyget utgiva skadestånd i följd av att befraktningsavtalet ej fullgjorts), 1910 s. 516 (N., som i uppgiven egenskap av ombud för F. slutit leveransavtal med A., förpliktades på talan av denne att gälda skadestånd, enär N. icke styrkt, att han varit behörig att ingå avtalet å F:s vägnar), 1910 A nr 556 (Enär H. icke visat sig äga befogenhet att för S:s räkning underteckna ett certeparti, förpliktades han att gälda skadestånd med kalkylerade fraktbeloppet) samt 1918 s. 75. Jfr emellertid NJA 1876 s. 557.

[3] Jfr NJA 1928 s. 609.

[4] Se ang. detta stadgande, särskilt om innebörden av godtroskravet, Hult i SvJT 1948 s. 262, Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 22—24 och s. 65 not 76 ävensom Grönfors: Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 128—130, Karlgren i SvJT 1962 s. 262 och Passivitet s. 118 samt Tyberg: Mellanmansrätt s. 56—61. Jfr även NJA 1956 s. 217 (»i sagda lagrums mening»).

fullmaktsgivare återkallat fullmakten genom särskilt meddelande till tredje man utan att underrätta fullmäktigen härom, denne ej blir ersättningsskyldig mot denne tredje man genom en rättshandling, som han företager i förlitande på fullmakten. Är tredje man i tillfälle att granska en av fullmäktigen åberopad skriftlig fullmakt, bör fullmäktigen likaledes undgå ersättningsskyldighet, om han överlämnat åt tredje man att tolka fullmaktens omfattning och denne med orätt antager, att fullmäktigen har vidsträcktare behörighet än som i själva verket tillkommer honom. Tredje man torde ej heller kunna rikta något anspråk mot fullmäktigen, om denne handlat på grund av skriftlig fullmakt, som utan hans vetskap förklarats kraftlös.

Även bortsett från fall, då tredje man insett eller bort inse fullmäktigens bristande behörighet, skulle det under vissa förhållanden vara obilligt hårt mot fullmäktigen, om han skulle svara för rättshandlingar, som han företagit i god tro. Han bör visserligen vara ansvarig, även om någon vårdslöshet icke kan läggas honom till last därutinnan att han handlat såsom fullmäktig, men om han till stöd för sin behörighet kan åberopa en fullmakt, som — i följd av någon särskild omständighet, varom han vid rättshandlingens företagande varken ägt eller kunnat med fog förutsättas hava ägt någon kunskap — från början var eller sedermera blivit ogiltig, synes man icke skäligen i hans handlande på grund av fullmakten kunna inlägga en garanti för dess giltighet. I andra stycket har därför införts en bestämmelse, varigenom fullmäktigen jämväl för sådana fall fritages från ersättningsskyldighet. Något försök att i lagtexten närmare angiva beskaffenheten av de åsyftade omständigheterna har icke gjorts. Syftet med bestämmelsen har endast varit att öppna möjlighet för domstolarna att i ömmande fall fritaga en fullmäktig från ersättningsskyldighet, när han handlat i förlitande på en honom given fullmakt. Som exempel på omständigheter, vilka böra kunna åberopas till fredande från ersättningsskyldighet, må nämnas, att en skriftlig fullmakt visar sig vara förfalskad utan att bära spår därav, att en telegramfullmakt genom telegraferingsfel förvanskats till sitt innehåll och i följd därav jämlikt 32 § andra stycket ej kan göras gällande mot fullmaktsgivaren, eller att denne blivit sinnessjuk, förklarats omyndig eller försatts i konkurs så kort tid före rättshandlingens företagande, att förhållandet icke kan antagas hava varit känt för fullmäktigen, när han företog densamma.

26 §

Vad här ovan i detta kapitel är stadgat om fullmakt att företaga rättshandlingar skall äga motsvarande tillämpning i fråga

om fullmakt att företräda fullmaktsgivaren vid rättshandlingar, som företagas gent emot honom.

I de föregående paragraferna av detta kapitel har endast varit fråga om fullmakter, som giva fullmäktigen behörighet att företaga rättshandlingar för fullmaktsgivarens räkning. Men en fullmakt kan också gå ut på att företräda fullmaktsgivaren vid rättshandlingar, som företagas i förhållande till honom. Rättshandling, som på grund av sådan s. k. passiv fullmakt företages mot fullmäktigen, har samma verkan mot fullmaktsgivaren som om den företagits mot denne själv. En fullmakt av detta slag föreligger t. ex. när dödsbodelägare efter en avliden person annonsera, att en viss advokat är bemyndigad att uppbära boets utestående fordringar. Ofta har fullmakten sin grund i att fullmäktigen intager en sådan ställning, som avses i 10 § andra stycket. Exempelvis må nämnas att enligt 84 och 92 §§ kommissionslagen handelsagenter och handelsresande under vissa förutsättningar äga att å sin huvudmans vägnar mottaga reklamationer och andra meddelanden i anledning av verkställda försäljningar.[1]

Det vanligaste är för övrigt, att en och samma fullmakt förlänar fullmäktigen behörighet i båda ovannämnda avseenden. Detta är alltid fallet, när fullmakten avser slutande av avtal; fullmäktigen är då behörig att avgiva anbud och mottaga svar därå med samma verkan som om anbudet avgivits av fullmaktsgivaren och svaret kommit honom till handa.

Att föreskrifterna i 10—25 §§ skola finna användning även å fullmakter, som på sätt nu sagts giva fullmäktigen en passiv behörighet, utsäges i förevarande paragraf. Fullmaktsgivaren blir således jämlikt 10 § omedelbart berättigad och förpliktad genom rättshandlingar, som företagas och i kraft av fullmakten kunna företagas gentemot fullmäktigen. I fråga om återkallelse av fullmakten skola de i 12—18 §§ givna reglerna lända till efterrättelse. Om t. ex. hyresvärden A. meddelat sina hyresgäster, att vice värden B. äger att å hans vägnar mottaga uppsägning av hyreskontrakten, kunna hyresgästerna, även om A. sedermera förbjuder B. att vidare mottaga uppsägningar, verkställa giltig uppsägning hos B. ända tills A. underrättar dem om förbudet (13 §), dock icke där de annorledes erhållit kännedom om detsamma (20 §). Har däremot B. för sin behörighet i sådant avseende icke något annat stöd än att A. muntligen uppdragit åt honom att mottaga hyresgästernas uppsägningar, blir en uppsägning, som göres efter det A. meddelat B., att hans uppdrag återkallas, icke gällande mot A. (18 §). Följer fullmakten av den ställning fullmäktigen intager i förhållande till fullmaktsgivaren, upphör den först därigenom att

[1] Se även 2 kap. 38 § andra stycket nyttjanderättslagen.

fullmäktigen avlägsnas från ställningen. En handelsagent, som är anställd med viss uppsägningstid, är sålunda behörig att mottaga reklamationer även efter det han blivit uppsagd; först när uppsägningstiden gått till ända, har hans ställning och därmed hans fullmakt upphört. Uppträder någon som om han hade en fullmakt av här avsedd beskaffenhet utan att äga sådan, skola de i 25 § givna reglerna lända till efterrättelse. En avskedad handelsagent, som mottager en reklamation för sin förre huvudman, kan alltså bliva skyldig att ersätta den som gjort reklamationen all förlust, som föranledes av att denna icke blir gällande mot huvudmannen.

Angående verkan av att fullmäktigen, när en rättshandling skall företagas gentemot honom, vägrar att taga någon befattning med densamma innehåller förevarande paragraf icke någon bestämmelse. Någon allmängiltig regel härom torde icke kunna uppställas och förekommer ej heller veterligen i utländsk lagstiftning. Uppenbart är, att om t. ex. uppsägning av ett hyreskontrakt skall ske och tredje man för sådant ändamål omedelbart före uppsägningstidens utgång inställer sig hos fullmäktigen, han därvid icke kan mötas med det beskedet, att denne av fullmaktsgivaren förbjudits att mottaga uppsägningen. Får däremot hyresgästen i god tid kännedom om förhållandet, synes det kunna fordras, att han för uppsägningens verkställande vänder sig till hyresvärden personligen.

27 §

I fråga om återkallelse av prokura, som blivit till handelsregistret anmäld, skall vad i 7 och 32 §§ lagen om handelsregister, firma och prokura den 13 juli 1887 är stadgat lända till efterrättelse. Har återkallelsen blivit införd i handelsregistret och kungjord i ortstidningen, är firmans innehavare icke pliktig att jämväl på annat sätt återkalla fullmakten.

Angående formen för fullmakt att sälja, förbyta eller förpanta fast egendom gälle vad i 10 kap. 1 § jordabalken stadgas. Har sådan fullmakt blivit, efter ty i 16 och 17 §§ sägs, återkallad eller för kraftlös förklarad, vare fullmakten utan verkan.

Genom vad här ovan i detta kapitel stadgas därom, att rättshandling av fullmäktigen i vissa fall icke är gällande mot fullmaktsgivaren, sker ej ändring i vad 18 kap. 3 § handelsbalken innehåller angående verkan därav att vad som genom sådan rättshandling åtkommits blivit använt till fullmaktsgivarens nytta.

I 7 och 32 §§ av lagen den 13 juli 1887 angående handelsregister, firma och prokura — här nedan kallad firmalagen — meddelas bestämmelser om återkallelse av prokura, som blivit till handelsregistret anmäld, och om verkan av att sådan återkallelse kungjorts eller icke kungjorts. Dessa bestämmelser avvika i åtskilliga avseenden från reglerna i 2 kap. avtalslagen. Om innehavaren av en firma vill återkalla anmäld prokura, åligger det honom sålunda enligt 32 § firmalagen att till handelsregistret göra anmälan om återkallelsen. Och av 7 § samma lag följer, att återkallelse, som blivit införd i handelsregistret och kungjord i ortstidningen, anses hava kommit till tredje mans kännedom, där ej av omständigheterna framgår, att han varken ägt eller bort äga kunskap därom. Även om prokuran jämväl tillkännagivits för tredje man på något av de sätt, som avses i 13—16 §§ avtalslagen, lärer det alltså enligt firmalagen icke vara nödvändigt att för dess återkallande vidtaga sådana åtgärder, som föreskrivas i berörda paragrafer. Av 7 § firmalagen följer vidare, att en återkallelse av prokura, innan den kungjorts i ortstidningen, icke kan med laga verkan åberopas mot annan än den som visas hava ägt vetskap därom. Nämnda paragraf innehåller däremot icke någon motsvarighet till den i 20 § avtalslagen upptagna bestämmelsen, att ej heller den tredje man, som borde haft vetskap om fullmaktsgivarens åtgärder för att bringa fullmakten till upphörande, äger göra någon på grund av densamma företagen rättshandling gällande mot fullmaktsgivaren.

Då firmalagens ifrågavarande stadganden överensstämma med de i nämnda lag i övrigt tillämpade principerna angående anmälan av förhållanden, varom handelsregistret skall giva upplysning, har det icke kunnat komma i fråga att söka bringa dem till överensstämmelse med avtalslagens regler om fullmakt. Att de fortfarande skola lända till efterrättelse, framgår av *första stycket* i denna paragraf. Med hänsyn till att enligt 12 § för återkallelse av fullmakt, som tillkännagivits på mer än ett sätt, fordras att fullmaktsgivaren ställer sig till efterrättelse två eller flera av de i 13—16 §§ givna stadgandena, skulle det emellertid kunna vålla tvivel, huruvida en firmainnehavare, som i laga ordning återkallat en till handelsregistret anmäld prokura, vid sidan därav behöver vidtaga andra åtgärder för att betaga prokuristen möjlighet att handla med bindande verkan för honom. I betraktande av prokurafullmaktens utomordentliga omfattning och vikten för firmainnehavaren att kunna på ett effektivt sätt återkalla densamma mot alla och envar, har det funnits betänkligt att ålägga honom en sådan skyldighet. I andra punkten av förevarande paragraf stadgas därför, att om återkallelse av prokuran blivit införd i handelsregistret och kungjord i ortstidningen, firmans innehavare icke är pliktig att jämväl på annat sätt återkalla fullmakten. Har sålunda en till

handelsregistret anmäld prokura, såsom ofta är händelsen, bragts till tredje mans kännedom även genom ett särskilt meddelande från firmainnehavaren, t. ex. genom att denne lämnat en avskrift av prokuran till en bank eller till postverket, behöver firmainnehavaren, när han vill återkalla prokuran, icke genom särskilt meddelande underrätta banken eller postverket, att prokuran icke vidare skall gälla. Och om skriftlig prokura utfärdats och anmälts till handelsregistret, kan firmainnehavaren icke återkalla densamma genom att taga tillbaka eller låta förstöra originalhandlingen; är denna förkommen, behöver han icke anlita det i 17 § avtalslagen föreskrivna förfarandet utan kan göra den oskadlig genom en enkel anmälan till handelsregistret. Vad beträffar 19 § finnes ej heller något utrymme för dess tillämpning å anmäld prokura. Där givna bestämmelser hava föranletts av att enligt avtalslagen en fullmakt kan vara återkallad, oaktat de åtgärder, som i sådant syfte vidtagits, icke kommit eller bort komma till tredje mans kunskap. Detta är däremot aldrig fallet, när en anmäld prokura blivit återkallad. Av 7 § första stycket firmalagen framgår nämligen, att sådan återkallelse, även om den blivit anmäld till handelsregistret och kungjord i ortstidningen, icke kan åberopas mot den tredje man som enligt vad omständigheterna utvisa varken haft eller bort hava kunskap om återkallelsen.

I den mån avtalslagens bestämmelser icke strida mot firmalagens, böra de finna användning å den anmälda prokuran. I sådant avseende må särskilt framhållas, att de i 11 § samt 22—24 §§ upptagna stadgandena äro av beskaffenhet att kunna tillämpas å anmäld prokura.[1] Å prokura, som icke anmälts till handelsregistret, böra lagens bestämmelser i allo tillämpas. Det torde knappast behöva påpekas, att om en prokurist oberoende av prokuran försetts med särskild fullmakt, denna måste återkallas på sätt i denna lag för varje särskilt fall stadgas.[2]

Såsom förut framhållits kräves i allmänhet icke någon viss form för fullmakt. Från denna grundsats göres i 1734 års lag det viktiga undantaget, att enligt 10 kap. 1 § jordabalken för behörighet att sälja, förbyta eller förpanta annans fasta egendom fordras skriftlig fullmakt av ägaren. Någon ändring härutinnan har icke ansetts böra vidtagas. *Andra stycket* av förevarande paragraf in-

[1] Jfr NJA 1922 s. 508.

[2] Behörighet att företräda huvudmannen inför rätta har i praxis ansetts icke tillkomma prokurist, med mindre prokuran (i huvudskrift) företetts för domstol; se NJA 1901 s. 226, 1905 s. 470, 1917 s. 375, 1914 A nr 463, 1915 A nr 20 och 1916 A nr 699 samt SvJT 1918 Rf s. 88. Jfr numera 11 kap. 4 § nya rättegångsbalken, enligt vilket stadgande bevis att uppgiven ställföreträdare är behörig icke erfordras, med mindre rätten finner bevis böra företes.

nehåller fördenskull ett förbehåll, att den ifrågavarande bestämmelsen fortfarande skall gälla. När en fullmakt enligt lag kräver skriftlig form, står och faller fullmakten med den skriftliga handlingen. Med hänsyn härtill har i andra stycket även upptagits en erinran, att fullmakten är utan verkan, om fullmaktsgivaren i syfte att bringa fullmakten till upphörande återtagit fullmaktshandlingen eller enligt 17 § fått den förklarad kraftlös. Rättshandling, som därefter företages, kan alltså ej göras gällande mot fullmaktsgivaren, även om fullmakten jämväl på annat sätt bragts till tredje mans kännedom eller sådant fall föreligger, som avses i 19 §.

I 18 kap. 3 § handelsbalken stadgas bl. a., att fullmaktsgivaren är saklös i allt vad syssloman utom hans ombud och vilja av annan lånt eller med någon slutit haver, utan det vises, att det honom till nytta använt är. Det förbehåll, som innefattas i slutorden av det anförda stadgandet, torde böra tolkas så, att fullmaktsgivaren icke blir i allo bunden av fullmäktigens rättshandling, så snart han haft någon, om än obetydlig nytta därav, utan allenast i den mån han haft nytta av densamma. Bestämmelsen bör säkerligen tillämpas även i sådana fall, då någon utan stöd av fullmakt företagit en rättshandling i annans namn. Ehuru det torde vara främmande för modern rätt att grunda en rättshandlings giltighet å en omständighet av nämnda art — de i utländsk lagstiftning förekommande bestämmelserna angående oberättigat riktande äro av annan beskaffenhet — har det icke ansetts tillrådligt att upphäva ifrågavarande stadgande, då det är en känd sak, att våra domstolar i stor utsträckning åberopa detsamma för att komma till ett materiellt riktigt resultat.[1] Ofta skulle man visserligen kunna nå

[1] Se NJA 1874 s. 449 (Köpman ansågs skyldig att betala av hans hustru rekvirerade och mottagna handelsvaror), 1881 s. 279 (Hustru, vilken efter vunnen boskillnad idkat handel i eget namn, ansågs skyldig att betala handelsvaror rekvirerade av mannen, som förestått handelsrörelsen), 1901 s. 453 (Innehavare av ett bageri ansågs betalningsskyldig för varor, som av bageriets föreståndare rekvirerats och i affären använts), 1906 A nr 218 (Betydelsen därav att i skuldebrev förskrivet belopp kommit den till godo, i vars namn annan utan bevisligt uppdrag utfärdat skuldebrev), 1906 s. 457 (Handelsfirma ansågs betalningsskyldig för varor, som rekvirerats och mottagits av föreståndaren för en firmans filialaffär) samt 1908 s. 567 (Innehavare av utskänkningsrättighet förpliktades att erlägga betalning för varor, som rekvirerats av rörelsens föreståndare och kommit rörelsen till godo). Jfr NJA 1912 s. 259: Tvist om rätt för verkställande direktör i ett hotellaktiebolag — tillika arrendator av hotellfastigheten — att av bolaget njuta ersättning för arbeten, som han låtit utföra å fastigheten och vilka länt bolaget till nytta men om vilkas utförande eller bekostande varken bolaget eller dess styrelse fattat beslut. Jfr även NJA 1930 s. 391, 1931 s. 412 och 483, 1939 s. 228, 1942 s. 90 och 251, 1943 s. 537, i958 s. 585, SvJT 1948 s. 186—190 samt Karlgren i Minnesskrift ägnad 1734 års lag II s. 631—667 (med rättsfallsöversikt), Rodhe i SvJT 1951 s. 595 och Hellner: Om obehörig vinst s. 329—350.

samma mål genom att tillämpa reglerna om ratihabition. Men om någon drager nytta av det som åtkommits genom en rättshandling utan att veta, att rättshandlingen företagits i hans eget namn, kan i hans handlingssätt ej inläggas ett godkännande av rättshandlingen. Då nämnda stadgande sålunda ansetts fortfarande böra gälla, har en erinran härom införts i *tredje stycket.*

3 KAP

Om rättshandlingars ogiltighet[1]

Medan 1 kap. giver regler om slutande av avtal och 2 kap. innehåller bestämmelser angående fullmakt att företräda en annan vid avtal eller andra rättshandlingar, har 3 kap. till uppgift att reglera verkningarna av vissa omständigheter, som hava till följd, att en rättshandling icke blir gällande efter sitt innehåll. Detta kapitel har alltså större räckvidd än de föregående; det handlar om alla slags rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Att i lag söka definiera begreppet rättshandling kan naturligtvis icke ifrågakomma. I avtalslagen användes uttrycket i så vidsträckt bemärkelse, att därunder innefattas alla viljeförklaringar, vilka hava till syfte att grundlägga, förändra eller upphäva ett rättsförhållande som faller inom förmögenhetsrättens område.[2] Att detta syfte också uppnås, förutsättes icke; rubriken till 3 kap. och de särskilda bestämmelserna i detta utvisa, att såsom rättshandlingar, låt vara ogiltiga sådana, betecknas viljeförklaringar, som av en eller annan anledning icke medföra avsedd rättsverkan. Detta överensstämmer också med det allmänna språkbruket i vårt land.

Av ålder har man brukat skilja mellan ensidiga och ömsesidiga rättshandlingar och betraktat avtalet såsom det typiska exemplet på de ömsesidiga. Av denna terminologi blir en följd, att de viljeförklaringar, varigenom ett avtal kommer till stånd, nämligen anbudet och antagandet, icke kunna betecknas såsom rättshandlingar utan endast såsom delar eller moment av den ömsesidiga rättshandlingen, avtalet. Detta betraktelsesätt har utan tvivel sin grund i en från den romerska rätten härstammande principiell obenägenhet att tillerkänna ensidiga rättshandlingar bindande kraft; kan anbudet återkallas, så länge det ännu icke accepterats, ligger det nära till hands att betrakta detsamma allenast såsom ett

[1] Ang. innebörden av att en rättshandling är ogiltig se bl. a. Karlgren i Festskrift för Ussing s. 247—266, Bramsjö: Om avtals återgång och Vahlén: Avtal och tolkning s. 79—81.

[2] Jfr Björling i SvJT 1916 s. 319—320 och Karlgren: Studier i allmän avtalsrätt s. 61—64.

led i avtalet och detta senare såsom grundläggande rättsfaktum. När däremot, såsom enligt modern lagstiftning är fallet, ett anbud till en frånvarande person är bindande jämväl i den meningen, att det icke kan återkallas sedan det kommit till adressatens kännedom, synes det vara naturligare att uppfatta anbudet som en ensidig rättshandling, medförande förpliktelse för avgivaren, under villkor att antagande svar kommer honom till handa inom utsatt eller skälig tid. Vid ömsesidigt förpliktande avtal måste detta svar giva uttryck åt anbudstagarens vilja att fullgöra den betingade motprestationen, och svaret innebär alltså även det en förpliktande viljeförklaring. Med denna uppfattning blir avtalet i själva verket icke *en* rättshandling utan två. Detta bör dock ej utgöra något hinder att i överensstämmelse med gängse språkbruk tala om avtal och *andra* rättshandlingar. Denna terminologi användes såväl i lagens rubrik som i vissa paragrafer i 3 kap. Det i lagtexten flerstädes använda uttrycket »den, gent emot vilken rättshandlingen företogs» betecknar vid avtal naturligtvis medkontrahenten. I motiven liksom i detta arbete begagnas »medkontrahenten» för korthetens skull såsom synonymt med lagtextens mera korrekta och omfattande uttryck. Något missförstånd torde icke kunna föranledas härav.

Även en fullmakt är, såsom framhållits vid 2 kap., att anse som en rättshandling i lagens mening. Genom själva befullmäktigandet blir fullmaktsgivaren visserligen icke förpliktad i förhållande till tredje man; först genom att en rättshandling företages på grund av fullmakten uppkommer ett rättsförhållande dem emellan. Att det sålunda fordras ett ytterligare rättsfaktum för att det med fullmakten avsedda rättsförhållandet skall komma till stånd, hindrar emellertid icke, att själva befullmäktigandet karakteriseras som en rättshandling. Det föreligger alltså i själva verket två rättshandlingar, en från fullmäktigens och en från fullmaktsgivarens sida. De i 3 kap. givna bestämmelserna om rättshandlingars ogiltighet kunna därför åberopas, icke blott då fullmäktigens rättshandling framkallats genom tvång eller svek eller lider av någon annan där nämnd ogiltighetsgrund, utan jämväl då det är fullmakten, som av någon sådan anledning är ogiltig.[1]

Såsom exempel på andra rättshandlingar, som i följd av här givna regler kunna bliva ogiltiga, må nämnas betalning av en skuld, överlämnande (tradition) av en sak eller en kvantitet varor till fullgörande av ett köpeavtal, återställande av lånt, lejt eller förtrott gods och över huvud taget alla handlingar, som ske i syfte att fullgöra någon den handlande åliggande förpliktelse. Dylika handlingar torde, även om de enligt arten av det föreliggande rättsförhållandet skola fullgöras mot erhållande av motpresta-

[1] Jfr NJA 1939 A nr 167.

tion från andra sidan, icke enligt svenskt språkbruk kunna betecknas såsom avtal. Även handlingar, som icke innefatta någon utfästelse från den handlandes sida eller något förfogande över honom tillhöriga rättsobjekt utan närmast medföra rättsverkningar mot den gentemot vilken handlingen företages — exempelvis uppsägning av ett skuldebrev eller av ett hyreskontrakt eller reklamation i anledning av kontraktsbrott eller annat förhållande — äro att anse såsom rättshandlingar i lagens mening, å vilka bestämmelserna i 3 kap. äro tillämpliga.[1] Dessa bestämmelser avse även benefika rättshandlingar (gåvor).[2] Testamenten falla däremot, såsom framgår av lagens rubrik, utom området för denna lagstiftning; om testamentes ogiltighet finnas numera regler i 13 kap. ärvdabalken den 12 december 1958. Å vissa andra rättshandlingar på familjerättens område har emellertid i rättspraxis[3] en analog tillämpning av avtalslagens ogiltighetsgrunder ansetts kunna komma i fråga.

En hastig blick på lagens stadganden om de särskilda ogiltighetsgrunderna giver vid handen, att dessa stadganden ingalunda göra anspråk på att vara uttömmande. Spörsmålet, huruvida och i vilken omfattning rättshandlingar till förmån för personer, som först i framtiden komma att födas, äro gällande, behandlas i lagen den 25 april 1930 om vissa rättshandlingar till förmån för ofödda.[4] Om giltigheten av arvsavtal finnas regler i 17 kap. ärvdabalken den 12 december 1958.[5] Bestämmelser om verkan av omyndigas rättshandlingar återfinnas i 9 och 10 kap. föräldrabalken den 10 juni 1949. I avtalslagen hava icke influtit några bestämmelser angående rättshandlingar, företagna av sinnessjuka eller eljest icke normala personer.[6] I det preliminära utkastet behandlades detta ämne i en särskild paragraf, vilken visserligen lämnade öppet, huruvida en rättshandling, som tillkommit under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller tillfällig sinnesförvirring, under alla förhållanden eller endast under särskilda förutsättningar skulle vara att anse såsom ogiltig, men öppnade möjlighet för domstolarna att för sådana fall, då medkontrahenten var i god tro, tillerkänna denne rätt till ersättning för den förlust han lidit genom att förlita sig på rättshandlingens giltighet (det negativa intresset).

[1] Jfr Karlgren: Studier i allmän avtalsrätt s. 62 not 125 samt Vahlén: Avtal och tolkning s. 14 vid not 19.
[2] Jfr lagen den 27 mars 1936 angående vissa utfästelser om gåva.
[3] Se NJA 1936 s. 598 (avtal om underhållsbidrag till barn efter äktenskapsskillnad) och 1939 A nr 167 (bodelning). Jfr ovan s. 9 not 2.
[4] Se lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 384—385, NJA II 1930 s. 399—401 samt Walin: Ärvdabalken I s. 356—357.
[5] Dessa hava ersatt lagen den 25 april 1930 om arvsavtal; se NJA II 1930 s. 402—431 och 1958 s. 147 samt Walin: Ärvdabalken I s. 323—339.
[6] Jfr rättsfall i NJA 1874 s. 10, 1906 s. 492, 1919 s. 494, 1923 s. 390 och SvJT 1919 Rf s. 33.

Stadgandet var resultatet av en kompromiss. Enligt vissas mening borde rättshandlingar, som företagits av sinnessjuka eller eljest abnorma personer, i allo likställas med omyndigas rättshandlingar. Andra åter höllo före, att detta endast borde gälla, om den sjuke förklarats omyndig; i annat fall skulle det — särskilt i betraktande av att enligt nutida psykiatrisk uppfattning sinnessjukdom kan vara för handen hos en person, vilken för lekmannen framstår såsom normal — vara alltför farligt för rättssäkerheten, om hans rättshandlingar förklarades ogiltiga utan hänsyn till medkontrahentens goda tro. Då enighet härom icke kunde uppnås och då den medlande ståndpunkt som hade kommit till uttryck i utkastet icke helt tillfredsställde någondera sidans anhängare, enade sig kommittéerna om att icke framlägga något förslag i ämnet. Lagberedningen upptog sedermera detta ämne till behandling i sammanhang med frågan om omyndigas rättshandlingar.[1] I överensstämmelse med beredningens förslag utfärdades den 27 juni 1924 en lag om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad självverksamhet.[2] Genom denna lag regleras verkan av psykiskt rubbade personers rättshandlingar inom förmögenhetsrättens område. Såsom förutsättning för avtals ogiltighet angives i lagen, att det ingåtts under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självverksamheten. Beträffande testamente har i 13 kap. 2 § ärvdabalken den 12 december 1958 upptagits ett stadgande, vars innehåll ansluter sig till denna regel.[3]

I detta sammanhang må erinras om att rörande vissa slag av avtal åt domstolarna tillerkänts rätt att jämka eller lämna åsido avtalsvillkor, som kunna anses otillbörliga; se 34 § lagen den 8 april 1927 om försäkringsavtal, 8 § lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev,[4] 3 kap. 43 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom sådant detta lagrum lyder enligt lagen den 22 juni 1939, 9 § lagen den 18 juni 1949 om rätten till arbetstagares uppfinningar, 8 § första stycket lagen om avbetalningsköp i dess lydelse enligt lag den 17 april 1953 och 29 § upphovsrättslagen den 30 december 1960.[5]

[1] Se lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I s. 63, 513—524.

[2] Se NJA II 1924 s. 593—598, Stenbeck och Lindhagen: Den nya förmynderskapslagen s. 304—314 samt Walin: Föräldrabalken s. 515—525.

[3] Stadgandet har hämtats från 5 kap. 2 § lagen den 25 april 1930 om testamente; jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 310—313, NJA II 1930 s. 328—331 samt Walin: Ärvdabalken I s. 263—265.

[4] Jfr NJA 1948 s. 163.

[5] Jfr NJA II 1927 s. 412—413, 1936 s. 49—53, 1939 s. 568—569, 1953 s. 298—301 och 1961 s. 228—231 samt Eklund och Hemberg: Lagen om försäkringsavtal, 3 uppl. s. 76—78, Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 55—59, Walin: Allmänna hyreslagen, 4 uppl. s. 233—237, Eklund och Nordström: Lagen om avbetalningsköp § 8 anm. 1—4 samt Karlgren: Kutym och rättsregel s. 7 not 1.

Det har tillika gjorts gällande, att domstolarna även utan stöd av uttryckligt lagbud skulle kunna åsidosätta otillbörliga avtalsvillkor. Vid granskning av förslaget till lag om försäkringsavtal uttalade sålunda lagrådet,[1] att jämkning eller åsidosättande av ett avtalsvillkor, som ställer sig uppenbart obilligt, enligt allmänna rättsgrundsatser kan ske i vissa andra fall än de som behandlas i 1915 års avtalslag. Och när förslaget till lag om skuldebrev var föremål för granskning framhöll lagrådet, att då en i skuldebrevslagen införd regel av här ifrågavarande innehåll måste få vidsträckt analogisk tillämpning,[2] det föreslagna stadgandet i själva verket innebure upptagande i vår obligationsrätt av en allmän princip om frihet för domstolarna att åsidosätta villkor, vilkas tillämpning i det särskilda fallet funnes otillbörlig. Lagrådet ifrågasatte därför huruvida icke, om principen skulle lagfästas — vilket i och för sig syntes tveksamt — stadgandet i ämnet borde givas i avtalslagen såsom supplement till där upptagna bestämmelser, detta dock endast under förutsättning att icke därigenom den nordiska enheten på förevarande punkt gåves till spillo. Sedan det emellertid visat sig att i fråga om stadgandets införande i avtalslagen icke kunde uppnås enighet med grannländerna, bibehölls det som en paragraf i skuldebrevslagen. I rättspraxis finnas jämväl exempel på att avtal förklarats icke vara bindande utan att något visst lagbud åberopats.[3]

De i början av 3 kap. upptagna stadgandena avse sådan ogiltighet, som har sin grund i särskilda vid rättshandlingens tillkomst föreliggande omständigheter, vilka uteslutit viljans frihet eller åt viljan givit ett uttryck, som icke överensstämmer med den verkliga viljan. Ej heller dessa stadganden göra emellertid anspråk på fullständighet; såsom i det följande[4] skall närmare utvecklas har det icke ansetts lämpligt att uppställa särskilda regler vare sig om verkan av villfarelse i bevekelsegrunderna till rättshandlingens företagande (s. k. error in motivis) eller över huvud om betydelsen av att de förutsättningar, från vilka den handlande utgått, visa sig hava varit oriktiga eller icke gå i uppfyllelse.

När en rättshandling, varigenom någon åtkommit fast eller lös egendom eller ock förvärvat skuldebrev eller annan handling varå fordran eller annan rättighet grundas, är ogiltig, uppstår fråga,

[1] Se NJA II 1927 s. 413.
[2] Se NJA II 1936 s. 52.
[3] Se NJA 1874 s. 89, 1907 s. 10 och 1934 A nr 217 (justitierådet von Seth). Jfr även NJA 1936 s. 737, 1941 s. 150 (justitieråden Petré och Ekberg), 1948 s. 138 (Tillämpning av viss bestämmelse i arrendekontrakt befanns vara uppenbart otillbörlig och bestämmelsen ansågs förty icke kunna göras gällande mot arrendatorn; se om detta rättsfall Karlgren: Passivitet s. 182—184), 1951 s. 645 och 1952 s. 440 samt SvJT 1940 Rf s. 49.
[4] Se nedan s. 130—133.

huruvida ogiltigheten kan åberopas gentemot tredje man, som i god tro fått egendomen eller handlingen till sig överlåten från förvärvaren. Om detta ämne finnas inga andra bestämmelser än det särskilda stadgandet i 34 § angående handlingar, som upprättats för skens skull, och de regler om invändningar mot löpande skuldebrev, som upptagits dels i 35 § första stycket dels i 15 och 17 §§ lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev.[1] Även för andra fall skulle det kunna ifrågasättas att uppställa särskilda rättsregler till skydd för godtrosförvärv.[2] När en ogiltighetsgrund — exempelvis det i 30 § upptagna fallet att den som företog rättshandlingen blivit svikligen förledd därtill av tredje man — icke kan beaktas, med mindre medkontrahenten insåg eller bort inse förhållandet, kunde det tyckas, att ogiltigheten ej heller borde få åberopas gentemot den som utan sådan insikt från honom förvärvat vad han åtkommit genom rättshandlingen. Att uppställa en allmän regel av detta innehåll torde dock vara att gå för långt. Beträffande lösören finnes med hänsyn till den stora utsträckning, i vilken godtrosförvärv enligt svensk rätt skyddas, intet praktiskt behov av en sådan regel, och vad angår fast egendom skulle det illa överensstämma med de hos oss gällande rättsgrundsatserna, om rätten att tala å ett ogiltigt fång skulle utan vidare avskäras genom att förvärvaren överläte egendomen till någon annan. Ej heller när skuldebrev eller annan handling, som icke är av löpande natur, överlåtits till annan, har det ansetts kunna försvaras att för andra fall än sådana, som avses i 34 §, betaga handlingens utfärdare rätt att mot förvärvaren göra samma invändningar i fråga om handlingens giltighet som mot hans företrädare.

Beträffande avtal eller andra rättshandlingar till förmån för tredje man[3] innehåller lagen inga särskilda bestämmelser, men vad däri stadgas skall naturligtvis tillämpas även å rättshandlingar av detta slag.[4] I sådant avseende må erinras att det i 3 kap. mångenstädes använda uttrycket »den, gentemot vilken rättshandlingen företogs» vid avtal till förmån för tredje man betecknar medkontrahenten och icke tredje man. När en rättshandlings gil-

[1] Där givna bestämmelser återfunnos tidigare i 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen, vilket lagrum erhöll ändrad lydelse vid avtalslagens tillkomst. Jfr även 30 § lagen om skuldebrev.

[2] Jfr NJA 1932 s. 610 samt Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 40—42.

[3] Jfr bl. a. NJA 1892 s. 171, 1895 s. 389, 1896 s. 321, 1901 s. 385, 1904 s. 510, 1907 s. 298, 1908 s. 93 och 437, 1910 s. 145, 1912 s. 440, 1915 s. 174, 1920 s. 612, 1926 s. 57, 1927 s. 388, 1935 s. 258 och 683, 1941 s. 144 och 317 samt 1956 s. 209 och där angiven litteratur ävensom SvJT 1918 Rf s. 82, 1920 Rf s. 6, 1929 Rf s. 3, 1943 Rf s. 50 och 1956 Rf s. 9 samt Rodhe i SvJT 1961 s. 257.

[4] Om försäkring till förmån för tredje man finnas särskilda regler i 54—58 §§ och 102—110 §§ lagen om försäkringsavtal.

tighet eller verkan enligt avtalslagen är beroende av god tro hos den gentemot vilken handlingen företogs, avses alltså även vid dylika avtal medkontrahenten, och det gagnar icke tredje man, att han varit i god tro, när medkontrahenten icke varit det. Detta torde också överensstämma med den före lagens tillkomst rådande rättsuppfattningen både inom och utom de nordiska länderna.

När viss form för en rättshandling är föreskriven i lag, äro naturligtvis rättshandlingar, som företagas utan iakttagande av formföreskriften, i regel ogiltiga. Lagen innehåller inga bestämmelser om sådana ogiltighetsgrunder, vilka lämpligen behandlas i sammanhang med den formföreskrift varom är fråga.

I utländsk lagstiftning förekomma stundom allmänna bestämmelser, att rättshandlingar, som strida mot lag eller goda seder, äro ogiltiga. En allmän rättssats av detta innehåll torde emellertid näppeligen kunna uppställas. Det är ingalunda säkert, att en rättshandling, som från viss synpunkt är lagstridig eller till och med straffbar, icke är civilrättsligt giltig,[1] och lika litet lärer det kunna påstås, att varje rättshandling, som går ut på något moraliskt förkastligt eller innefattar vederlag därför, skulle av sådan anledning vara ogiltig. Frågan, om och i vad mån en rättshandling på grund av det omoraliska i dess innehåll må anses juridiskt ogiltig, hava domstolarna att avgöra efter omständigheterna i det särskilda fallet.[2] Ej heller beträffande spel[3] och vad[4] och därmed sammanhängande frågor innehåller lagen några bestämmelser.

De i slutet av 3 kap. intagna stadgandena angående rättshandlingars ogiltighet på grund av sitt innehåll (36—38 §§) hava alla karaktären av inskränkningar i avtalsfriheten för särskilda fall, där erfarenheten visat, att denna lätt missbrukas till förfång för den ekonomiskt svagare parten. I dessa fall är avtalets innehåll — bortsett från det fall som behandlas i 37 § andra stycket — icke i sin helhet ogiltigt, utan åt domstolarna har endast tillerkänts befo-

[1] Se härom Nial i TfR 1936 s. 4—10, Almén: Köplagen, 4 uppl. s. 43—45 och där anmärkt litteratur ävensom NJA 1935 s. 631 och 1942 s. 614 (särskilt justitierådet Stenbecks yttrande, jfr numera 69 § lagen den 14 sept. 1944 om aktiebolag). Jfr NJA 1947 s. 137 (verkan av köp till otillåtet pris), Rodhe i SvJT 1951 s. 593 och NJA 1953 s. 99.

[2] Jfr NJA 1915 s. 468, 1919 s. 371, 1921 s. 373, 1923 s. 485, 1924 s. 75 och 1941 s. 459 samt SvJT 1923 Rf s. 74.

[3] Se NJA 1912 s. 45, 1920 s. 280, 1921 s. 151 och A nr 7 samt SvJT 1919 Rf s. 34, av vilka rättsfall framgår, att fordran, som uppkommit i samband med kortspel, icke kan utsökas. Se även Almén: Köplagen, 4 uppl. s. 45 not 36 och Agell i Festskrift till Nial s. 8—17.

[4] Se SvJT 1921 Rf s. 3 (fordran grundad på vad ansågs ej kunna utsökas) och hänvisningen i not 3 till Agell. Ang. terminsaffärer se Almén: Köplagen, 4 uppl. s. 45—46.

genhet att jämka på innehållet i den mån detta finnes vara uppenbart obilligt.[1]

Även de i de föregående paragraferna omnämnda ogiltighetsgrunderna kunna under särskilda förhållanden leda till att en rättshandling blir endast delvis ogiltig.[2] Under vilka förutsättningar detta bör bliva fallet, är i lagen lämnat öppet.

Det har icke legat inom ramen för 1915 års lagstiftning att söka uttömmande angiva, vilka invändningar som kunna framställas mot den som i god tro blivit innehavare av ett *löpande skuldebrev*. För så vitt invändningen grundas å något förhållande, vars rättsverkningar regleras i avtalslagen, och framställes mot skuldebrevets förste innehavare, torde bestämmelserna i 3 kap. lämna erforderlig ledning. Bortsett från de särskilda stadgandena i 34 § och 35 § första stycket hava emellertid dessa bestämmelser, såsom förut påpekats, allenast till uppgift att avgöra, huruvida en rättshandling kan göras gällande av den gentemot vilken den företagits. De avse sålunda icke att reglera rättsförhållandet mellan den som företagit rättshandlingen och den som genom överlåtelse från hans medkontrahent i god tro förvärvat vad som åtkommits genom densamma. Beträffande löpande skuldebrev kunde emellertid sådana bestämmelser icke undvaras.

I 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen upptogs därför i samband med avtalslagens tillkomst ett allmänt stadgande av innehåll, att invändningar mot löpande skuldebrev, vilka grunda sig å något förhållande som avses i 29—33 §§ avtalslagen, icke kunna med laga verkan framställas mot den som efter överlåtelse blivit innehavare av skuldebrevet och därvid var i god tro. En invändning av skuldebrevets utfärdare, att detta tillkommit under sådana förhållanden, som avses i 31 eller 33 §, eller att missskrivning ägt rum, måste alltså enligt nämnda stadgande lämnas utan avseende, såvida icke omständigheterna gåvo vid handen, att den som gjorde skuldebrevet gällande icke var i god tro vid sitt förvärv av detsamma. I anslutning härtill uttalades i motiven, att skuldebrevet, om det en gång kommit i godtroende innehavares hand, kunde göras gällande av en senare innehavare, även om denne ägt vetskap om de omständigheter, varunder det tillkommit; detta följde av allmänna rättsregler och vore icke något för löpande skuldebrev egendomligt.

[1] I senare tillkommen lagstiftning rörande vissa särskilda slag av avtal har åt domstolarna tillerkänts en utvidgad rätt att jämka eller lämna åsido avtalsvillkor, som kunna anses otillbörliga; se ovan s. 100—101.
[2] Jfr s. 46 not 1 samt NJA 1922 s. 296, 1940 s. 449, 1949 s. 134 och 1966 s. 555 samt Rodhe i SvJT 1951 s. 587.

I vad stadgandet hänvisade till 31 och 32 §§ avtalslagen lärer det näppeligen hava innefattat någon ändring av förut gällande rätt. Vad särskilt beträffar skuldebrev, som tillkommit genom ocker, vilade andra punkten av 3 § i 1901 års lag angående ocker uppenbarligen på den förutsättningen, att invändning därom icke kunde göras gällande mot godtroende innehavare av skuldebrevet. Att misskrivning förelupit, torde ej heller enligt förut gällande rätt hava kunnat åberopas. Däremot innefattade stadgandet otvivelaktigt en ändring av förut gällande rätt därutinnan, att skuldebrevets utgivare icke kunde mot den som efter överlåtelse i god tro blivit innehavare av detsamma åberopa svikligt förledande[1] eller sådant tvång som avses i 29 § avtalslagen. Denna ändring var emellertid en given följd av de bestämmelser, som upptagits i 29 och 30 §§ avtalslagen. Om någon genom våld å person eller genom hot, som inneburit trängande fara, blivit tvungen att utfärda ett löpande skuldebrev, ägde han däremot även enligt 1915 års lagstiftning åberopa detta mot senare innehavare i god tro.[2]

Den som blivit frånhänd ett löpande skuldebrev på nu nämnda sätt intog alltså enligt 1915 års lagstiftning en annan ställning än den från vilken ett dylikt skuldebrev olovligen tillgripits utan användande av sådant våld eller hot, som är utmärkande för rån. Enligt 35 § första stycket avtalslagen kan nämligen invändning om att ett papper av där avsedda slag utan utställarens vilja kommit ur hans besittning icke framställas mot någon, som i god tro blivit innehavare av detsamma. Den olika behandlingen av dessa fall har enligt motiven ansetts försvarlig ur den synpunkten, att här föreligger en handling, som gäldenären frivilligt undertecknat i syfte att förr eller senare göra bruk av. Bestämmelserna om verkan av att någon med våld eller hot, som innebär trängande fara, avtvingats ett skuldebrev avse däremot huvudsakligen sådana fall, då själva utfärdandet av skuldebrevet framkallats genom dylikt tvång, och även om någon skulle på nämnda sätt tvingas att lämna ifrån sig ett förut utskrivet skuldebrev, är dock detta en svårare rättskränkning än stöld, i det att sådant förfarande enligt strafflagen straffas som rån.

Stadgandet i 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen har numera — i samband med tillkomsten av lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev — blivit upphävt. I sistnämnda lag har nämligen en mera omfattande reglering av hithörande spörsmål blivit genomförd. Därvid hava de i nämnda lagrum upptagna bestämmelserna om en utfästelses overksamhet på grund av omstän-

[1] Jfr emellertid ang. växel NJA 1913 s. 557.
[2] Se numera 17 § lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev. Jfr Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 95 not 2.

dighet som avses i 29—33 §§ avtalslagen överflyttats till 15 § skuldebrevslagen.[1]

Sådana invändningar, som kunna framställas mot skuldebrevets förste innehavare även om denne är i god tro, kunna naturligtvis också göras gällande mot senare innehavare i god tro. Hit hör exempelvis att skuldebrevet är förfalskat eller att det utfärdats av en omyndig eller av någon som handlade under inflytande av rubbad självverksamhet.[2]

28 §

Rättshandling, den någon blivit rättsstridigt tvungen att företaga, vare, där tvånget utövats genom våld å person eller genom hot, som innebär trängande fara, icke gällande mot den tvungne.

Har tvånget utövats av annan än den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, och var denne i god tro, åligger det dock den tvungne, där han vill mot honom åberopa tvånget, att utan oskäligt uppehåll efter det tvånget upphörde giva honom meddelande därom vid äventyr, om sådant underlåtes, att rättshandlingen varder gällande.

29 §

Rättshandling, den någon utan användande av sådana tvångsmedel, som i 28 § avses, rättsstridigt tvungit en annan att företaga, vare ej gällande mot den tvungne, där den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, själv utövat tvånget eller ock insett eller bort inse, att rättshandlingen framkallats genom rättsstridigt tvång från annans sida.

1734 års lag innehöll icke några allmänna rättsregler angående förutsättningarna för avtals och andra rättshandlingars giltighet. Efter en uppräkning av olika slag av laga fång i 1 kap. 1 § jordabalken hette det helt allmänt: »Lagligt stånde, olagligt återgånge.» Vad som gjorde ett fång olagligt angavs icke generellt, utan man hade att härutinnan söka ledning av spridda bestämmelser om särskilda slag av avtal. I fråga om verkan av tvång och svek funnos sådana bestämmelser — förutom i 1 kap. 5 § och 4 kap. 1 och 7 §§ giftermålsbalken — i 1 kap. 1 § handelsbalken.

[1] Se härom NJA II 1936 s. 70—83 samt Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 82—89.
[2] Se härom 17 § lagen om skuldebrev.

Sistnämnda lagrum innehöll i fråga om köp av lös egendom följande stadgande: »Köp bör ske utan tvång eller list, med säljarens och köparens goda ja och samtycke. Sker det annorledes, vare ogillt.» Ehuru detta stadgande säkerligen närmast åsyftade sådana fall, då tvånget eller sveket utövats av medkontrahenten, har detsamma åberopats till stöd för att avtal, som framkallats genom tvång eller svek, enligt svensk rätt skulle vara ogiltiga, även då det är tredje man, som gjort sig skyldig till tvång eller förledande, och medkontrahenten saknat vetskap därom. Denna tolkning vinner ett visst stöd av att enligt 4 kap. 3 § utsökningsbalken — vars innehåll låg till grund för de bestämmelser, som 1877 fingo sin plats i 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen — invändning om tvång eller förledande att utgiva skuldebrev kunnat göras gällande även mot den som i god tro blivit innehavare av skuldebrevet.

Varken i lagkommitténs eller äldre lagberedningens förslag till allmän civillag förekom någon motsvarighet till stadgandet i 1 kap. 1 § handelsbalken. Det av nya lagberedningen år 1894 avgivna förslaget till lag om köp och byte innehöll däremot i 16 § en uttrycklig bestämmelse, att den som blivit tvungen eller förledd att sluta köp skulle äga rätt att påyrka återgång av köpet, utan att därvid gjordes någon skillnad, allteftersom medkontrahenten var i god tro eller icke. Vid förslagets granskning inom högsta domstolen anmärktes emellertid mot denna bestämmelse, att tvång eller förledande, som utövats av tredje man, icke borde få åberopas mot medkontrahenten, såvida denne vid avtalets ingående saknat vetskap om förhållandet.[1]

I utländsk lagstiftning göres i allmänhet skillnad mellan rättshandlingar, som framkallats genom tvång, och sådana, som hava sin grund i svikligt förfarande. De senare äro i allmänhet giltiga, om det är tredje man, som gjort sig skyldig till sveket, och medkontrahenten varken insett eller bort inse, att svek ägt rum. Vad tvång beträffar hava de flesta utländska lagar bibehållit den redan i den romerska rätten gällande grundsatsen, att därigenom framkallade rättshandlingar äro ogiltiga utan hänsyn till medkontrahentens goda tro. Denna grundsats har kommit till uttryck såväl i den franska som den tyska civillagen och ansågs vara gällande även i dansk och norsk rätt. Den schweiziska lagen om obligationsrätten står på samma ståndpunkt, ehuru man vid lagens revision i anledning av den nya schweiziska civillagens tillkomst väsentligen modifierat densamma genom ett tillägg av innehåll, att om tvånget utövats av tredje man och medkontrahenten varit i god

[1] Samma anmärkning framställdes av två ledamöter av lagrådet vid granskningen av förslaget till lag om avtal m. m.; se NJA II 1915 s. 240—241.

tro, det kan åläggas den tvungne att ersätta honom hans förlust. Enligt den österrikiska civillagen gäller däremot, att tvång från tredje mans sida icke kan åberopas mot medkontrahenten, såvida denne var i god tro. Enahanda ståndpunkt intager den engelska rätten.

Att den som själv framkallat en rättshandling genom rättsstridigt tvång icke bör kunna grunda någon rätt å densamma, är uppenbart. Detsamma bör gälla om den som varit delaktig i tvång, utövat av tredje man, eller som insett eller bort inse, att rättshandlingen framkallats genom sådant tvång. Meningarna kunna vara delade egentligen endast om sådana i verkligheten icke synnerligen ofta förekommande fall, då tvång utövats av tredje man och medkontrahenten varken ägt eller bort äga vetskap därom. Såsom den föregående översikten av den utländska lagstiftningen giver vid handen, upprätthåller man i allmänhet jämväl för dessa fall — i motsats till vad som gäller i händelse av svikligt förfarande från tredje mans sida — grundsatsen om rättshandlingens ogiltighet och tager sålunda icke någon hänsyn till medkontrahentens goda tro. Den olika behandlingen av tvång och svek i detta avseende är säkerligen i främsta rummet att tillskriva den romerska rättens inflytande. Granskar man de reella grunder, på vilka skillnaden vilar, skall man finna, att dessa äro skäligen svaga. Det plägar anföras, att det skulle vara svårare att skydda sig mot tvång än mot svikligt förfarande, men om detta påstående håller streck för andra fall än sådana, då tvånget utövas med våldsamma medel eller eljest är av allvarligare beskaffenhet, är minst sagt tvivelaktigt. Större betydelse bör måhända tillmätas ett annat stundom anfört skäl, nämligen att det med hänsyn till att tvång är en i rättslivet vida mera sällsynt företeelse än svek icke är lika farligt för rättssäkerheten att låta detsamma medföra verkan även mot en medkontrahent i god tro.

Ju kraftigare de tvångsmedel äro, varigenom en rättshandling framkallats, desto starkare reagerar rättskänslan mot att låta densamma gälla mot den tvungne. Har tvånget nått den intensitet, att den tvungne varit ett alldeles viljelöst redskap i den andres hand — man talar i sådana fall om vis absoluta i motsats till vis compulsiva — kan man strängt taget icke ens säga, att den rättshandling, varom fråga är, verkligen företagits av den tvungne; i varje fall kan det icke komma i fråga, att denne skulle bliva bunden av densamma. Men ej heller då rättshandlingen så till vida är resultatet av en viljeakt från den tvungnes sida, att denne, ställd inför valet att företaga densamma eller att bliva utsatt för våldsamheter, föredragit det förra alternativet, har det synts kunna försvaras att låta hänsyn till den tvungne vika för

hänsyn till medkontrahenten, därför att denne varit i god tro. Mot sådana grövre former av tvång, som nu nämnts, reagerar även 1915 års lagstiftning genom att förklara därigenom framkallade rättshandlingar obetingat ogiltiga. Det är emellertid icke tvångsmedel av detta slag, som under nutida förhållanden spela den största rollen. Såsom medel för utpressning användes i våra dagar huvudsakligen hot att till åtal angiva eller eljest yppa något brottsligt eller skandalöst förhållande av den person, som är föremål för utpressningen. En rättshandling, som företages under trycket av sådant hot, är visserligen ej heller den resultat av den handlandes fria vilja, men denne har dock här större möjlighet att stå emot den påtryckning, varför han är utsatt. Att det oaktat låta honom undandraga sig rättshandlingens fullgörande gentemot en person, som saknat all kännedom om de omständigheter, varunder den tillkommit, skulle illa överensstämma med den tendens att skydda förvärv i god tro, som mer och mer gör sig gällande i modern lagstiftning.

På nu anförda grunder vilar den skillnad, som i lagtexten gjorts mellan tvång av grövre och tvång av mindre grov beskaffenhet.[1] I fråga om gränsen mellan dessa båda slag av tvång råder icke full överensstämmelse med de övriga texterna, vilket beror på att man vid beskrivningen av de tvångsmedel, som äro utmärkande för det grövre slaget, i varje text anslutit sig till de bestämmelser i vederbörande lands strafflag, som karakterisera rån. Enligt den svenska lagen fordras alltså, att såsom medel för tvånget använts våld å person eller ock hot som innebär trängande fara. En rättshandling, som framtvungits genom sådana medel, är enligt 28 § första stycket icke under några förhållanden gällande mot den tvungne; att den gentemot vilken rättshandlingen företagits må hava varit i god tro, kommer härvid icke i betraktande. I 29 § däremot stadgas, att en rättshandling, som framkallats genom lindrigare tvångsmedel, icke kan göras gällande mot den tvungne, såvida den gentemot vilken rättshandlingen företogs själv utövat tvånget eller ock insett eller bort inse, att handlingen framkallats genom tvång från tredje mans sida. Efter orden utsäger detta stadgande endast, att tvång av där avsedda slag kan åberopas mot den som icke var i god tro, men av detsamma, jämfört med 28 §, följer naturligtvis, att sådant tvång i allmänhet icke kan åberopas mot medkontrahent i god tro. I fråga om skälen till att man icke i lagtexten direkt uttalat sistnämnda grundsats hänvisas till vad som anföres vid 32 §.

För att en rättshandling skall vara ogiltig på grund av tvång

[1] Då god tro icke i något fall kan få betydelse för frågan om testamentes giltighet, har i 13 kap. 3 § ärvdabalken den 12 dec. 1958 icke skilts på olika grader av tvång.

förutsättes, att det använda tvånget varit rättsstridigt. Det är fallet, icke blott om de använda tvångsmedlen i och för sig varit rättsstridiga, utan även då någon medelst hot att företaga en åtgärd, vartill han är lagligen berättigad, tilltvingat sig obehöriga förmåner. Hit hör exempelvis, att någon utpressar penningar genom hot om angivelse för brott, åtminstone såvida han icke i fråga om detta brott har målsäganderätt.[1] En betalning, som framtvungits genom hot om lagsökning för fordringen, är däremot naturligtvis fullt giltig.[2] Att allenast rättsstridigt tvång faller in under lagens bestämmelser, framgår av deras avfattning.[3] Lydelsen av 29 § utvisar också, att medkontrahenten icke anses hava varit i ond tro, med mindre han insett eller bort inse, icke blott att tvång utövats, utan även att detta varit rättsstridigt.

Att den som varit utsatt för rättsstridigt tvång är berättigad att av den tvingande söka ersättning för den skada han därigenom lidit, är uppenbart. Dylik rätt tillkommer honom, vare sig han äger åberopa att rättshandlingen är ogiltig eller icke, och i förra fallet vare sig han utnyttjar den befogenheten eller föredrager att låta rättshandlingen gälla. Särskilda bestämmelser härom hava ansetts obehövliga.

För rätten att åberopa tvång stadgas i utländska lagar ofta en viss preskriptionstid, efter vars utgång den tvungne icke äger söka åter vad som avhänts honom genom tvånget; även efter utgången av denna tid anses han emellertid kunna framställa invändning om tvång mot anspråk på fullgörande av den rättshandling, varom fråga är, och är naturligtvis oförhindrad att kräva skadestånd av den som utövat tvånget. Också i nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte fanns en preskriptionsbestämmelse. Sådana bestämmelser äro givetvis av värde i den mån tvång kan åberopas mot godtroende medkontrahent, men sakna enligt kommitténs uppfattning giltig rättsgrund, såvitt den tvungne skulle av-

[1] Jfr NJA 1897 s. 476 och 1910 s. 594: Fråga om giltigheten av rättshandling, som framkallats genom hot att till åtal angiva förfarande bestående däri, att vederbörande i en bank uppburit större belopp än han vetat sig hava att fordra resp. uppburit livförsäkringsbelopp på grund av försäkringsavtal tillkommet genom svek. Jfr även NJA 1923 A nr 104, 1940 s. 77 och SvJT 1918 Rf s. 92.

[2] Jfr NJA 1910 s. 368: Avstängande av vattenledning i ändamål att framtvinga betalning för vattenledningen m. m. ansågs icke innefatta rättsstridigt tvång.

[3] I 13 kap. 3 § ärvdabalken den 12 dec. 1958 uppställes icke rättsstridighet hos tvånget såsom förutsättning för dess åberopande som ogiltighetsgrund. Stadgandet har överförts från 5 kap. 3 § testamentslagen den 25 april 1930; se lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 317 och NJA II 1930 s. 333. Jfr NJA 1936 s. 598: Avtal om underhållsbidrag till barn efter äktenskapsskillnad har förklarats ogiltigt på grund av rättsstridigt tvång. Jfr även NJA 1939 A nr 167.

skäras från rätten att söka sitt åter från den som utövat tvånget eller haft vetskap därom. Vill den tvungne åberopa tvånget gentemot medkontrahent i god tro, bör det däremot åligga honom att utan oskäligt uppehåll efter dess upphörande giva denne meddelande[1] därom vid äventyr att rättshandlingen eljest blir gällande mot den tvungne, vare sig den blivit å hans sida fullgjord eller icke. Härigenom blir medkontrahentens intresse bättre tillgodosett än om det skulle stå den tvungne fritt att avvakta utgången av en viss för alla fall lika preskriptionstid; även om denna sattes relativt kort, kunde medkontrahenten lida avsevärd skada genom att han icke tidigare fått kännedom om rättshandlingens ogiltighet. På dessa grunder vilar stadgandet i 28 § andra stycket. Det avser enligt ordalydelsen endast sådant tvång, som omtalas i första stycket. Även om man anser, att tvång av det slag, som plägar betecknas såsom vis absoluta, ej går in därunder, lärer det emellertid icke kunna betvivlas, att jämväl den som varit utsatt för sådant tvång enligt grunderna för stadgandet har reklamationsskyldighet. Att icke någon motsvarande bestämmelse upptagits i 29 §, beror på att denna för sin tillämpning förutsätter ond tro hos medkontrahenten.

Såsom ovan[2] framhållits, hava bestämmelserna i 3 kap. icke till uppgift att avgöra, i vad mån en rättshandlings ogiltighet kan åberopas mot någon, som stöder sin rätt på överlåtelse från den gentemot vilken rättshandlingen företagits. Lika litet som lagen löser frågan, om den tvungne över huvud har någon talan mot den som under sådana förhållanden åtkommit egendom, vilken frånhänts honom genom tvånget,[3] avgör den, huruvida den i 28 § andra stycket föreskrivna reklamationsskyldigheten utgör förutsättning för bifall till dylik talan. Regelns avfattning giver otvetydigt vid handen, att därigenom endast stadgas reklamationsskyldighet i förhållande till den mot vilken rättshandlingen företogs.

Enligt förut gällande lag — 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen — ålåg det den som blivit tvungen eller förledd att utfärda ett löpande skuldebrev att hos offentlig myndighet göra anmälan om tvånget eller förledandet, såvida han ville vara bibehållen vid sin rätt att åberopa förhållandet mot den som senare i god tro blivit innehavare av skuldebrevet. Denna föreskrift har i sammanhang med 1915 års lagstiftning upphört att gälla. Däremot vidtogs icke någon ändring i 25 § utsökningslagen i den del lagrummet i fråga om lagsökningsproceduren innehöll

[1] Ang. risken för meddelandets framkomst se 40 §.
[2] Se s. 101.
[3] Jfr Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 95 not 2.

regler om betydelsen av att anmälan om tvång eller förledande försummats. Dessa regler återfinnas numera i 11 § lagsökningslagen den 20 december 1946.

30 §

Där den, gent emot vilken en rättshandling företagits, framkallat densamma genom svikligt förledande eller ock insett eller bort inse, att den, som företog rättshandlingen, blivit svikligen förledd därtill av annan, vare rättshandlingen icke gällande mot den förledde.

Har den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, svikligen uppgivit eller förtegat omständigheter, som kunna antagas vara av betydelse för rättshandlingen, skall han anses hava därigenom framkallat densamma, såframt det ej visas, att det svikliga förfarandet icke inverkat å rättshandlingen.

I utländsk lagstiftning göres, såsom framhållits vid 28 och 29 §§, i allmänhet den skillnaden mellan rättshandlingar, som framkallats genom tvång, och sådana, som hava sin grund i svikligt förledande, att de förra under alla förhållanden äro ogiltiga men de senare endast om det är medkontrahenten, som gjort sig skyldig till svikligt förfarande, eller om han insett eller bort inse, att svek ägt rum från tredje mans sida. Att svek icke får åberopas mot medkontrahent i god tro, var en redan i den romerska rätten erkänd rättsgrundsats, vilken sedermera fastslagits i fransk, österrikisk, schweizisk och tysk lagstiftning och även gällt i den engelska, danska och norska rätten. Enligt förut gällande svensk lag hava däremot, såsom likaledes förut omnämnts, tvång och svek varit likställda, och den allmänna meningen i vårt land torde hava varit, att den som blivit svikligen förledd att företaga en rättshandling kunnat åberopa förledandet gentemot medkontrahenten, även om denne varit i god tro. Detta har, där löpande skuldebrev utfärdats, dock gällt endast under förutsättning, att anmälan om förledandet skett i enlighet med därom givna bestämmelser.[1]

Denna grundsats, som utom Sverige och Finland icke torde hava vunnit erkännande i något rättssystem, har ansetts icke vidare böra upprätthållas. De skäl, som ligga till grund för de i 29 § upptagna bestämmelserna angående sådant tvång som där avses, göra sig med ökad styrka gällande, när rättshandlingen framkallats genom svek. Redan den omständigheten, att svek faktiskt förekommer ojämförligt oftare än tvång, gör det för rättssäker-

[1] Se vad härom anförts under 28 och 29 §§ s. 111.

heten vida farligare att låta den som varit utsatt för svek från tredje mans sida åberopa detta mot en medkontrahent, som varken ägt eller bort äga kunskap därom. Endast för sådana fall, då den gentemot vilken rättshandlingen företogs själv gjort sig skyldig till svek eller då han insett eller bort inse, att rättshandlingen framkallats genom svikligt förledande från tredje mans sida, har man ansett sig böra fastslå, att rättshandlingen icke är gällande mot den förledde. Det i *första stycket* upptagna stadgandet härom har formulerats i överensstämmelse med 29 §. Av detsamma följer, att när ingendera av dessa förutsättningar är för handen, rättshandlingen i allmänhet kan göras gällande av den mot vilken den företagits.[1] I fråga om anledningen till att detta icke direkt uttalats hänvisas till vad som anföres vid 32 §.

Lika litet som i fråga om tvång har det ansetts behövligt att angående svek uttala, att den förledde är berättigad till skadestånd[2] av den som gjort sig skyldig till svikligt förledande mot honom och att skadestånd kan utkrävas, vare sig rättshandlingen blir gällande eller ej.[3] Att icke någon särskild reklamationsregel, motsvarande den i 28 § andra stycket för visst slag av tvång givna, upptagits i förevarande paragraf, beror på att denna för sin tillämpning förutsätter ond tro hos medkontrahenten; vid sådant förhållande bör denne ej kunna grunda någon rätt därpå att den andre låter någon tid förflyta, innan han giver till känna, att han icke vill låta rättshandlingen gälla.

Enligt allmänna grundsatser åligger det den som med åberopande av svek vill undandraga sig fullgörandet av en rättshandling eller kräva åter vad han utgivit på grund därav att bevisa, att han varit utsatt för svikligt förfarande och därigenom förmåtts till handlingen.[4] Även om domstolarna icke ställa alltför stora krav på bevisningen i sistnämnda avseende,[5] kan det stundom för honom vara förenat med svårigheter att styrka, att det

[1] Jfr NJA 1918 s. 398: Den omständigheten att aktietecknare blivit till aktieteckningen förledd av oriktiga uppgifter i en av bolagets stiftare vid teckningslistan fogad handling ansågs icke kunna föranleda, att han bleve fri från den honom på grund av aktieteckningen åliggande förpliktelsen mot bolaget. Se härom även NJA II 1945 s. 259 och Stenbeck, Wijnbladh och Nial: Aktiebolagslagen, 5 uppl. s. 52.

[2] För bifall till köpares yrkande om återgång av fastighetsköp på grund av svek har emellertid icke ansetts erforderligt, att säljarens svikliga förfarande visats hava medfört förlust för köparen; se NJA 1932 s. 183.

[3] Jfr bl. a. NJA 1932 A nr 247, 1933 s. 253 och 383, 1935 s. 121 och A nr 285, 1938 A nr 1 och 45 samt 1939 A nr 284.

[4] Jfr NJA 1897 s. 198 och 1922 A nr 453.

[5] Jfr NJA 1910 s. 499: Uppgörelse angående kvarlåtenskap ansågs ogiltig, då den ene kontrahenten handlat under intryck av villfarelse framkallad av den andre. Jfr även NJA 1915 A nr 149 (Liknande sakförhållande: motsatt utgång).

svikliga förfarandet inverkat bestämmande å hans handlingssätt. Man har därför ansett sig böra uppställa en presumtion i denna riktning för sådana fall, då det är medkontrahenten, som gjort sig skyldig till svikligt förfarande. Kan denne övertygas om att hava svikligen lämnat positivt oriktiga uppgifter angående omständigheter, som kunna antagas hava varit av betydelse för den andres benägenhet att företaga rättshandlingen,[1] eller att genom förtigande av sådana omständigheter[2] hava gjort sig skyldig till svikligt förfarande, lärer det icke innefatta någon obillighet mot honom, om man, därest han vill göra gällande, att de av honom uppgivna eller förtigna omständigheterna icke haft något inflytande å rättshandlingens tillkomst eller innehåll, fordrar bevisning därom från hans sida. På dessa grunder vilar bestämmelsen i *andra stycket*.[3] Det torde knappast behöva påpekas, att både denna bestämmelse och den materiella regeln i första stycket för sin tillämpning förutsätta, att förfarandet kan karakteriseras såsom svikligt, och att detta ingalunda lika ofta är fallet, när någon för rättshandlingen betydelsefull omständighet förtigits som när positivt oriktiga uppgifter lämnats.

Den straffrättsliga beskrivningen på bedrägeri i 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott anslöt sig icke till den beskrivning som i denna paragraf lämnas på svek såsom ogiltighetsgrund vid rättshandlingar. Enligt den då införda lydelsen av 21 kap. 1 § strafflagen förelåg bedrägeri, då någon medelst vilseledande förmådde annan till handling eller underlåtenhet av visst slag.[4] Att beskriva bedrägerihandlingen såsom ett framkallande genom svikligt förledande ansågs ej lämpligt på grund av den oklarhet som kommit att vidlåda ordet svikligt. Av ett uttalande i de svenska motiven[5] till 30 § avtalslagen synes framgå, att med det i lagtexten använda uttrycket svikligt förledande skulle avsetts ett förledande, som sker mot bättre vetande och i avsikt att därigenom förleda annan till rättshandlingens företagande.[6] I den allmänna bedrägeribestämmel-

[1] Jfr NJA 1922 s. 107, 1930 A nr 54, 1932 s. 183, 1936 A nr 348 och 1939 A nr 284.

[2] Jfr NJA 1910 s. 648: Arrendeavtal med person, som förtegat, att han varit straffad för stöld samt vore förlustig medborgerligt förtroende, ansågs, ehuru icke av beskaffenhet att föranleda ansvar för denne, likväl ej bindande för upplåtaren. Jfr även SvJT 1940 Rf s. 49 och 1967 Rf s. 65.

[3] Någon häremot svarande presumtionsregel har icke uppställts i fråga om testamente; se 13 kap. 3 § ärvdabalken den 12 dec. 1958. Jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 320, NJA II 1930 s. 336 samt Walin: Ärvdabalken I s. 269. Ang. erkännande av faderskap se NJA 1965 s. 333.

[4] Jfr NJA 1948 s. 537.

[5] Något häremot svarande uttalande återfinnes icke i förarbetena till motsvarande lagrum i de danska och norska avtalslagarna.

[6] Se NJA II 1915 s. 243.

sen åter uppställdes i subjektivt hänseende icke något krav på direkt uppsåt; jämväl eventuellt uppsåt var tillräckligt. Under förarbetena till 1942 års lagstiftning uttalades att den ställning, som därvid tagits till föreliggande fråga, borde återverka på tolkningen av 30 § avtalslagen och att olikheten mellan lagrummen därför icke torde bliva av praktisk betydelse. Brottsbalkens beskrivning av bedrägeribrottet (9 kap. 1 §) överensstämmer med 1942 års lagstiftning.[1]

31 §

Har någon begagnat sig av annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning i förhållande till honom till att taga eller betinga sig förmåner, vilka stå i uppenbart missförhållande till det vederlag, som må hava blivit erlagt eller utfäst, eller för vilka något vederlag icke skall utgå, vare rättshandling, som sålunda tillkommit, icke gällande mot den förfördelade.

Lag samma vare, där sådant otillbörligt förfarande, som i första stycket avses, ligger annan till last än den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, och denne ägde eller bort äga kunskap därom.

Om avtal rörande bärgning gälle vad särskilt är stadgat. *(Lag den 12 maj 1955.)*

I denna paragraf regleras rättshandlings ogiltighet på grund av ocker. Vid tiden för avtalslagens tillkomst gällde lagen den 14 juni 1901 angående ocker, vilken lag innehöll såväl straffrättsliga som civilrättsliga stadganden. Sistnämnda lag har sedermera blivit upphävd, de civilrättsliga bestämmelserna genom avtalslagen och de straffrättsliga genom 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott.

Motiven till 31 § avtalslagen, vilka avfattats med utgångspunkt från 1901 års lag angående ocker, innehöllo i huvudsak följande:

Den ogiltighetsgrund, varom i förevarande paragraf är fråga, har icke lika gamla anor i rättens historia som de båda i 28—30 §§ behandlade. Mot missbruk av ekonomisk övermakt sökte man i äldre tider huvudsakligen inskrida genom förbud att vid försträckning taga ränta utöver viss höjd; överträdelse härav betecknades såsom ocker och medförde i allmänhet både krimi-

[1] Se straffrättskommitténs förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott s. 136, NJA II 1942 s. 392—393 samt Beckman m. fl.: Brottsbalken I s. 318.

nellt ansvar och förverkande av den utfästa räntan. I mitten av förra århundradet skedde ett omslag, vilket plägar betecknas med uttrycket räntans frigivande; liksom den fria konkurrensen bestämde varuprisen, borde det, ansåg man, stå den enskilde fritt att betinga sig så hög ränta å sitt kapital, som han kunde erhålla. Avtalsfriheten på detta område gav emellertid snart anledning till missbruk, och det befanns nödigt att i annan form inskrida mot densamma. Ett nytt ockerbegrepp utbildades, enligt vilket ocker karakteriserades icke såsom ett överskridande av ett en gång för alla bestämt räntemaximum utan såsom ett förfarande, varigenom någon begagnar sig av medkontrahentens brydsamma ställning till att förskaffa sig oskälig vinst på hans bekostnad. I Tyskland genomfördes en på dessa principer byggd lagstiftning år 1880. Den gällde dock till en början endast beviljande av penninglån eller anstånd med betalning — s. k. kreditocker — men utsträcktes 1893 till att gälla rättshandlingar av annat slag — s. k. sakocker — exempelvis köp till oskäligt lågt pris av föremål, som ägaren till följd av sin nödställda belägenhet ser sig tvungen att sälja. Den tyska lagstiftningen har tjänat till förebild för motsvarande bestämmelser i den reviderade schweiziska lagen om obligationsrätten och i den reviderade österrikiska civillagen. Liknande grundsatser gälla och hava sedan länge gällt i engelsk rätt, i det att rättshandlingar, som tillkommit genom otillbörlig påverkan (undue influence), anses ogiltiga, om medkontrahenten gjort sig skyldig därtill eller ock insett eller bort inse, att den handlande varit utsatt för sådan påverkan från tredje mans sida. I den franska lagstiftningen har däremot det moderna ockerbegreppet icke vunnit erkännande; bortsett från handelsförhållanden, där obegränsad avtalsfrihet råder, upprätthölls ännu vid avtalslagens tillkomst i Frankrike förbudet att taga ränta utöver viss höjd.

Vad de nordiska länderna beträffar, må här framhållas, att i Danmark sedan 1855 rått full avtalsfrihet i fråga om räntans storlek utom beträffande fordringar mot säkerhet i fast egendom; det moderna ockerbegreppet var före avtalslagens tillkomst främmande för den danska rätten. I norsk lagstiftning vann detta begrepp insteg genom en lag 1888, som dock endast avsåg kreditocker; genom norska strafflagen 1902 § 295 och promulgationslagen till densamma § 17 utsträcktes bestämmelserna till att gälla även sakocker. För smärre lån mot handpant bibehöllos dock vissa stadganden om räntemaximum. I vårt land upphävdes förbudet att taga eller låta förskriva sig högre ränta än sex procent, i vad det avsåg försträckningar, som utan inteckningssäkerhet lämnats på viss tid ej överstigande sex månader, genom kungörelsen den 13 september 1864 och, i vad det därefter gällde, genom lagen den

28 september 1907. Redan dessförinnan hade genom lagen den 14 juni 1901 det moderna ockerbegreppet införlivats med svensk lagstiftning. Denna lag gäller dock endast kreditocker. Har någon annorledes än vid försträckning av penningar eller beviljande av anstånd med gälds betalning gjort sig skyldig till sådant förfarande, som i nämnda lag beskrives, är förfarandet icke straffbart, och en rättshandling, som tillkommit under sådana förhållanden, har icke kunnat anses ogiltig. Den finska strafflagen 1889 står på väsentligen samma ståndpunkt som 1901 års lag.

Enligt vad numera torde vara allmänt erkänt saknas giltig anledning att begränsa ockerlagstiftningen till att avse blott kreditocker. Föreligga de förutsättningar, som enligt modern rättsuppfattning äro utmärkande för ocker, böra påföljderna därav bliva desamma, vare sig rättshandlingen har egenskap av försträckning eller icke. Att man såväl i vårt land som annorstädes tidigare inskridit mot det ocker, som utövas vid beviljande av kredit och förlängning av kredittiden, har sin grund däri att dessa fall tilldragit sig den största uppmärksamheten, enär de föranlett de grövsta missbruken av avtalsfriheten. Har man en gång kommit till insikt om att det förkastliga ligger däri att någon utnyttjar annans beträngda ställning till att förskaffa sig orättfärdig vinning på hans bekostnad, låter det sig emellertid icke försvara att bortse härifrån, när fråga är om en rättshandling av annat slag än försträckning eller beviljande av anstånd med gälds betalning, utan grundsatsen måste genomföras i fråga om alla rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.[1] Bestämmelserna i ämnet böra då också, i likhet med vad som skett i den moderna tyska, schweiziska och österrikiska lagstiftningen, upptagas bland övriga stadganden om rättshandlingars ogiltighet.

Avtalslagens bestämmelser i fråga om förutsättningarna för ocker ansluta sig ganska nära till de i 1901 års lag givna. Det fordras sålunda, att någon begagnat sig av — eller »utnyttjat», såsom det i de andra texterna använda uttrycket lyder — annans trångmål, oförstånd eller lättsinne. Med trångmål förstås icke blott ekonomiskt trångmål[2] utan även annan nödställd belägenhet, t. ex. sjönöd eller annan livsfara. Uttrycket oförstånd är naturligtvis icke liktydigt med saknad av förståndets bruk utan be-

[1] Enligt 13 kap. 3 § ärvdabalken den 12 dec. 1958 frånkännes ett testamente giltighet om någon genom missbruk av testators oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning förmått denne att upprätta testamente. Stadgandet har överflyttats från 5 kap. 3 § testamentslagen den 25 april 1930; jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 317—319, NJA II 1930 s. 331—335 samt Walin: Ärvdabalken I s. 265—268.

[2] Se NJA 1939 s. 167 och 1942 s. 160. Jfr ang. tillämpning av 1901 års lag i sådant fall NJA 1915 s. 186.

tecknar bristande omdömesförmåga[1] i allmänhet eller beträffande en sådan affär som den ifrågavarande; det torde således till fullo motsvara vad som i de andra texterna betecknas med uttrycken enfald (förståndssvaghet) och oerfarenhet. Att lättsinne[2] särskilt nämnes, beror därav att det, enligt vad erfarenheten visar, företrädesvis är unga personer, som i förhoppning om blivande arv eller understöd från förmögna släktingar kasta sig i händerna på ockrare. En annan kategori av personer, som ansetts vara i behov av särskilt skydd, äro de, som intaga en beroende ställning[3] i förhållande till någon, vilken kan begagna sig därav för att bereda sig oskälig vinning på deras bekostnad. Under bestämmelsen härom falla exempelvis avtal, varigenom någon tillskansar sig obehöriga fördelar av den, som för sin uppfostran eller utbildning är hänvisad till honom. Det förutsättes emellertid, att ett personligt avhängighetsförhållande missbrukas; avtal, varigenom någon anställes i arbete mot en oskäligt ringa lön, kunna icke förklaras ogiltiga allenast därför att den anställde så till vida befunnit sig i en beroende ställning, att annat arbete icke stått honom till buds.

Då avtalslagen, såsom förut är nämnt, likställer sakocker och kreditocker, har det varit nödvändigt att i allmännare ordalag än de i 1901 års lag begagnade angivna beskaffenheten av den genom ocker framkallade rättshandlingen. Av lagtexten framgår, att förfarandet skall hava resulterat i en rättshandling, varigenom den förfördelade presterat eller förbundit sig att prestera något, som står i uppenbart missförhållande till värdet av motprestationen eller för vilket någon motprestation icke skall utgå. Om, såsom i allmänhet är fallet, prestationer skola utgöras å ömse sidor, är det således, för att ocker skall föreligga, icke tillräckligt, att prestationerna icke till fullo motsvara varandra i värde, utan det måste föreligga en så pass betydande värdeskillnad, att man kan tala om ett uppenbart missförhållande mellan prestationerna.[4] En dylik fordran uppställes allmänt för att förfarandet skall vara straffbart, och det synes ur rättssäkerhetens synpunkt svårligen kunna försvaras att eftergiva densamma, när det gäller att reglera handlingens civilrättsliga följder.[5] Vad härefter beträffar gåvor och andra rättshandlingar, vid vilka vederlag icke utgår

[1] Jfr NJA 1927 s. 655 och A nr 288, 1932 s. 610, 1936 A nr 341, 1939 s. 583 och A nr 188, 1940 s. 219 samt 1942 s. 163.
[2] Jfr NJA 1939 s. 167.
[3] Jfr NJA 1939 s. 157.
[4] Jfr NJA 1939 A nr 188.
[5] Enligt det norska kommittéförslaget krävdes icke, att missförhållandet mellan prestationerna skulle vara uppenbart. Vid förslagets behandling i stortinget beslöts emellertid, att den norska texten skulle på denna punkt avfattas i överensstämmelse med de övriga texterna.

eller betingas, torde det vara jämförelsevis sällsynt, att de tillkomma under sådana förhållanden, som här avses. Något giltigt skäl att utesluta bestämmelserna från tillämpning i dylika fall har dock ansetts icke förefinnas, så mycket mindre som särskilt missbruk av annans beroende ställning kan tänkas förekomma i den formen att denne förmås att genom gåva visa sin erkänsla mot den, av vilken han i ett eller annat avseende är beroende. Den engelska rättens regler om »undue influence» tillämpas också å benefika rättshandlingar.

I likhet med vad som gäller vid svek och vissa slag av tvång har man även vid ocker att skilja mellan sådana fall, då det otillbörliga förhållandet ligger medkontrahenten till last och då tredje man gjort sig skyldig därtill. I förra fallet är rättshandlingen alltid ogiltig. I senare fallet gäller enligt *andra stycket*, att rättshandlingen är ogiltig, såframt medkontrahenten insett eller bort inse förhållandet; är detta icke händelsen, kan han i allmänhet göra rättshandlingen gällande, och den som varit utsatt för ocker får nöjas med skadestånd av ockraren. Att denne är skadeståndsskyldig, har ansetts obehövligt att uttala. Jämväl därutinnan råder överensstämmelse mellan förevarande paragraf och de båda närmast föregående, att särskilda regler om reklamationsskyldighet icke upptagits i någon av dem. Beträffande skälen härför hänvisas till det vid 28 och 29 §§ anförda.

Av allmänna rättsgrundsatser följer, att om ett avtal är ogiltigt, vardera kontrahenten är förpliktad att återbära vad han uppburit på grund av avtalet.[1] När en genom ocker framkallad rättshandling icke är gällande mot den förfördelade, äger medkontrahenten icke i stället för den betingade oskäliga förmånen komma i åtnjutande av annan, skälig gottgörelse (t. ex. skälig ränta) för att den förfördelade fått tillgodonjuta det till honom lämnade vederlaget.[2] Den norska lagen däremot, som innehåller en uttrycklig bestämmelse om skyldighet för kontrahenterna att återbära det uppburna, stadgar i samband därmed, att om rättshandlingen angår försträckning av penningar, envar av dem skall gälda laglig ränta å uppburet belopp från mottagningsdagen.

I fråga om ett särskilt slag av avtal, nämligen sådana, som avse bärgning av förolyckat eller nödställt fartyg eller dess last, hava redan förut funnits stadganden, vilka kunna anses innefatta en tillämpning av samma vidsträckta ockerbegrepp, som ligger till grund för avtalslagens bestämmelser. Dessa stadganden hava sin plats i 227 § sjölagen, sådant detta lagrum lyder enligt lagen den 13 december 1912. De ändringar, som genom nämnda lag vidtogos i sjölagen, utgöra resultatet av ett samarbete mellan ett

[1] Se NJA 1963 s. 195.
[2] Se NJA 1922 s. 296.

stort antal sjöfartsidkande länder i syfte att åstadkomma bland annat överensstämmande rättsregler angående bärgning. I denna på gällande konvention grundade lagstiftning har någon ändring ansetts icke böra vidtagas genom särskild lagstiftning för de skandinaviska länderna. Till utmärkande härav har i *tredje stycket* införts en erinran om att paragrafens bestämmelser icke medföra någon ändring i sjölagens ifrågavarande stadganden.

De civilrättsliga reglerna i 1901 års lag angående ocker hava genom bestämmelserna i denna paragraf blivit överflödiga och därför enligt 41 § upphört att gälla. Vad beträffar de straffrättsliga stadgandena i nämnda lag, har i samband med avtalslagens tillkomst någon omarbetning av dem i syfte att även i kriminellt avseende likställa sakocker med kreditocker icke vidtagits.

Genom 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott upphävdes såsom nämnts även de straffrättsliga bestämmelserna i 1901 års lag angående ocker. Den då tillkomna straffbestämmelsen angående ocker (21 kap. 5 § strafflagen) var utformad i nära anslutning till 31 § avtalslagen. Sålunda hade beskrivningen av ockersituationen utvidgats till överensstämmelse med avtalslagen. Den tidigare begränsningen av det straffbara området till kreditocker hade borttagits, så att den straffrättsliga ockerbestämmelsen liksom den civilrättsliga avsåg även sakocker. Straffbestämmelsen har sedermera överförts till 9 kap. 5 § brottsbalken.

I lagen den 12 maj 1955 om registrering av luftfartyg samt om bärgning av sådant fartyg m. m. meddelades bestämmelser om bärgning av luftfartyg. Därvid gjordes genom hänvisning till 227 § sjölagen reglerna i sistnämnda paragraf tillämpliga i fråga om sådan bärgning. Med anledning därav ändrades tredje stycket av förevarande paragraf så att det kom att omfatta jämväl bärgningsavtal rörande luftfartyg. Numera har 1955 års lag om registrering av luftfartyg m. m. ersatts av luftfartslagen den 6 juni 1957; därvid har hänvisningen till 227 § sjölagen överflyttats till 11 kap. 2 § luftfartslagen.

32 §

Den, som avgivit en viljeförklaring, vilken i följd av felskrivning eller annat misstag å hans sida fått annat innehåll än åsyftat varit, vare icke bunden av viljeförklaringens innehåll, där den, till vilken förklaringen är riktad, insåg eller bort inse misstaget.

Varder en avgiven viljeförklaring, som befordras genom telegram eller framföres muntligen genom bud, till följd av fel

vid telegraferingen eller oriktigt återgivande genom budet till innehållet förvanskad, vare avsändaren, ändå att mottagaren var i god tro, icke bunden av förklaringen i det skick den framkommit. Vill avsändaren av anledning som nu sagts icke låta förklaringen gälla, åligger det honom dock att giva mottagaren meddelande därom utan oskäligt uppehåll efter det förvanskningen kommit till hans kunskap; underlåter han det, och var mottagaren i god tro, vare förklaringen gällande sådan den framkommit.

Denna paragraf innehåller regler för sådana fall, då den som företagit en rättshandling såsom grund för dess ogiltighet åberopar, att den viljeförklaring, som kommit medkontrahenten till handa, fått annat innehåll än som åsyftats, vare sig detta beror på något misstag av den som avgivit viljeförklaringen[1] (första stycket) eller har sin grund i att denna kommit fram i annat skick än den avgivits[2] (andra stycket).

I motiven sägs, att två teorier om verkan härav kämpade om herraväldet. Enligt den äldre, *viljeteorien,* är en viljeförklaring, som icke överensstämmer med den verkliga viljan, ogiltig eller kan åtminstone ryggas utan hänsyn till om medkontrahenten insett eller bort inse den bristande överensstämmelsen. Den fara för rättssäkerheten, som denna teori medför, om den hänsynslöst genomföres, söker man förebygga eller åtminstone minska genom att för sådana fall, då medkontrahenten var i god tro, tillerkänna honom rätt till ersättning för den förlust han kan lida genom att förlita sig på rättshandlingens giltighet (det negativa intresset). Enligt vissas mening bör sådan ersättning gäldas allenast när det beror av vårdslöshet eller försummelse från den som avgivit viljeförklaringen, att denna fått annat innehåll än åsyftat varit, enligt andras åsikt åter oberoende härav. Anhängarna av den motsatta, i allmänhet såsom *tillitsteori* betecknade läran göra häremot med styrka gällande, att den som i god tro mottager en frivilligt avgiven viljeförklaring icke är betjänt med ett sålunda begränsat ersättningsanspråk utan bör kunna göra förklaringen gällande efter dess innehåll genom att kräva fullgörande av den rättshandling, varom fråga är, eller full ersättning för den förlust han lider genom uteblivet fullgörande (det positiva intresset). Bristande överensstämmelse mellan en viljeförklaring och den bakom liggande verkliga viljan bör alltså enligt denna teori få åberopas endast mot den som insett eller bort inse, att sådan var för handen.

Med hänsyn till frågans betydelse har en kortfattad översikt av

[1] »Förklaringsmisstag».
[2] »Befordringsfel».

de viktigaste utländska rättssystemens ställning till densamma ansetts vara på sin plats. Den romerska rätten, vilken även i nu ifrågavarande avseende övat ett mäktigt inflytande på de moderna kulturfolkens rätt, stod enligt den härskande uppfattningen på viljeteoriens grundval. Samma ståndpunkt intager fransk rätt. Även den schweiziska lagen angående obligationsrätten torde utgå från viljeteorien, ehuru man vid lagens revidering högst väsentligt mildrat teoriens konsekvenser dels genom att stadga, att misstag icke få åberopas, om sådant skulle strida mot tro och heder, dels genom att tillerkänna domaren befogenhet att, när villfarelsen kan tillräknas viljeförklaringens avgivare såsom vårdslöshet, ålägga denne att, där billigheten det fordrar, ersätta medkontrahenten även annan skada än sådan, som inbegripes under det negativa intresset. Under förarbetena till den tyska civillagen enades man om att ingendera teorien borde utan modifikationer läggas till grund för lagens bestämmelser, men i stort sett blev dock viljeteorien segrande. Detta visar sig särskilt däri att framställda yrkanden, att villfarelse ej borde få åberopas mot medkontrahent i god tro, förkastades. Å andra sidan ansåg man det vara för omsättningens säkerhet oavvisligen nödigt, att medkontrahenten icke måtte komma till skada genom att han förlitade sig på den honom tillhandakomna viljeförklaringen. Till förebyggande härav stadgades skyldighet för förklaringens avgivare att, utan hänsyn till om han haft någon skuld till att förklaringen icke rätteligen återgav hans verkliga vilja, ersätta medkontrahenten sådan skada (det negativa intresset), om denne var i god tro. På tillitsteoriens ståndpunkt står däremot den österrikiska civillagen. Denna teori synes också vara förhärskande i engelsk-amerikansk rätt, ehuru meningarna härom äro delade.

Redan före tillkomsten av avtalslagen hade dansk rättsvetenskap och rättspraxis med sällspord enighet anslutit sig till de principer, som pläga sammanfattas under namnet tillitsteorien. Även i vårt land hade dessa grundsatser, om ock under annat namn, under den senaste mansåldern vunnit allt större utbredning både i teori och i praxis.[1] Nya lagberedningens år 1894 avgivna förslag innehöll också i 14 § en bestämmelse, som tydligen vilade på tillitsteoriens grund, och mot densamma framställdes vid förslagets granskning i högsta domstolen anmärkning endast av en bland domstolens i granskningen deltagande medlemmar. Jämväl i Norge hade vid avtalslagens tillkomst denna teori deciderade anhängare, men detsamma var fallet med viljeteorien; me-

[1] Se NJA 1896 s. 426, 1905 s. 138, 1908 s. 221, 1912 s. 399, 1915 s. 26 samt 1904 A nr 195. Jfr även NJA II 1915 s. 255—259 samt Undén i SvJT 1929 s. 342—351 och 540, Lundstedt i SvJT 1929 s. 423—427 ävensom Rodhe i SvJT 1951 s. 583.

ningarna voro där vida mera delade än i de andra nordiska länderna, ehuru de praktiska skiljaktigheterna mellan de olika teoriernas anhängare ingalunda voro så stora, som man med hänsyn till de olika utgångspunkterna kunnat vänta.

Det norska kommitteförslaget upptog ej någon bestämmelse i ämnet för andra fall än sådana, då den bristande överensstämmelsen mellan viljan och viljeförklaringen berodde på att denna under befordran till adressaten blivit förvanskad. Vid förslagets behandling i stortinget beslöts emellertid att i överensstämmelse med de båda övriga texterna i den norska texten intaga en bestämmelse om verkan av att en viljeförklaring i följd av misstag å avgivarens sida fått annat innehåll än som åsyftats.

I olikhet mot motsvarande utländska lagbud har denna i *första stycket* intagna bestämmelse[1] begränsats till sådana fall, då misstaget haft till följd, att viljeförklaringens innehåll icke överensstämmer med den verkliga viljan. Har den som avgivit viljeförklaringen givit ett riktigt uttryck åt sin vilja, men varit fången i en villfarelse, som inverkat bestämmande å viljan, föreligger vad man plägar kalla error in motivis. Huruvida en villfarelse av detta slag inverkar å en rättshandlings giltighet även under andra förutsättningar än de i 33 § angivna, är, såsom där skall närmare utvecklas, i lagen lämnat öppet.

Vad som skall anses utgöra innehållet av en avgiven viljeförklaring hava domstolarna att fastställa genom tolkning av förklaringen, varvid hänsyn naturligtvis bör tagas icke blott till dennas ordalydelse utan till samtliga omständigheter, som kunna vara av betydelse för ett riktigt bedömande av dess innebörd.[2] Påstår den som avgivit viljeförklaringen, att dess sålunda fastställda innehåll är ett annat än det av honom åsyftade, har han att förebringa bevisning härom. Ett sådant förhållande lärer i allmänhet bero på felskrivning eller felsägning[3] från hans sida eller på oriktigt användande av ord eller uttryck, som förekomma i förklaringen.[4] Härmed torde böra likställas, att någon underskrivit en handling, som i något avseende haft annat innehåll än han föreställt sig.[5] Under stadgandet komma däremot icke sådana fall, då en vilje-

[1] Denna bestämmelse behandlas utförligt av Vahlén: Avtal och tolkning s. 20—109.

[2] Innan någon tillämpning av förevarande stadgande kan komma i fråga, måste först genom tolkning fastställas viljeförklaringens »objektiva» innehåll; se Karlgren: Kutym och rättsregel s. 32 not 4 samt i SvJT 1961 s. 214—215 och 1966 s. 161—168, Vahlén: Avtal och tolkning s. 28—30 och 41—44 samt Ulf Holmbäck i SvJT 1960 s. 326 och 328. Av annan mening Schmidt i SvJT 1960 s. 425.

Ang. avtalstolkning se vidare nedan s. 133 not 2.

[3] Jfr NJA 1949 s. 664 och Rodhe i SvJT 1951 s. 582—583.

[4] Jfr NJA 1905 s. 138.

[5] Jfr SvJT 1927 Rf s. 17 och NJA 1962 s. 641.

förklaring icke varit allvarligt menad utan avgivits på skämt; någon särskild bestämmelse härom har desto mindre ansetts erforderlig, som det icke kan råda något tvivel om att dylika fall böra bedömas på samma sätt som de i lagtexten uppmärksammade.[1]

När ett misstag av här avsedda beskaffenhet förelupit och den, till vilken viljeförklaringen är riktad, insett eller bort inse detsamma, äger han enligt första stycket icke göra förklaringen gällande efter dess innehåll.[2] Vad sålunda stadgats är till sin rättsenlighet så otvivelaktigt, att det näppeligen behövt uttalas. Den huvudsakliga betydelsen av stadgandet ligger däri att av detsamma måste anses framgå, att ett misstag i allmänhet icke kan åberopas, när mottagaren av viljeförklaringen varken insett eller bort inse detsamma.[3] Att denna med tillitsteorien överensstämmande grundsats icke uttryckligen fastslagits i lagtexten, har huvudsakligen berott på att det skulle vara obilligt att under alla förhållanden avskära möjligheten att taga hänsyn till ett misstag, om vilket mottagaren varken ägt eller bort äga kännedom. Särskilt i sådana fall, då den rättshandling, varom fråga är, har karaktär av gåva[4] eller för medkontrahenten medför förmåner, vilka i värde väsentligen överstiga den betingade motprestationen, har en sådan möjlighet ansetts böra hållas öppen.[5] För vanliga fall gäller däremot, att misstag, även om de kunna anses vara ursäktliga, icke få åberopas mot medkontrahent i god tro. Rätt till ersättning för det negativa intresset har ansetts icke vara tillfyllest. Medkontrahenten

[1] Jfr Vahlén: Avtal och tolkning s. 71 not 86.

[2] Jfr NJA 1915 s. 26: Köpebrev, som av misstag kommit att omfatta ett område, vilket enligt säljarens avsikt icke skulle ingå i köpet, förklarades ogiltigt, då det på grund av omständigheterna i målet ansågs hava bort vara för köparen (en kommun) uppenbart, att ifrågavarande område icke skolat ingå i köpet. Jfr även NJA 1922 s. 498 samt SvJT 1925 Rf s. 74 och 1931 Rf s. 49.

Ang. frågan huruvida den omständigheten att B varit i ond tro rörande A:s förklaringsmisstag men underlåtit att upplysa A om detsamma kan medföra, att avtalet blir gällande med den innebörd A inlagt däri, se Karlgren: Passivitet s. 196—197 och i SvJT 1966 s. 169—170.

[3] Jfr NJA 1921 s. 511, 1925 A nr 594, 1939 s. 384, 1949 s. 134, 1957 s. 69 och 1962 s. 641 samt SvJT 1931 Rf s. 18.

[4] Enligt 11 kap. 1 § andra stycket ärvdabalken den 12 dec. 1958, i vilket lagrum frågan om felskrivning och andra likartade misstag vid testamentes tillkomst regleras, gäller, att vid testamentstolkning någon betydelse icke tillmätes testamentstagarens uppfattning av de i testamentet använda ordalagens innebörd. Viljeteorien har sålunda där vunnit tillämpning. Beträffande verkan av misstag skiljer sig stadgandet från avtalslagens regel så till vida som misstaget icke utan vidare medför ogiltighet; kan rätta meningen utrönas, skall rättelse i enlighet därmed ske.

[5] Jfr NJA II 1936 s. 78 not 1 samt Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 93 not 1.

Ang. frågan om skyldighet för den som i sådant fall ryggar en viljeförklaring att ersätta motparten det negativa kontraktsintresset se Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 25—26.

kan i förlitande på den honom tillhandakomna viljeförklaringen hava underlåtit att göra andra för honom fördelaktiga affärer, men för den förlust, som tillskyndas honom genom att dessa icke kommit till stånd, skulle han, om ersättningsskyldigheten begränsades till det negativa intresset, icke kunna få någon ersättning, såvida det icke lyckades honom att förebringa utredning om att detta förhållande hade sin grund i hans tillit till ifrågavarande viljeförklaring. Svårigheten att åstadkomma sådan bevisning förringar i hög grad det praktiska värdet av det skydd för den goda tron, som på denna väg skulle stått att vinna.

Mellan hittills behandlade fall och dem, då en avgiven viljeförklaring under befordringen blivit till innehållet förvanskad, föreligger den väsentliga olikheten, att det i de senare icke beror på den som avgivit förklaringen, att denna fått annat innehåll än som åsyftats. Att det oaktat låta mottagaren, därför att han i god tro tagit del av det honom tillhandakomna meddelandet, göra dess innehåll gällande mot avsändaren skulle enligt den mening, som under förarbetena till avtalslagen gjorde sig gällande, innefatta en obillighet mot denne. I *andra stycket* stadgas därför, att avsändaren i sådana fall ej är bunden av förklaringen i det skick den kommit fram.[1] Samma princip låg till grund för motsvarande bestämmelse (13 §) i nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte, och någon anmärkning mot densamma framställdes icke vid förslagets granskning i högsta domstolen.

Vad sålunda stadgats kommer att få sin huvudsakliga betydelse för sådana tyvärr icke opraktiska fall, då en offert, en accept eller ett annat affärsmeddelande, som befordras genom telegraf, i följd av fel vid telegraferingen framkommer med annat innehåll än det för befordran inlämnade telegrammet hade.[2] För den förlust, som härigenom kan tillskyndas den korresponderande allmänheten, torde någon ersättning icke kunna erhållas från telegrafverket, då detta enligt gällande reglemente[3] är fritaget från ersättningsskyldighet.[4] Med nu nämnda fall har i lagtexten likställts, att ett meddelande, som framföres muntligen genom bud, oriktigt återgives av budet. Det skulle kunna ifrågasättas att följderna härav borde drabba avsändaren, därest det är han, som valt den anlitade budbäraren. Detta torde dock icke vara riktigt. Den som inlåter sig i förhandlingar med en sådan person, inser nog själv, att han handlar på egen risk lika väl i fråga om meddelandets innehåll som när det gäller, huruvida

[1] Se Vahlén: Avtal och tolkning s. 102—110.
[2] Jfr SvJT 1919 Rf s. 80 och 1923 Rf s. 35.
[3] Se 3 § telegrafreglementet den 11 dec. 1959.
[4] Jfr NJA 1932 s. 87: Fråga om skyldighet för telegraftjänsteman att ersätta skada, som uppkommit genom felaktig expediering av telegram.

detsamma över huvud härrör från den person, vars vilja budet uppgiver sig framföra. Lagens ståndpunkt härutinnan överensstämmer också med vad som enligt 18 § gäller i fråga om fullmakt, som grundar sig allenast å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen. När fullmakten blott på detta sätt bragts till tredje mans kännedom, kan man säga, att fullmäktigen vid dess framförande handlat som fullmaktsgivarens bud.[1]

När mottagaren av en sådan viljeförklaring, som avses i andra stycket, icke har anledning att misstänka, att dess innehåll blivit förvanskat, kan han drabbas av betydande förlust genom att det sedermera konstateras, att förklaringen icke är bindande för avgivaren. Om t. ex. ett telegrafiskt anbud att sälja en vara till ett pris av 108 kronor för viss myckenhet blivit förvanskat genom telegraferingsfel, så att det telegram, som kommer adressaten till handa, innehåller siffran 103, och mottagaren i god tro accepterar detta anbud, kan han i förlitande på att avtal därigenom kommit till stånd hava sålt varan vidare, och han äger då naturligtvis icke mot den nye köparen åberopa, att ett denne ovidkommande avtal befunnits vara ogiltigt. Ju förr han får kännedom härom, desto lättare är det emellertid för honom att anskaffa varan från annat håll eller eljest vidtaga åtgärder för att begränsa de skadliga följderna av det föregående avtalets ogiltighet. Det bör därför åligga den som på grund av telegraferingsfel eller annan här avsedd omständighet vill rygga en av honom avgiven viljeförklaring att giva besked därom utan oskäligt uppehåll efter det nämnda omständighet kommit till hans kunskap.[2] Underlåter han det, bör detta hava till följd, att viljeförklaringen blir gällande i det skick den kommit fram, såvida mottagaren var i god tro. Om däremot denne insåg eller på grund av det skick, vari viljeförklaringen kom honom till handa, eller andra särskilda omständigheter bort inse, att den undergått förvanskning, har giltig anledning icke ansetts föreligga att låta förklaringen gälla, därför att avsändaren icke givit sådant besked. På dessa grunder vila de bestämmelser, som upptagits i sista punkten av denna paragraf. Enär reklamationsskyldigheten räknas från det ögonblick, då den som avgav viljeförklaringen får veta, att denna förvanskats, ligger det i mottagarens intresse att med hänsyn till en sådan eventualitet underrätta avsändaren om innehållet i den förklaring han mottagit. Detta iakttages också i affärskorrespondens, som äger rum genom telegram. Den som accepterar en telegrafisk offert upprepar i allmänhet i sin accept det pris, som står

[1] Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 32—33 anser, att i fall av culpa hos budbäraren den godtroende motparten åtminstone bör hava anspråk mot viljeförklaringens avgivare å det negativa intresset. Jfr Vahlén: Avtal och tolkning s. 105—107.

[2] Jfr SvJT 1923 Rf s. 35.

i det mottagna telegrammet; är detta felaktigt, får den andre genom accepten kunskap om förvanskningen och blir alltså skyldig att omedelbart reklamera.

Enligt nya lagberedningens förslag (§ 13) skulle avsändaren av ett förvanskat telegrafiskt meddelande vara bunden av meddelandet, såframt förvanskningen kunde anses vara föranledd av vårdslöshet eller försummelse från hans sida — varmed särskilt torde hava åsyftats otydlighet i det inlämnade telegrammet — samt vara pliktig att, även om någon vårdslöshet eller försummelse icke låg honom till last, ersätta mottagare i god tro dennes kostnader i anledning av meddelandet. Avtalslagen saknar motsvarighet till båda dessa bestämmelser.[1] Ligger vårdslöshet avsändaren till last, är han enligt allmänna rättsgrundsatser skyldig att ersätta därav orsakad skada,[2] likaväl som den som gjort sig skyldig till oaktsamhet genom att hava undertecknat en skuldförbindelse, vilken lätteligen kan förfalskas, därigenom kan ådraga sig skadeståndsskyldighet i förhållande till den som i god tro förvärvat densamma.[3] Även om skadeståndets belopp i ena eller andra fallet blir lika stort som det skulle blivit, om den avgivna viljeförklaringen varit bindande, vilar ersättningsskyldigheten i sådana fall på annan grund. Att i stället för sådan ersättningsskyldighet ålägga den som genom vårdslöshet vållat, att en från honom utgången viljeförklaring till innehållet förvanskats, att stå fast vid förklaringen i dess förvanskade skick har kommittén ansett vara ur teoretisk synpunkt mindre tilltalande och ej heller påkallat av något praktiskt behov. Vad åter angår ifrågasatt skyldighet för avsändaren att oberoende av skuld ersätta mottagaren av ett förvanskat meddelande kostnader och utgifter eller att eljest gälda ett begränsat skadestånd, uttalar kommittén, att ett sådant stadgande, såsom också vid granskningen av nya lagberedningens förslag inom högsta domstolen erinrades, syntes sakna »giltig rättsgrund». Att uppdraga någon skarp gräns mellan kostnader och annan skada i följd av ett förvanskat meddelande läte sig för övrigt icke göra.[4]

[1] I den norska lagen har emellertid upptagits en uttrycklig bestämmelse, enligt vilken avsändare, som genom vårdslöshet varit vållande till förvanskningen, är skyldig att ersätta den skada mottagaren lidit.

[2] Jfr SvJT 1919 Rf s. 80.

[3] Jfr NJA II 1936 s. 79 samt Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 93, Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 34—36 och Hessler: Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 75—99 och 208—214.

Ang. ansvarighet på grund av förfalskade borgensförbindelser finnes ett stort antal rättsfall refererade i NJA; se t. ex. 1877 s. 187, 1879 s. 13, 29 och 420, 1883 s. 288, 1887 s. 415, 1891 s. 238, 1900 s. 158, 1907 s. 537 och 1935 s. 646; jfr NJA 1884 s. 286, 1905 s. 309, 1911 s. 293 och 1939 s. 360.

[4] Den i motiven intagna ståndpunkten kritiseras av Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 27—31.

33 §

Rättshandling, som eljest vore att såsom giltig anse, må ej göras gällande, där omständigheterna vid dess tillkomst voro sådana, att det skulle strida mot tro och heder att med vetskap om dem åberopa rättshandlingen, och den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, måste antagas hava ägt sådan vetskap.

Att i lag med anspråk på fullständighet angiva alla de omständigheter, som kunna göra en rättshandling ogiltig, torde icke vara möjligt. I varje fall göra avtalslagens bestämmelser härutinnan, såsom påpekats i det föregående,[1] icke anspråk på att vara uttömmande. Förut hade i svensk rätt allmänna stadganden i detta ämne helt och hållet saknats, och domstolarna hade varit hänvisade till rättsgrundsatser, för vilka något stöd i skriven lag sällan kunnat åberopas. När genom lagstiftning bestämmelser meddelades angående verkan av tvång och svek, misstag o. s. v., kunde det befaras, att domstolarna, om någon sådan ogiltighetsgrund icke förelåge, i saknad av tillämpligt lagbud skulle anse sig icke kunna undgå att godtaga en rättshandling, oaktat detta funnes stridande mot rättskänslan.[2] För att förebygga ett sådant mot syftet med denna lagstiftning stridande resultat ansågs det nödigt att i lagen intaga en uttrycklig bestämmelse, varigenom möjlighet bereddes att vid prövningen av en rättshandlings giltighet taga hänsyn även till andra omständigheter än de i lagtexten särskilt nämnda. Bestämmelsen har fått sin plats i denna paragraf.[3]

För dess tillämpning förutsättes, dels att rättshandlingen tillkommit under sådana omständigheter, att det skulle strida mot tro och heder att göra den gällande,[4] när man har vetskap om dessa omständigheter, dels att sådan vetskap måste antagas hava förefunnits hos den gentemot vilken rättshandlingen företogs. Äro dessa förutsättningar för handen, får rättshandlingen icke gälla, oaktat någon särskild, i lag uttryckligen nämnd anledning till dess ogiltighet icke kan åberopas. Vad förstnämnda förutsättning beträffar måste den tolkas rent objektivt; finner domstolen det vara stridande mot tro och heder att göra den ifrågakomna rättshandlingen gällande, behöver den icke ingå i prövning av frågan, om medkontrahenten har klart för sig, att han handlar mot tro och heder genom att göra den gällande. Å andra sidan kräves, att medkontrahenten

[1] Se s. 99.
[2] Jfr s. 100—101
[3] Se Kôersner i TfR 1929 s. 168—174 och Karlgren i SvJT 1933 s. 219—255 (med rättsfallsöversikt). Jfr även SvJT 1935 s. 617 och 1946 s. 28—29.
[4] Jfr NJA 1921 s. 542 och 1940 s. 219.

bevisligen haft eller på grund av de föreliggande förhållandena måste antagas hava haft vetskap angående de omständigheter, under vilka rättshandlingen tillkommit. Är detta icke fallet, kan han visserligen hava handlat vårdslöst genom att icke taga närmare reda på förhållandena, men ohederligt är hans handlingssätt icke.

Mot nu ifrågavarande stadgande hava — med allt erkännande av dess materiella rättfärdighet — vissa betänkligheter uttalats ur den synpunkten, att tro och heder liksom motsvarande uttryck i de andra texterna — »almindelig Hæderlighed» i den danska, »redelighet eller god tro» i den norska — skulle vara alltför svävande begrepp för att lämpligen kunna läggas till grund för lagstiftning. Prövningen, om ett handlingssätt strider mot tro och heder, ställer dock icke större anspråk på domarens omdöme och urskillning än andra likartade uppgifter, inför vilka han ofta är ställd, exempelvis att bedöma huruvida en person vid ingående av ett avtal gjort sig skyldig till svikligt förfarande. Nämnas må jämväl, att man i den tyska civillagen känt behov av att till ledning för rättsskipningen fastslå principen, att avtal skola tolkas och förbindelser fullgöras så som tro och heder i handel och vandel fordra, och att dessa satser ständigt åberopas av domstolarna, när det gäller att utfylla luckor i lagen eller över huvud att förhjälpa den materiella rätten till seger. Någon fara för rättssäkerheten lärer stadgandet i förevarande paragraf ej innebära, då det för att en rättshandling på grund av detsamma skall kunna förklaras ogiltig kräves, att den som påyrkar rättshandlingens fullgörande eller motsätter sig den andres yrkande om dess återgång därigenom kan sägas handla i strid mot tro och heder. Det torde förvisso icke behöva befaras, att domstolarna ej skola visa nödig varsamhet i att sålunda stämpla ett förfarande som ohederligt. Riktigt tillämpat medför stadgandet icke någon fara för den redbara samfärdseln men ett välbehövligt skydd mot ohederliga affärstransaktioner.

Till närmare belysning av stadgandets räckvidd må här nämnas några exempel, i vilka de i det konkreta fallet föreliggande omständigheterna vid rättshandlingens tillkomst kunna vara sådana, att det måste betecknas såsom ohederligt att göra rättshandlingen gällande. Den som företagit en rättshandling kan därvid på grund av kroppslig sjukdom, ålderdomssvaghet,[1] berusning[2] eller andra orsaker hava varit ur stånd att klart bedöma handlingens innebörd och följder,[3] utan att han likväl kan sägas hava saknat förståndets bruk.[4] Om i ett sådant fall medkontrahenten var tillstädes vid

[1] Jfr NJA 1889 s. 429: Borgen av en åttiosjuårig änka.
[2] Jfr NJA 1877 s. 65, 1910 s. 133 och 1940 s. 449.
[3] Jfr NJA 1923 A nr 116, 1929 A nr 498, 1938 s. 54, 1942 s. 368 och 495, 1943 s. 728 och A nr 263 samt 1947 A nr 91.
[4] Jfr numera lagen den 27 juni 1924 om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet.

rättshandlingens tillkomst och till fullo insåg det tillstånd, vari den andre befann sig, men icke desto mindre vill göra rättshandlingen gällande, kan detta sägas vara stridande mot tro och heder.

Utrymme för tillämpning av stadgandet finnes också i sådana fall, då den ene kontrahenten väl icke kan övertygas om att hava genom svikligt förfarande framkallat en rättshandling men på ett ohederligt sätt begagnat sig av den handlandes obekantskap med vissa faktiska förhållanden.[1] Gränsen mellan lovligt utnyttjande av en affärsskicklighet, som är överlägsen medkontrahentens, och ett mot tro och heder stridande handlingssätt är i sådana fall ofta svår att draga, men fall kunna förvisso förekomma, som äro att hänföra till den senare kategorien, utan att svikligt förfarande behöver föreligga. Antag t. ex. att en styrelseledamot i ett bolag, vilken vet, att bolaget gjort så stora förluster att konkurs är omedelbart förestående, skyndar sig att sälja sina aktier i bolaget, innan dessa förhållanden blivit kända för utomstående. Ett dylikt beteende måste anses stridande mot tro och heder, och säljaren bör därför icke kunna grunda någon rätt å avtalet utan fastmera vara pliktig att på köparens yrkande låta det gå åter.[2]

Särskild uppmärksamhet förtjäna rättshandlingar, som företagits under inflytande av en villfarelse. Man plägar härvid skilja mellan sådana fall, då villfarelsen eller misstaget haft till följd att en avgiven viljeförklaring icke överensstämmer med den verkliga viljan — om dessa och endast om dem handlar 32 § — och sådana, då förklaringens avgivare visserligen givit ett riktigt uttryck åt sin vilja, men villfarelsen inverkat bestämmande å viljan. Sistnämnda slag av villfarelse plägar betecknas som *villfarelse i bevekelsegrunderna (error in motivis)* och anses i allmänhet icke böra leda till att rättshandlingen blir ogiltig.[3] Härvid har man dock icke kunnat bliva stående. Mellan nämnda båda slag av villfarelse kan icke någon skarp gränslinje uppdragas, och rättfärdigheten kräver, att även en s. k. error in motivis under vissa förhållanden tages i betraktande. Man har därför i åtskilliga främmande lagar i anslutning till skäligen dunkla uttalanden i den romerska rättens källor sökt urskilja särskilda kategorier av dylik villfarelse och likställt

[1] Jfr NJA 1922 s. 491 och 615, 1924 s. 6, 1929 s. 90, 1933 A nr 84, 1935 A nr 86, 1936 s. 737 och A nr 8, 1940 s. 325, 1941 s. 139 och 159, 1943 A nr 240, 1946 A nr 134 och 1948 s. 138 samt SvJT 1920 Rf s. 51, 1921 Rf s. 61, 1924 Rf s. 68 och 1940 Rf s. 49. Jfr även NJA 1948 A nr 74 och 1961 s. 124 (ang. avtal om avstående från underhållsbidrag).

[2] Jfr NJA 1937 A nr 10.

[3] Ang. frågan om rätt för den som erlagt betalning under oriktigt antagande, att han häftade i skuld med det guldna beloppet, att återfå vad han för mycket erlagt (*condictio indebiti*) hänvisas till rättsfall refererade i NJA 1915 s. 485, 1916 s. 245, 1918 s. 413, 1919 s. 17, 1920 s. 500, 1930 s. 355, 1933 s. 25, 1935 s. 507, 1938 s. 30, 1941 s. 4 och 608, 1942 s. 101,

dem med sådan villfarelse, som hänför sig till själva innehållet av den avgivna viljeförklaringen. Så t. ex. stadgas i tyska civillagen, att en viljeförklaring kan ryggas, icke blott då avgivaren svävat i villfarelse angående förklaringens innehåll, utan jämväl då villfarelsen rör sådana egenskaper hos en person eller en sak, som i handel och vandel anses väsentliga. Liknande stadganden finnas i den schweiziska lagen angående obligationsrätten. I denna ställas vissa uppräknade slag av väsentlig villfarelse i motsats till villfarelse, som blott angår bevekelsegrunden till ett ingånget avtal.

De försök, som sålunda i utländsk lagstiftning gjorts att uppdraga en gräns mellan de villfarelser, som kunna inverka på en rättshandlings giltighet, och övriga slag av villfarelser, hava ansetts vara av beskaffenhet att icke mana till efterföljd. Den uppgift, som rättsskipningen här har att lösa, lärer endast i ringa mån underlättas genom så beskaffade stadganden som dem för vilka nyss redogjorts. I avtalslagen hava därför icke upptagits några särskilda bestämmelser i detta ämne utöver stadgandet i 32 § första stycket angående verkan av att en viljeförklaring i följd av misstag å avgivarens sida fått annat innehåll än som varit åsyftat. Är detta icke fallet, men har den som avgivit viljeförklaringen föranletts därtill av en villfarelse, kan emellertid det allmänna stadgandet i förevarande paragraf tillämpas, såvida medkontrahenten måste antagas hava vetat, att den andre handlat under intrycket av en sådan villfarelse och det med hänsyn härtill skulle strida mot tro och heder, om han gjorde förklaringen gällande mot honom. Huruvida en villfarelse i bevekelsegrunderna även eljest kan åberopas med den påföljd, att en därav påverkad rättshandling blir ogiltig,[1] är som nämnt icke i lagen avgjort.[2] Av grunderna för 32 § första stycket lärer emellertid följa, att denna fråga i allmänhet måste besvaras nekande för sådana fall, då medkontrahenten varit i god tro.[3] Ej

1944 s. 653, 1947 s. 137, 206 och 634 ävensom A nr 158, 1951 s. 187, 1955 s. 310, 1958 s. 475 och 1961 s. 18 jämte i sistnämnda rättsfall åberopad litteratur samt Karlgren i SvJT 1951 s. 442—443 och Rodhe i SvJT 1961 s. 258—259. Jfr NJA 1918 s. 405.

[1] Jfr NJA 1939 A nr 250.

[2] Beträffande testamente behandlas i ärvdabalken den 12 dec. 1958 icke blott felskrivning och annat därmed jämförligt misstag (se 11 kap. 1 § andra stycket) utan även villfarelse i bevekelsegrunderna. Enligt 13 kap. 3 § andra stycket är nämligen ett testamente ej gällande, om testator svävat i villfarelse, som varit bestämmande för hans vilja att göra testamentet. Dessa stadganden hava ersatt 3 kap. 1 § andra stycket och 5 kap. 3 § andra stycket testamentslagen den 25 april 1930; jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 319—320 och NJA 1940 s. 391.

[3] I motiven hänvisades i anslutning till detta uttalande till rättsfallet NJA 1908 s. 221. HD ogillade där ett yrkande om återgång av en under viss felaktig förutsättning ingången överenskommelse med den motivering, att det ej ens uppgivits, att villfarelsen framkallats av medkontrahenten

heller i nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte förekom någon bestämmelse angående s. k. error in motivis.

Frågan om verkan av dylik villfarelse utgör i själva verket endast en sida av det inom den juridiska litteraturen livligt omstridda ämne, vilket plägar sammanfattas under beteckningen *förutsättningsläran.*[1] Det händer icke sällan, att den som företager en rättshandling därvid tydligen utgår från en viss förutsättning, vilken sedermera visar sig vara oriktig eller icke gå i uppfyllelse. I allmänhet är naturligtvis rättshandlingen utan hinder därav gällande. Men äro förhållandena sådana, att medkontrahenten måste antagas hava insett, att den andre handlat under nämnda förutsättning och lagt sådan vikt vid den, att han, om saken kommit på tal, skulle gjort den till ett villkor för rättshandlingens bestånd eller ock alldeles underlåtit att företaga denna, skulle det mången gång strida mot tro och heder, om medkontrahenten sökte göra rättshandlingen gällande under åberopande, att någon uttrycklig bestämmelse i nämnda avseende icke blivit träffad. Ett dylikt anspråk kan då med stöd av förevarande paragraf tillbakavisas, såvida den som framställer detsamma vid den i 39 § angivna tidpunkten insett eller måste antagas hava insett, att den ifrågavarande förutsättningen var oriktig.[2] Om och i vad mån den handlandes förutsättningar eljest kunna inverka å en av honom företagen rättshandling, är i lagen lämnat öppet. Dessa frågor hava icke ansetts mogna för lagstiftning,[3] utan det har överlämnats åt domstolarna att från fall till fall avgöra, i vilken mån oriktiga eller bristande förutsättningar kunna be-

eller eljest vid överenskommelsens avslutande insetts eller bort inses av honom. Rättsfallet NJA 1911 s. 82 ansågs icke kunna åberopas i motsatt riktning.

Den i motiven uttalade uppfattningen synes — såsom Karlgren utvecklat — icke vara hållbar; se Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 37—40, 124—125 och 162—163.

[1] Se Vahlén: Formkravet vid fastighetsköp s. 177—271 och Bör förutsättningsläran avskaffas (i TfR 1953 s. 394—409), Karlgren: Om verkan av förutsättningsfel vid avtals ingående i fall av dolus eller culpa in contrahendo å motpartens sida, Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 79—177 (ett stort antal rättsfall kommenteras) samt i SvJT 1950 s. 868—878, 1952 s. 257—267, 793—795 och 1956 s. 521—523, lagberedningens förslag till jordabalk (1947) s. 152—153, Wiberg i SvJT 1943 s. 773—800, Guldberg i SvJT 1953 s. 1—13, Adlercreutz i SvJT 1959 s. 65—68 och Gunvor Wallin: Om avtal mellan makar s. 155—173.

[2] Jfr NJA 1936 s. 495, 1939 s. 583 (minoriteten i HD), 1940 s. 77 och SvJT 1940 Rf s. 49.

[3] Testamentslagen innehöll icke heller några allmänna bestämmelser i detta ämne; se lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III s. 321—322 och Guldberg i Festskrift tillägnad Marks von Würtemberg s. 195—203. Detsamma gäller ärvdabalken den 12 dec. 1958, som numera ersatt testamentslagen; se Walin: Ärvdabalken I s. 269—270.

aktas utanför området av 33 §.[1] Ej heller i utländsk lagstiftning förekomma några allmänna stadganden i detta ämne.

Framhållas må, att från de fall, då fråga är om avtals ogiltighet på grund av bristande förutsättningar, böra särskiljas sådana fall, då det i själva verket rör sig om intolkning av tyst eller underförstått villkor i ett avtal.[2]

34 §

Har skuldebrev, kontrakt eller annan skriftlig handling upprättats för skens skull, må utan hinder därav fordran eller rättighet, som den enligt handlingens innehåll berättigade på grund av densamma överlåtit å annan, göras gällande av förvärvaren, såframt denne var i god tro vid sitt förvärv.

Bristande överensstämmelse mellan vilja och viljeförklaring föreligger även i sådana fall, då ett avtal slutits eller en rättshandling ingåtts för skens skull.[3] Detta förhållande kan bero av olika anledningar. Stundom är syftet att göra egendom oåtkomlig för borgenärer, stundom söker man för att undgå tillämpning av något besvärande lagbud giva en rättshandling sken av att vara något annat

[1] Jfr NJA 1895 s. 124, 1906 s. 592, 1908 s. 221, 1911 s. 593, 1914 s. 475, 1916 s. 297 och 357, 1917 s. 27, 1918 s. 467, 1923 s. 235, 1928 s. 47, 1936 s. 368 (i de båda sist anmärkta rättsfallen fråga om skadeståndsskyldighet vid avtalets återgång), 1940 s. 391 (godkännande av testamente) och 449, 1941 s. 159, 1942 s. 504 (äktenskapsförord), 1943 s. 109, 1945 s. 94, 1946 s. 679, 1948 s. 244 (arvskifte), 1949 s. 134 och 1950 s. 389, 1955 s. 544, 1957 s. 770 (justitierådet Karlgrens votum), 1958 s. 282 (bodelning), 1966 s. 555, 1917 A nr 372, 1933 A nr 27, 1937 A nr 63 och 1942 A nr 117 samt SvJT 1918 Rf s. 40, 1919 Rf s. 23 och 81, 1920 Rf s. 52, 1922 Rf s. 36 och 60, 1924 Rf s. 68, 1925 Rf s. 5.

[2] I rättspraxis synes vikten av att i domsmotiveringen klargöres, huruvida fråga är om tillämpning av förutsättningsläran eller om avtalstolkning icke hava beaktats i önskvärd utsträckning; se Guldberg i SvJT 1953 s. 6—12, jfr Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 80 not 1. Rättsfall rörande tolkning och utfyllning av otydliga eller ofullständiga avtal hava kommenterats av Rodhe i SvJT 1951 s. 587—590 och 1961 s. 252—255. Ang. tolkning och utfyllning av avtal om fastighetsköp se Vahlén: Formkravet vid fastighetsköp s. 79—95, lagberedningens förslag till jordabalk (1947) s. 152 och där anmärkta rättsfall ävensom NJA 1955 s. 247 samt Karlgren i SvJT 1952 s. 786.

En uppsats av Schmidt: Riktlinjer för avtalstolkning i SvJT 1959 s. 497—520 har föranlett en livlig diskussion; se Karlgren: Kutym och rättsregel s. 32 not 4, Ulf Holmbäck i SvJT 1960 s. 321—338, 620—621, Schmidt i SvJT 1960 s. 420—429, Vahlén: Avtal och tolkning s. 163—186 och Karlgren i SvJT 1961 s. 215—220.

Ang. avtalstolkning och utfyllning må vidare hänvisas till Vahlén: Avtal och tolkning s. 187—307 och i Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1964 s. 380—398, Schmidt i Festskrift till Nial s. 480—492 samt Karlgren: Kutym och rättsregel s. 30—31 och i SvJT 1961 s. 215—220.

[3] Se Vahlén: Avtal och tolkning s. 110—118.

än den är.[1] Meningen kan antingen vara, att rättshandlingen över huvud icke skall grunda någon rätt för den enligt dess innehåll berättigade eller också att denne skall förvärva en mindre omfattande rätt än innehållet giver vid handen. Från övriga fall av bristande överensstämmelse mellan vilja och viljeuttryck skilja sig dessa s. k. *simulerade rättshandlingar* därigenom att kontrahenterna i fullt samförstånd giva sin rättshandling ett annat innehåll än det som överensstämmer med deras verkliga vilja och mening. Då medkontrahenten aldrig kan vara i god tro, om han söker göra rättshandlingen gällande efter dess innehåll, är det uppenbart, att ett sådant anspråk måste tillbakavisas, om det styrkes, att simulation ägt rum.[2] Uttrycklig bestämmelse härom har ej ansetts erforderlig.

Så länge tredje mans rätt icke är i fråga, kan grundsatsen om simulerade rättshandlingars ogiltighet upprätthållas utan alla inskränkningar. Annorlunda förhåller det sig, när den rättighet, varom fråga är, överlåtits å någon som saknat kännedom om simulationen. Å ena sidan står då en person, som avsiktligen sagt eller skrivit annat än han menat, å andra sidan en person, som förlitat sig på den sålunda avgivna viljeförklaringen. Åtminstone för sådana fall, då denna tagit sig uttryck i en särskilt upprättad skriftlig handling, vilken framstår som bärare av rättigheten eller upprättats för att tjäna till bevis om densamma, torde det ej råda något tvivel om att den som i god tro förvärvat rätt enligt handlingens innehåll bör skyddas. Rättssäkerhetens krav sammanfaller här med rättskänslans. I förevarande paragraf stadgas alltså, att om skuldebrev[3] — det må vara löpande eller icke — kontrakt eller annan skriftlig handling upprättats för skens skull och fordran eller annan rättighet på grund av handlingen överlåtits[4] på någon som därvid var i god tro, denne äger göra rättigheten gällande utan hinder av simulationen.[5] Vad sålunda stadgats har sin förebild i åtskilliga främmande lagar och torde näppeligen innefatta någon ändring av förut gällande svensk rätt; åtminstone har i ett rättsfall angående giltigheten av kontrakt rörande skogsavverkningsrätt den som i god tro blivit innehavare av kontraktet ansetts äga njuta rättigheten till godo utan hinder av att kontraktet upprättats för skens skull.[6]

[1] Jfr NJA 1947 s. 267 (bulvanköp) och 1949 s. 589.
[2] Jfr ang. fastighetsköp NJA 1921 s. 542, 1927 A nr 350 och 1943 A nr 263.
[3] Jfr 15 § sista stycket och 27 § lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev.
[4] Ang. analogisk tillämpning av 34 § då skenförvärvare *upplåtit* begränsad rätt se Björling i SvJT 1916 s. 319 och Vahlén: Avtal och tolkning s. 116.
[5] Ang. frågan om tillämpning av 34 § å säkerhetsöverlåtelse se Karlgren: Säkerhetsöverlåtelse s. 170—173 och Vahlén: Avtal och tolkning s. 112—114.
[6] Se NJA 1907 s. 42. Jfr NJA 1910 s. 364 (nedan s. 159 not 3).

Av stadgandet följer, att om någon genom skenköp säljer sin fastighet och köparen i sin ordning säljer eller annorledes överlåter den till någon, som vid sitt förvärv varken ägde eller bort äga kunskap om det föregående fångets ogiltighet, denna överlåtelse blir gällande mot den ursprunglige säljaren. En annan grupp av fall, å vilka den här givna regeln kan vinna tillämpning, utgöra de hyreskontrakt, i vilka hyran upptages till högre belopp än det verkliga under försäkran i en eller annan form från hyresvärdens sida, att endast det lägre beloppet skall utkrävas. Sådant sker vanligen i syfte att vilseleda spekulanter å fastigheten i fråga om dennas hyresavkastning. En hyresgäst, som inlåter sig på en dylik transaktion, kan på grund av detta stadgande bliva pliktig att till ny ägare av fastigheten, vilken fått hyreskontrakten transporterade på sig, betala det i kontraktet utsatta hyresbeloppet[1] och får sedan bäst han kan söka sitt åter av den förutvarande ägaren.

För sådana fall, då icke någon skriftlig handling upprättats i anledning av den simulerade rättshandlingen, hava särskilda bestämmelser icke funnits påkallade. Är det fråga om lösören, som förvärvaren fått i sin besittning, har man att tillämpa vanliga rättsregler angående godtrosförvärv.

35 §

Har någon underskrivit skuldebrev eller annan handling, som är gällande i innehavarens hand eller eljest av löpande beskaffenhet, vare handlingen, ändå att den utan hans vilja kommit ur hans besittning, gällande mot honom, där den efter överlåtelse förvärvats av någon, som därvid var i god tro.

Är kvitto å ett penningbelopp utan borgenärens vilja kommet ur hans besittning, vare utan hinder därav betalning, som gäldenären, när fordringen är förfallen, i god tro erlägger mot bekommande av kvittot, gällande mot borgenären.

För att en viljeförklaring skall medföra avsedd rättsverkan måste naturligtvis i regel fordras, att den genom avgivaren bringas till adressatens kunskap. Om A. meddelar C., att han är besluten att antaga ett anbud, som gjorts av B., kan B. icke grunda någon rätt därå, såvida icke C. mottagit meddelandet i egenskap av ombud för B. eller också erhållit A:s uppdrag att bringa meddelandet till B:s kännedom och verkligen utför detta uppdrag.[2] Lika litet lärer i allmänhet ett å en bolagsstämma eller av ett kommunalt organ fattat beslut att ingå visst avtal eller ikläda sig viss förbindelse kunna

[1] Jfr NJA 1933 s. 389 II (34 § tillämpad å skenavtal om arrendes belopp).
[2] Jfr NJA 1894 s. 203.

åberopas av den tilltänkte medkontrahenten, såvida icke beslutet delgivits honom.[1] Det sagda gäller även om skriftliga viljeförklaringar. Om någon skrivit ett brev, vari han erbjuder sig att sluta köp eller annat avtal, och låter brevet ligga på sitt skrivbord, lärer han icke vara bunden av sitt erbjudande, därest det kan visas,[2] att en främmande person tagit brevet och lagt det på posten.

Tillämpningen av dessa allmänna rättsgrunder leder emellertid i vissa fall till resultat, vilka ur rättssäkerhetens synpunkt måste betecknas som betänkliga.[3] Denna synpunkt förtjänar särskilt beaktande, då viljeförklaringen nedlagts i en urkund, som framstår såsom bärare av den fordran eller rättighet, varom fråga är, och som åt varje behörig innehavare av urkunden giver en självständig rätt i förhållande till utfärdaren (s. k. innehavare- och orderpapper). Den som i god tro blivit innehavare av en sådan urkund äger göra rättigheten gällande, även om urkunden skulle hava frånstulits en föregående innehavare eller annorledes utan dennes vilja kommit ur hans besittning. Detta har tydligen sin grund i att man velat underlätta och trygga omsättningen av dylika urkunder. Det synes vara en naturlig fortsättning på den sålunda inslagna vägen, om man bereder godtroende innehavare samma skydd, när urkunden på nämnda sätt frånhänts den som undertecknat densamma.

En bestämmelse i sådant syfte har upptagits i *första stycket*. Den gäller icke blott löpande skuldebrev[4] — vare sig dessa äro ställda till innehavaren eller till viss man eller order — utan alla handlingar, som äro gällande i innehavarens hand eller eljest av löpande beskaffenhet. Med sistnämnda uttryck har man velat utmärka, att det skall vara fråga om en handling, som åt varje behörig innehavare giver en självständig, av föregående innehavares förhållande till utfärdaren oberoende rätt. Detta är exempelvis fallet med växlar, checkar och konossement, såvida de ej innehålla orden »icke till order» eller annat förbehåll, som gör, att de icke kunna i vanlig ordning indosseras. Inteckningar på grund av löpande skuldebrev falla naturligtvis också in under stadgandet. Den som i god tro förvärvat en sådan inteckning genom överlåtelse från en föregående innehavare kan alltså enligt förevarande paragraf söka betalning ur fastigheten eller göra fordringsrätt gällande mot den som enligt handlingen är personligen ansvarig för det däri förskrivna beloppet, utan hinder av att handlingen icke blivit utgiven

[1] Jfr rättsfall i Naumanns tidskrift 1871 s. 441 samt NJA 1899 s. 259, 1900 s. 277, 1930 s. 436 och 1914 A nr 524.
[2] Se NJA 1945 s. 193 och Rodhe i SvJT 1951 s. 581.
[3] Jfr Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 33—34.
[4] Vad därmed förstås se numera 11 § lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev. Jfr 15 § sista stycket samma lag ävensom Marks von Würtemberg och Sterzel: Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 63—66, 89 och 142 not 1 samt NJA 1918 s. 14.

av denne.[1] Likgiltigt är härvid, om denne tappat eller annorledes förlorat handlingen eller om den frånhänts honom genom olovligt tillgrepp.

Vad sålunda stadgats torde innefatta en ändring av förut gällande rätt. Någon uttrycklig lagbestämmelse i ämnet har visserligen icke funnits, men av det i 10 § 2 mom. promulgationslagen till utsökningslagen upptagna, numera upphävda stadgandet om invändning rörande tvång eller förledande att utgiva löpande skuldebrev har man velat sluta, att invändning om att ett sådant skuldebrev aldrig blivit utgivet skulle kunna framställas även mot den som i god tro blivit innehavare av skuldebrevet. Att detta ur rättssäkerhetens synpunkt är otillfredsställande, erkännes emellertid även av författare, som tolkat förut gällande lag på detta sätt.

I Danmark och Norge hade på grund av särskilda stadganden i en för dessa länder gemensam förordning av år 1798 den meningen gjort sig gällande, att utfärdaren av ett s. k. negotiabelt dokument icke kan mot en godtroende innehavare åberopa, att handlingen utan hans vilja kommit ur hans besittning. Vid sådant förhållande och då frågan om gemensam nordisk lagstiftning beträffande skuldebrev[2] enligt det fastställda samarbetsprogrammet skulle komma att framdeles upptagas till behandling, ansåg man från dansk och norsk sida överflödigt att i avtalslagen meddela någon uttrycklig bestämmelse i ämnet. Första stycket av denna paragraf saknar därför motsvarighet i de andra lagarna, men dess innehåll överensstämmer med vad som vid avtalslagens tillkomst ansågs gälla i dansk och norsk rätt. Framhållas må också, att den tyska civillagen innehåller ett liknande stadgande i fråga om innehavarepapper. Beträffande växlar och andra handelsrättsliga orderpapper finnes däremot icke någon motsvarande bestämmelse i tysk rätt, och meningarna äro delade, huruvida samma grundsats skall tillämpas å dem.

Liknande synpunkter som i fråga om innehavare- och orderpapper göra sig i viss mån gällande även beträffande kvitton. När man erlägger betalning t. ex. för varor, som inköpts i en butik, mot kvitterad räkning från butikens ägare, har man i allmänhet icke tillfälle att förvissa sig om, huruvida den person, som presenterar räkningen, är behörig att uppbära betalningen. För rättskänslan skulle det säkerligen framstå såsom obilligt, om den som sålunda i

[1] Beträffande frågan, när detta kan sägas vara fallet, se NJA 1898 s. 217. Ang. utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning, då skuldebrev utan utfästelseavsikt utgivits och därefter kommit i godtroende tredje mans hand, se SvJT 1923 Rf s. 7.

[2] Sedan delegerade från Sverige, Danmark, Finland och Norge gemensamt utarbetat förslag till lagstiftning om skuldebrev hava lagar i ämnet utfärdats i Sverige den 27 mars 1936, i Danmark den 13 april 1938, i Norge den 17 febr. 1939 och i Finland den 31 juli 1947.

god tro erlagt betalning skulle behöva betala en gång till, därest det sedermera befunnes, att den som uppburit betalningen obehörigen åtkommit kvittot. Redan i gamla tyska handelslagen förekom ett numera till civillagen överflyttat stadgande av innehåll, att den som överbringar ett kvitto skall anses behörig att uppbära betalning, såvida icke särskilda för den betalande kända omständigheter motsäga ett sådant antagande. Huruvida man utan stöd av lag kan komma till ett sådant resultat, är emellertid tvivel underkastat. En bestämmelse i ämnet har därför upptagits i *andra stycket*.

Bestämmelsen avser endast kvitton å penningbelopp. Av den som fullgör en honom åliggande leveransskyldighet eller annan förpliktelse, som icke går ut på betalning av penningar, synes det kunna fordras, att han förvissar sig om att den person, till vilken prestationen fullgöres, är behörig att mottaga densamma å den berättigades vägnar. En vanlig kvitterad räkning anser man sig däremot kunna betala utan att anställa efterforskningar, om den som överbringar räkningen har fått i uppdrag att uppbära betalning för densamma. Vid lagfästande av denna grundsats har man emellertid ansett sig böra begränsa densamma till att gälla sådana fall, då betalning erlagts för en förfallen fordran. När betalning erlägges i förtid, kommer alltså — i likhet med vad som enligt 40 § andra stycket växellagen den 13 maj 1932 gäller om betalning av växel — risken för att den som uppburit betalningen icke varit behörig därtill att drabba den betalande. En ytterligare förutsättning för tillämpning av stadgandet är, att betalningen erlagts av gäldenären. Skulle någon annan utan att vara därtill pliktig och utan att hava erhållit gäldenärens uppdrag betala hans skuld under sådana förhållanden, som här avses, kan betalningen icke åberopas mot borgenären. Grunden härtill är, att denne, om han förlorat kvittot, bör hava möjlighet att underrätta gäldenären om förhållandet och därigenom förebygga, att betalning erlägges till obehörig person. Har borgenären gjort detta, är han tryggad. Det fordras icke av honom, att han skall bringa förhållandet till utomståendes kännedom.

36 §

Vite i penningar eller annat, som någon utfäst sig att gälda för den händelse han icke skulle fullgöra en honom åliggande förpliktelse eller eljest skulle företaga eller underlåta att företaga en handling, må nedsättas efter ty skäligt prövas, såframt utkrävandet av vad utfäst blivit finnes vara uppenbart obilligt; vid prövning härav skall hänsyn tagas ej blott till förlust, som den enligt utfästelsen berättigade må hava lidit, utan även till det intresse han eljest må hava haft i handlingens företa-

gande eller underlåtande ävensom till övriga föreliggande omständigheter. Har förverkat vite utan förbehåll guldits, äge den, som utfäst vitet, icke på grund av vad här ovan är stadgat söka något åter.

Det förekommer som bekant synnerligen ofta inom affärslivet, att en person utfäster sig att till en annan gälda visst vite[1] för den händelse han skulle underlåta att fullgöra en honom åliggande förpliktelse. Det ojämförligt vanligaste är, att vitet bestämmes till visst belopp i penningar, men uttrycket vite användes även i fråga om annan förmögenhetsförlust, som någon kan hava underkastat sig för sådan händelse, som nyss nämnts. Vitesbestämmelser kunna anknytas till de mest olikartade avtal.[2] I större leverans- och entreprenadkontrakt är det synnerligen vanligt, att säljaren eller entreprenören vid vite förbinder sig att å utsatt tid leverera varan eller hava arbetet färdigt; vitesbestämmelser å köparens eller beställarens sida spela däremot en mindre roll. Ofta göres vitets storlek beroende av varaktigheten utav ett eventuellt dröjsmål, i det att man bestämmer, att vitet skall utgå med visst belopp per dag, vecka eller annan tidsenhet. Även i fraktavtal hava vitesutfästelser vidsträckt användning. I certepartier mötte man tidigare ofta bestämmelsen, att vid underlåtet fullgörande från ena eller andra sidan skadestånd skulle utgå med hela det kalkylerade fraktbeloppet.[3] Sådana bestämmelser äro otvivelaktigt att hänföra till vitesutfästelser.

Den huvudsakliga förklaringen till att man vid sådana avtal, som ovan nämnts, i så stor utsträckning begagnar sig av vitesklausuler torde vara den, att man vill på förhand fixera storleken av det skadestånd, som skall utgå i händelse av kontraktsbrott, och därigenom undgå en långvarig och osäker process angående omfattningen av liden skada. Även om domstolarna numera icke ställa lika stora anspråk som förr på bevisning angående skadans omfång,[4] är det givetvis en avsevärd förmån att icke behöva förebringa någon bevisning i sådant avseende. I all synnerhet gäller detta, när dröjsmålet orsakat hinder i näring eller skadans omfattning eljest är beroende av den skadelidandes individuella förhållanden.

Vitesutfästelser hava emellertid även en annan uppgift att fylla i rättslivet. När, som ofta är händelsen, i kontrakt, varigenom en person engagerats att uppträda såsom skådespelare eller musiker eller att eljest inför allmänheten visa prov på sin konst, höga viten stipuleras för fall av kontraktsbrott, tjänar vitet i främsta rummet

[1] Se Rodhe: Obligationsrätt s. 584—597.
[2] Ang. giltighet av vitesbestämmelser i föreningsstadgar se NJA 1948 s. 572 och 581.
[3] Jfr NJA 1922 s. 128.
[4] Jfr 35 kap. 5 § rättegångsbalken.

såsom ett kraftigt påtryckningsmedel mot den sålunda engagerade att vederbörligen uppfylla sina förpliktelser enligt kontraktet. Samma funktion kan en vitesbestämmelse fylla i de fall, då vid överlåtelse av en handelsrörelse säljaren vid vite förbinder sig att icke driva handel, varigenom köparen utsättes för konkurrens, eller över huvud då en vitesbestämmelse fogats till ett konkurrensförbud av det slag som avses i 38 §.[1] Att en och samma vitesbestämmelse ofta tillgodoser båda de här nämnda syftena, torde knappast behöva påpekas. Särskilt gäller detta om vitesbestämmelser i entreprenadkontrakt.

Att en vitesutfästelse, som knutits till ett giltigt avtal,[2] även enligt förut gällande svensk rätt varit bindande, lider intet tvivel, ehuru någon bestämmelse härom i lag icke funnits. Endast för det fall, att någon vid försträckning i penningar utfäst visst vite, gällde enligt 9 kap. 6 § handelsbalken i dess lydelse enligt förordningen den 11 augusti 1815, att vitet skulle vara ogillt. Detta lagrum har emellertid genom lagen den 28 september 1907 upphört att gälla. Även sådana vitesutfästelser torde alltså därefter hava varit giltiga, och någon nedsättning av vitet har icke kunnat ifrågakomma, med mindre utfästelsen tillkommit under sådana förhållanden, som avsågos i lagen den 14 juni 1901 angående ocker. Har detta icke varit fallet, lärer enligt förut gällande svensk rätt icke hava funnits någon möjlighet för domstolarna att nedsätta ett vitesbelopp ens om detta stått i uppenbart missförhållande till det intresse den som betingat sig vitet haft i avtalets uppfyllelse. I lagkommitténs och äldre lagberedningens förslag hade i huvudsak samma ståndpunkt kommit till uttryck; endast för sådana fall, då den förbindelse, till vilken vitesbestämmelsen knutits, blivit delvis fullgjord, medgavs i förslagen jämkningsrätt i fråga om vitets belopp. Vad Danmark och Norge beträffar, torde även där hava rått full avtalsfrihet i fråga om storleken av utfäst vite.

En obegränsad avtalsfrihet på detta område kan emellertid enligt vad erfarenheten utvisar giva anledning till missbruk. För att förebygga sådana har man därför i åtskilliga utländska lagar funnit nödigt att meddela särskilda bestämmelser, varigenom avtalsfriheten härutinnan inskränkes. Redan i den österrikiska civillagen inflöt en bestämmelse, varigenom åt domaren tillerkändes befogenhet att efter fri prövning nedsätta alltför höga viten. En dylik befogenhet tillkommer honom även enligt den schweiziska lagen om

[1] Jfr NJA 1934 s. 19 och 1957 s. 279.

[2] Ang. sådana fall, då en vitesutfästelse knutits till ett såsom ogiltigt ansett huvudavtal, se å ena sidan NJA 1905 s. 206, där en vitesutfästelse ansågs icke kunna göras gällande mot den som förbundit sig att köpa (återköpa) fast egendom, å andra sidan NJA 1903 s. 148, där personer, som vid visst vite förbundit sig att sälja fast egendom, förpliktades att utgiva vitet. Jfr även ovan s. 15 not 2.

obligationsrätten. I Tyskland har man likaledes givit domstolarna rättighet att jämka på viten, som äro oproportionerligt höga. Liknande grundsatser gälla i viss mån enligt engelsk rätt. I Frankrike upprätthålles däremot fortfarande i det stora hela avtalsfriheten på detta område. Den franska lagstiftningen äger icke annan motsvarighet till sådana bestämmelser, varom här är fråga, än att åt domaren tillerkänts jämkningsrätt, när det avtal, vartill vitesbestämmelsen knutits, blivit delvis uppfyllt. Det är tydligen denna bestämmelse som tjänat till förebild för ovan nämnda stadganden i de äldre svenska lagförslagen.

Att det förelegat ett verkligt behov att begränsa den hos oss förut rådande friheten att avtala viten till hur höga belopp som helst torde svårligen kunna bestridas. Det måste säkerligen mången gång hava känts i hög grad motbjudande för domaren att nödgas utdöma viten, vilka uppenbarligen falla helt utanför rimlighetens gränser. Nödig hjälp mot dessa missförhållanden torde icke kunna beredas genom 31 §. För att undgå de olägenheter, som äro förenade med en obegränsad avtalsfrihet på detta område, har det därför ansetts nödigt att följa den utländska lagstiftningens föredöme genom att tillerkänna domstolarna rätt att nedsätta viten, som äro uppenbart obilliga. En bestämmelse av detta innehåll har upptagits i förevarande paragraf.[1] I likhet med motsvarande stadgande i den tyska lagen avser denna icke blott sådana fall, då vite skall utgå vid underlåtet fullgörande av en juridisk förpliktelse, utan jämväl sådana, då vitesbestämmelsen knutits till företagandet eller underlåtandet av en handling, vars underlåtande eller företagande icke kan uttvingas. Skydd mot överdrivet höga vitesbestämmelser har även i sådana fall ansetts vara av behovet påkallat.

Den prövning av ett utfäst vites skälighet, som enligt lagen kan äga rum, ankommer naturligtvis i främsta rummet på de allmänna domstolarna. Om vitesbestämmelsen innefattas i ett avtal, i fråga om vilket kontrahenterna underkastat sig avgörande genom skiljedom, tillkommer det emellertid skiljemännen att pröva vitets skälighet. Det skall icke bestridas, att ur rättssäkerhetens synpunkt vissa betänkligheter kunna hysas mot att tillåta jämkning av bestämmelser, om vilka kontrahenterna varit ense. Det är emellertid endast i sådana fall, då det utfästa vitet finnes vara uppenbart obilligt, som någon jämkningsrätt skall finnas, och det lärer icke behöva befaras, att domstolarna i oträngt mål skola göra bruk av den rätt, som sålunda tillagts dem. Handhaves stadgandet med nödig varsamhet, lärer det icke komma att uppmuntra till kontraktsbrott eller obefogad vägran att gälda ett förverkat vite och

[1] I fråga om vitesutfästelser i vissa avbetalningskontrakt är avtalsfriheten ytterligare begränsad, se Eklund och Nordström: Lagen om avbetalningsköp § 4 anm. 1.

sålunda förringa det ökade rättsskydd, som man genom vitesbestämmelser med fog söker vinna.

Bland de länder, för vilkas lagstiftning förut redogjorts, intaga Tyskland och Österrike så till vida en särställning, att enligt särskilda bestämmelser i dessa länders handelslagar någon nedsättning av viten icke får äga rum i handelsförhållanden. I Österrike gäller detta, vare sig den som utfäst vitet är köpman eller icke, i Tyskland endast om vitet utfästs av en köpman i och för hans rörelse. Den svenska lagen innehåller icke någon motsvarande undantagsbestämmelse. Även i förhållandet köpmän emellan finnes ett verkligt behov att kunna jämka på vitesbestämmelser, som äro uppenbart orimliga.[1] Att tillämpa alldeles olika civilrättsliga regler, allt eftersom en person är köpman eller icke, överensstämmer ej heller väl med svensk rättsåskådning. Erinras må också, att en undantagsbestämmelse sådan som den i nämnda lagar förekommande, tillämpad å svenska förhållanden, skulle förringa stadgandets betydelse i synnerligen hög grad. Att märka är nämligen, att enligt svensk rätt icke blott handlande och fabrikanter utan även t. ex. större hantverkare och byggmästare äro att anse som köpmän. De danska och norska lagarna överensstämma med den svenska lagen, allenast med den modifikationen, att enligt den danska lagen frågan om nedsättning av vite, som någon förbundit sig att gälda till en köpman, under vissa förhållanden skall bedömas av Sø- og Handelsretten, i vilken domstol köpmän hava säte och stämma.

Vid prövningen av frågan, om och i vad mån ett utfäst vite skall nedsättas, har domstolen, enligt vad stadgandet giver vid handen, att taga hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter.[2] Särskilt framhålles emellertid, att vid denna prövning hänsyn bör tagas icke blott till den ekonomiska förlust, som tillskyndas den vilken betingat sig vitet utan även till hans intresse i övrigt i företagandet eller underlåtandet av den handling, varom är fråga. Då anledningen till att vite betingas oftast är, att man på detta sätt vill undgå att behöva förebringa bevisning om det intresse man har i avtalets fullgörande, bör någon nedsättning av vitet tydligen icke ifrågakomma, med mindre det kan anses uppenbart eller styrkt, att ett påtagligt missförhållande föreligger mellan vitets storlek och det intresse, som skall tillgodoses genom detsamma. Härom åligger det alltså den som yrkar nedsättning av vitet att i fall av behov

[1] Jfr rättsfallet NJA 1898 s. 117, där ett rederi, som åtagit sig att från England till Stockholm frakta minst 1 150 ton järnrör för en frakt av 6 shilling per ton, men som i fartyget inlastat 12 ton mindre än överenskommits, i enlighet med certepartiets bestämmelser förpliktades att såsom skadestånd utgiva hela det beräknade fraktbeloppet.

[2] Jfr NJA 1920 s. 380 och 545, 1922 s. 128, 1924 A nr 125, 1926 A nr 216, 1934 A nr 217, 1941 s. 350, 1942 s. 354, 1943 s. 224, 1944 s. 432, 1946 A 146 och 147, 1948 s. 69, 268 och 572.

förebringa utredning. Vid tillämpning av stadgandet bör även tagas hänsyn till dens förhållande, som utfäst vitet, bland annat därtill, om han avsiktligen eller kanske rent av för att skada underlåtit att uppfylla sin förpliktelse eller, å andra sidan, om han för sin underlåtenhet kan åberopa mer eller mindre giltig ursäkt.[1] Den förpliktades förmögenhetsställning torde däremot, uttalade kommittén, icke i och för sig böra tillmätas någon betydelse.[2]

Stadgandets avfattning giver vid handen, att man, när det gäller att avgöra, huruvida ett utfäst vite kan anses vara uppenbart obilligt eller icke, har att taga hänsyn till förhållandena vid tiden för vitets utkrävande. Någon nedsättning får alltså icke ske, när vitet visserligen i betraktande av de förhållanden, under vilka det utfästs, förefaller oskäligt högt men så icke kan sägas vara fallet, när senare inträffade omständigheter tagas i betraktande. Är däremot vitets utkrävande uppenbart obilligt, bör det nedsättas, även om det icke översteg billighetens gränser, då det utfästes.

Ej sällan påträffas kontraktsbestämmelser av innehåll att den ene kontrahenten skall hava rätt att mot betalning av en viss penningsumma (mulcta poenitentialis, Reugeld) befria sig från sin förpliktelse enligt kontraktet. En dylik klausul har en annan karaktär än vite. Den giver nämligen icke medkontraheten någon befogenhet att vid underlåtet fullgörande utkräva just den ifrågavarande penningsumman, utan bevisning angående storleken av liden skada måste i vanlig ordning förebringas. Bestämmelsen är given till förmån för den som betingat sig en dylik friköpsrätt, icke i medkontrahentens intresse. Stundom kan det dock vara förenat med svårigheter att avgöra, huruvida det varit kontrahenternas mening att träffa avtal om vite eller att endast lämna den ene valrätt mellan att företaga en handling och att betala visst belopp.[3] Är det senare fallet, finnes enligt vad som uttalas i motiven icke något utrymme för tillämpning av förevarande paragraf. Jämlikt grunderna för 37 § har emellertid i rättspraxis beloppet av Reugeld ansetts kunna jämkas.[4]

Om ett utfäst vite utan förbehåll erlägges, sedan det blivit förverkat, tyder detta på att den som utfäst vitet icke anser detsamma oskäligt. Någon rätt att sedermera påkalla domstols prövning av vitets skälighet bör därför icke tillkomma honom. För medkontrahenten framstår också vitets erläggande som en definitiv avveckling av parternas mellanhavande i detta avseende. På dessa grunder vilar

[1] Jfr NJA 1957 s. 279 (justitierådet Ljunggren).
[2] Jfr Rodhe: Obligationsrätt s. 596.
[3] Jfr NJA 1911 s. 467 och SvJT 1916 s. 168.
[4] Se NJA 1947 s. 215 och 267, Karlgren i Festskrift till Ekeberg s. 302—315 och Rodhe i SvJT 1946 s. 40—41 och 1951 s. 591 samt nedan s. 147 not 1.

den i sista punkten upptagna bestämmelsen, att ett redan guldet vite icke må sökas åter. Skulle vitet hava erlagts innan det förverkats, eller skulle den som betalar förverkat vite därvid hava förbehållit sig sina rättigheter, möter däremot ej hinder att med stöd av denna paragraf kräva åter större eller mindre del av beloppet.

37 §

Har någon för den händelse, att ett av honom ingånget avtal skulle komma att hävas på grund av underlåtet fullgörande från hans sida, förbundit sig att utan hinder av avtalets hävande erlägga vad han utfäst eller låta den andre behålla vad erlagt blivit, skall vad i 36 § är i fråga om vite stadgat äga motsvarande tillämpning.

Är vid försträckning eller eljest förbehåll träffat, att pant eller annan säkerhet, som blivit ställd för fullgörande av en förpliktelse, skall vara förverkad, där denna icke kommer att rätteligen fullgöras, vare det förbehåll utan verkan.

Om vissa avbetalningsköp gälle vad särskilt är stadgat.

Uttrycket vite brukar icke användas i fråga om varje förmögenhetsförlust, som någon kan hava underkastat sig för den händelse han icke skulle rätteligen uppfylla en honom åliggande förpliktelse. För att en vitesutfästelse skall föreligga måste han hava åtagit sig att fullgöra en särskild prestation i penningar eller annat vid sidan av huvudförpliktelsen.[1] Ofta innebära emellertid de mer eller mindre stränga bestämmelser angående verkan av kontraktsbrott, som påträffas i kontrakt, endast modifikationer i de egentliga kontraktsvillkoren. Dylika bestämmelser kunna liksom vitesutfästelser vara av den uppenbart obilliga beskaffenheten, att en tillämpning av dem måste anses överskrida gränserna för det tillåtna. De skäl, som funnits påkalla rätt för domstolarna att nedsätta oskäligt höga viten, äga samma giltighet i fråga om bestämmelser av här avsedda slag. I denna paragraf har detta ämne upptagits till reglering, såvitt angår några av de vid tiden för lagens tillkomst vanligaste bestämmelserna om påföljder av kontraktsbrott.

Med en vitesutfästelse har härvid likställts ett i avtal träffat förbehåll om rätt för den ene kontrahenten att, utan hinder därav att den andre i följd av avtalets hävande går miste om honom däri tillförsäkrade förmåner, utkräva det vederlag, som den andre för-

[1] Jfr emellertid Rodhe: Obligationsrätt s. 584—585.

bundit sig att erlägga för deras åtnjutande.[1] Ett typiskt exempel härpå utgör den i hyreskontrakt stundom förekommande bestämmelse att hyresgästen, om avtalet på grund av kontraktsbrott å hans sida upphör i förtid, ändock skall vara pliktig att gälda hyra för hela återstående hyrestiden. Det obilliga i ett sådant förbehåll, vilket kan användas till att bereda hyresvärden dubbel hyresinkomst, ligger i öppen dag. I praxis har man också utan stöd av någon lagbestämmelse ansett sig kunna åsidosätta dylika kontraktsbestämmelser. Frågan om och i vad mån ett sådant förbehåll lagligen kan göras gällande, har nämligen ansetts vara beroende av huruvida och på vilka villkor hyresvärden fått eller kunde hava fått lägenheten uthyrd till annan.[2] Samma synpunkter hava gjort sig gällande i fråga om motsvarande förbehåll i arrendekontrakt.[3]

En annan typisk bestämmelse av det slag som här avses föreligger, när man, för den händelse ett ingånget avtal skulle komma att hävas på grund av underlåtet fullgörande från andra sidan, betingar sig att få behålla allt vad man erhållit i följd av avtalet. Dylika bestämmelser förekomma ej sällan i kontrakt angående avbetalningsköp i den formen att säljaren förbehåller sig rätt att, om köparen skulle brista i sin betalningsskyldighet, återtaga godset utan att behöva återbetala något av vad som avbetalats å köpeskillingen. Även i köpekontrakt angående fast egendom plägar stundom inryckas den bestämmelsen, att om köparen icke å den för utfärdande av köpebrev bestämda dagen fullgör likviden, köpet skall gå åter och köparen hava förverkat den vid kontraktets upprättande erlagda delen av köpeskillingen. Dylika förbehåll om förverkande av det som i följd av avtalet redan blivit erlagt *(förverkandeklausuler)*[4] hava enligt förut gällande rätt säkerligen ansetts giltiga. Tillämpade i all sin stränghet kunna de emellertid leda till resultat, vilka för rättskänslan äro i hög grad stötande. För att förebygga missbruk har därför ett ingripande från lagstiftarens sida ansetts vara av verkligt behov påkallat.

Vad utländsk lagstiftning på detta område beträffar, har man i den schweiziska lagen angående obligationsrätten upptagit föreskrifter, enligt vilka de regler, som givits rörande nedsättning av viten, skola äga motsvarande tillämpning i fråga om förverkandeklausuler. I Tyskland och Österrike finnas däremot endast i fråga om avbetalningsköp särskilda bestämmelser angående sådana klausuler, som här avses.

[1] Jfr SvJT 1926 Rf s. 18.
[2] Se NJA 1874 s. 89 och 1908 s. 420.
[3] Se NJA 1907 s. 10.
[4] Jfr 15 § lagen den 8 april 1927 om försäkringsavtal samt Eklund och Hemberg: Lagen om försäkringsavtal, 3 uppl. s. 43 not 2.

Angående avbetalningsköp hava till skydd för köparen bestämmelser upptagits i den därom gällande lagen av den 11 juni 1915. En erinran härom har upptagits i *tredje stycket* av förevarande paragraf. Med avbetalningsköp förstås enligt 1 § i nämnda lag avtal, varigenom lösöre säljes mot betalning i särskilda poster, av vilka en eller flera skola erläggas efter det godset utgivits till köparen, och under villkor tillika att säljaren skall äga rätt att återtaga godset, om köparen åsidosätter vad honom åligger, eller att äganderätten till godset skall förbliva hos säljaren intill dess betalningen eller viss del därav blivit erlagd. Enligt den ursprungliga lydelsen ägde lagen icke tillämpning, när sammanlagda beloppet av de poster, som köparen enligt avtalet hade att erlägga (avbetalningspriset) översteg 3 000 kronor. I samband med vissa ändringar i lagen, som vidtagits genom lag den 17 april 1953, har värdegränsen slopats. Jämlikt övergångsbestämmelserna till den nya lagen är emellertid äldre rätt tillämplig å avbetalningsköp, varom avtal slutits före den 1 januari 1954. Härav följer, att frågan om giltigheten av en förverkandeklausul i ett sådant avtal skall, därest avbetalningspriset överstiger 3 000 kronor, även i fortsättningen bedömas med ledning av vad i 37 § avtalslagen stadgas. Dessutom blir sistnämnda paragraf liksom tidigare tillämplig å förverkandeklausuler i exempelvis alla sådana avtal, genom vilka någon mot betalning i särskilda poster och med äganderättsförbehåll säljer annat än lösöre, såsom aktier eller andra värdepapper, byggnad å annans grund, rätten till en affärsrörelse eller över huvud rättigheter som icke hava en kroppslig sak till föremål. I mål om prövning av giltigheten av en dylik klausul i avtal, som stå de egentliga avbetalningsköpen nära, synas domstolarna kunna hämta viss ledning av bestämmelserna i den särskilda lagstiftningen om avbetalningsköp.[1]

Från förverkandeklausuler bör man skilja ett annat slag av kontraktsbestämmelser, som förekomma särskilt vid försäljning av gruvor. I sådana kontrakt betingar sig köparen ofta rätt att inom viss tid undandraga sig det tillämnade köpets fullgörande och erlägger vid kontraktets upprättande ett större eller mindre belopp, som säljaren skall få behålla, därest köparen begagnar denna rätt. Syftet med dylika bestämmelser är tydligen, att avtalet tills vidare endast skall medföra bundenhet å säljarens sida, under det att köparen skall äga välja mellan att vidbliva detsamma och att avstå därifrån. Bestämmer han sig inom den utsatta tidsfristen för det förra alternativet, betraktas det belopp han guldit vid kontraktets upprättande som en avbetalning å köpeskillingen. Begagnar han sig åter av sin rätt att frånträda avtalet, är den erlagda handpen-

[1] Jfr Eklund och Nordström: Lagen om avbetalningsköp § 1 anm. 2 och 17.

ningen förverkad.[1] Denna utgör då vederlag för att spekulanten haft gruvan på hand under den överenskomna tiden, och någon jämkning av beloppet synes här lika litet böra komma i fråga som i sådana vid föregående paragraf omnämnda fall, då någon betingat sig rätt att mot betalning av en viss penningsumma friköpa sig från sina kontraktsenliga förpliktelser.

I avbetalningskontrakt påträffar man ofta en klausul, varigenom säljaren betingar sig, att för den händelse köparen skulle brista i sin betalningsskyldighet alla återstående poster omedelbart skola förfalla till betalning (*förfalloklausul,* clausula cassatoria). I lagen om avbetalningsköp hava särskilda bestämmelser upptagits i syfte att bereda köparen skydd mot dylika klausuler. Dessa användas emellertid även vid andra avtal och rättshandlingar. Det är sålunda icke ovanligt, att i inteckningar eller andra skuldebrev intages en bestämmelse av innehåll, att hela kapitalet skall vara förfallet till betalning, därest utfäst ränta icke rätteligen erlägges. Kommittén uttalade, att det ej torde kunna påstås att dylika förbehåll skulle vara ogiltiga, samt att något gagn av en särskild bestämmelse, varigenom avtalsfriheten härutinnan inskränktes, näppeligen torde vara att förvänta. Följden därav skulle säkerligen i många fall endast bliva den, att låntagaren finge förbinda sig att erlägga betalning viss tid efter uppsägning och nöja sig med en mer eller mindre bestämd försäkran av långivaren, att någon uppsägning icke skall ske, så länge ränta och amortering rätteligen erläggas. Ej heller i utländsk lagstiftning har man, bortsett från särskilda för avbetalningsköp gällande bestämmelser, veterligen inskridit mot dessa s. k. förfalloklausuler.

Enligt *första stycket* av förevarande paragraf skola bestämmelserna om nedsättning av oskäligt höga viten äga motsvarande tillämpning å de båda slag av förbehåll, som där avses. Skulle det vara uppenbart obilligt att låta ett sådant förbehåll lända till efterrättelse, kan det alltså jämkas efter skälighetsprövning. Vid dylik prövning hava domstolarna att taga hänsyn till samtliga omständigheter, sådana de föreligga vid den tidpunkt, då förbehållet göres gällande.[2] I fråga om de synpunkter, som härvid böra vara bestämmande, hänvisas till det vid 36 § anförda.

Någon jämkningsrätt bör uppenbarligen icke tillkomma domstolarna, när den som underkastat sig sådan påföljd, varom här är fråga, efter avtalets hävande avstått från rätten att påkalla jämkning. Att sådan rätt ej tillkommer dem, torde också med till-

[1] Ang. rätt för säljare att vid hävande av köp behålla erlagd handpenning se NJA 1914 A nr 486 och 1915 A nr 293 samt SvJT 1921 Rf s. 50. Beträffande handpenning vid fastighetsköp se NJA 1912 s. 88, 1915 s. 323, 1946 s. 178 samt 1947 s. 215 och 267 ävensom ovan s. 143 vid not 4.

[2] Jfr NJA 1946 s. 450.

räcklig tydlighet framgå av lagtexten. Icke heller bör den som efter avtalets hävande utan förbehåll utgivit vederlag, som det enligt avtalet åligger honom att erlägga, hava rätt att kräva åter något av vad han sålunda utgivit. I sådant avseende skall på grund av hänvisningen till bestämmelserna om vite vad i 36 § sista punkten är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Den tredje kategorien av kontraktsbestämmelser, som avses i denna paragraf, nämligen de särskilt vid försträckning förekommande *förbehållen om förverkande av pant* (s. k. lex commissoria), har sedan gammalt varit föremål för lagstiftarens uppmärksamhet. Redan i den romerska rätten var det förbjudet för en borgenär att betinga sig rätt att, utan redovisningsskyldighet till gäldenären, realisera eller för egen räkning behålla en pant, som blivit ställd för hans fordran. I anslutning härtill har man i såväl fransk som österrikisk rätt förklarat dylika förbehåll ogiltiga. Även den moderna tyska och schweiziska lagstiftningen intager samma ståndpunkt. Enligt förut gällande rätt i Danmark och Norge torde däremot intet hinder mött att göra gällande ett sådant avtal, varom här är fråga.

I vårt land har en vid försträckning mot pantsäkerhet träffad överenskommelse om rätt för panthavaren att, i händelse betalning icke rätteligen erlägges, efter gottfinnande realisera panten utan redovisningsskyldighet till gäldenären ansetts vara utan verkan på grund av den i 9 kap. 6 § handelsbalken i dess lydelse enligt förordningen den 11 augusti 1815 förekommande bestämmelsen om ogiltighet av vite vid försträckning.[1] Sedan detta lagrum år 1907 upphävts, torde näppeligen något hinder hava mött för panthavaren att göra gällande äganderätt till panten på grund av en sådan överenskommelse, som ovan nämnts. Att dylika avtal kunna bereda panthavaren oskälig vinst på gäldenärens bekostnad, lärer emellertid icke kunna bestridas. *Andra stycket* i denna paragraf har till syfte att förebygga missbruk av avtalsfriheten på detta område.[2]

Detta stadgande avser icke endast pant utan även annan säkerhet, som kan hava blivit ställd för fullgörande av betalningsskyldighet eller annan förpliktelse. Härmed åsyftas i främsta rummet sådana avtal, som ske i köpets form men vilkas egentliga syfte är att bereda den s. k. köparen säkerhet för någon honom tillkommande fordran hos medkontrahenten. En dylik säkerhetsöverlåtelse är till sitt syfte jämförlig med egendoms pantsättande för skuld under sådana villkor, att borgenären äger göra sig betäckt för sin fordran genom att tillägna sig panten.[3] När avtalets verkliga innebörd

[1] Se NJA 1881 s. 6.
[2] Jfr NJA 1920 s. 53 och 1940 s. 726.
[3] Jfr NJA 1909 s. 466 och 1952 s. 407.

är den sålunda angivna, är det underkastat samma regler, som enligt förevarande paragraf skola tillämpas i fråga om pant.[1]

Enligt det till lagrådet remitterade förslaget skulle jämväl i fråga om förbehåll av här avsedda slag gälla, att de icke utan vidare voro ogiltiga utan endast kunde bliva föremål för jämkning, om deras tillämpning skulle leda till uppenbart orimliga resultat. Mot den ståndpunkt förslaget sålunda intog framställdes vid dess granskning i lagrådet anmärkning av en bland lagrådets ledamöter,[2] och ehuru denna anmärkning icke föranledde någon ändring i propositionen, kom densamma att utöva inverkan å den slutliga lagtexten. Den enda realitetsändring, som riksdagen vidtog i Kungl. Maj:ts förslag, bestod nämligen däri, att i andra stycket av förevarande paragraf upptogs ett stadgande, varigenom avtal om förverkande av pant och därmed likställda förbehåll förklarades vara helt och hållet utan verkan.[3] De danska och norska lagarna intaga däremot i förevarande avseende samma ståndpunkt som det svenska förslaget.

Jämväl om denna bestämmelse gäller, att den för sin tillämpning förutsätter, att förbehållet träffats för den händelse gäldenären skulle komma att i framtiden åsidosätta sin förpliktelse. Skulle en gäldenär, som redan brustit i sin betalningsskyldighet, gå med på att låta borgenären behålla den pant, som blivit ställd för skulden, finnes ingen anledning att frånkänna ett sådant avtal giltighet.

38 §

Har till förebyggande av konkurrens någon betingat sig av annan, att denne icke skall idka handel eller annan verksamhet av angivet slag eller icke taga anställning hos någon, som idkar sådan verksamhet, vare den, som gjort utfästelsen, icke därav bunden, för så vitt utfästelsen i fråga om tid och ort eller eljest skulle sträcka sig längre än som kan erfordras för att hindra konkurrens eller ock över hövan inskränka honom i hans frihet att utöva förvärvsverksamhet; vid prövning i sistnämnda avseende skall hänsyn tagas jämväl till det intresse den enligt utfästelsen berättigade har i densammas fullgörande.

Mot den skarpa konkurrens, som gör sig gällande på alla områden inom det nutida näringslivet, söka näringsidkarna skydda sig

[1] Jfr NJA 1928 s. 639, 1929 s. 150, 1949 s. 744 och 1952 s. 256 samt Karlgren: Säkerhetsöverlåtelse s. 25, 27, 33, 98—108, 117—119 och 168—169.
[2] Se NJA II 1915 s. 277—279.
[3] Se NJA II 1915 s. 279—280.

på varjehanda sätt. Direkt riktade mot den fria konkurrensen äro sådana avtal, varigenom den ene kontrahenten betingar sig, att den andre icke skall idka handel eller annan verksamhet, som konkurrerar med hans egen, eller taga anställning hos någon, som idkar sådan verksamhet. Dylika konkurrensförbud ingå merendels såsom moment i ett mera omfattande avtal och bruka då benämnas konkurrensklausuler. När en affärsman överlåter sin rörelse å en annan, förbinder han sig sålunda ofta att icke grunda eller inträda i ett konkurrerande företag. Detsamma gäller om den som utträder ur ett handelsbolag eller annan affärsrörelse, vilken han drivit tillsammans med en eller flera andra personer.[1] Likaså förekommer det i stor utsträckning, att den som hos en näringsidkare erhåller en anställning, vilken kräver viss talang eller skicklighet, får utfästa sig att icke efter tjänstetidens utgång taga anställning hos en konkurrent. Särskilt inom industrien spela dylika avtal en stor roll, i det att arbetsgivarna på detta sätt söka skydda sig mot prisgivande av yrkeshemligheter. Konkurrensförbud kunna också göras till föremål för fristående avtal. Mellan affärsmän, som konkurrera med varandra genom att sälja samma slags vara inom samma område, träffas stundom överenskommelse om uppdelning av försäljningsområdet, så att envar av dem skall äga ensam sälja varan inom ett bestämt distrikt. Till konkurrensförbuden, vilka naturligtvis med hänsyn till tid, ort eller innehåll i övrigt kunna vara mer eller mindre omfattande, knyta sig vanligen utfästelser av visst vite i händelse av förbudets överträdande.

Erfarenheten visar, att den som åtagit sig en förpliktelse av här avsedd beskaffenhet därigenom ofta underkastas inskränkningar i sin frihet att utöva förvärvsverksamhet, vilka för honom äro oskäligt betungande. Särskilt gäller detta vid avtal mellan näringsidkare och personer, som äro anställda i deras tjänst. De missbruk, vartill avtalsfriheten på detta område givit anledning, hava föranlett, att man i åtskilliga länder funnit nödigt att inskrida mot densamma. I Tyskland hava sådana bestämmelser redan 1897 givits i fråga om konkurrensklausuler i avtal mellan handlande eller andra yrkesidkare och personer anställda i deras tjänst. Enligt dessa bestämmelser är en dylik klausul bindande för den anställde endast i den mån han icke med hänsyn till den tid utfästelsen avser eller dennas innehåll i övrigt kan anses genom densamma obilligt hindras i sin

[1] Jfr NJA 1922 s. 144: Fråga huruvida — efter det en person vid försäljning av sina aktier i ett torrmjölksbolag förbundit sig att framdeles icke igångsätta eller befatta sig med mjölk- eller gräddkonservering — förbud mot tillverkning och försäljning av steriliserad grädde kunde meddelas ett omedelbart efter försäljningen bildat aktiebolag, däri säljaren ingått såsom aktieägare och styrelseledamot. Jfr även NJA 1948 s. 704 och 1949 s. 134.

fortkomst. För personer anställda i handel (Handlungsgehilfen) var en sådan utfästelse under inga omständigheter bindande längre tid än tre år efter anställningens upphörande. I syfte att bereda handelsbiträden ytterligare skydd mot tryckande konkurrensförbud blevo handelslagens för dem gällande bestämmelser i ämnet väsentligen omarbetade genom en lag av den 10 juni 1914. De viktigaste nyheterna i denna lag voro:

1) att det direkt utsäges, att ett konkurrensförbud är ogiltigt i den mån det sträcker sig längre än som erfordras för att skydda ett berättigat yrkesintresse hos principalen;

2) att förbudet i allmänhet är giltigt endast om principalen förbundit sig att för den tid det skall gälla årligen betala biträdet en gottgörelse (s. k. Karenzvergütung), uppgående till minst hälften av biträdets lön och övriga förmåner vid tiden för anställningens upphörande;

3) att förbudet är helt och hållet ogiltigt i sådana fall, då biträdets lön ej överstiger visst belopp;

4) att tiden för förbudets giltighet nedsatts till två år;

5) att avtal om konkurrensförbud för sin giltighet kräva skriftlig form.

När någon, vilken icke innehaft sådan anställning, som ovan sagts — exempelvis en självständig yrkesidkare — underkastat sig ett konkurrensförbud, anser man sig i Tyskland kunna helt eller delvis frånkänna förbudet giltighet med stöd av civillagens allmänna stadgande, att avtal, som strida mot goda seder, äro ogiltiga. Även i engelsk rätt anlägger man denna synpunkt på avtal av här ifrågavarande slag.

I Österrike har man i en lag av den 16 januari 1910 (Handlungsgehilfengesetz), vilken i åtskilliga avseenden reglerar rättsförhållandet mellan personer, som äro anställda i handel eller vissa andra yrken, och deras principaler, till behandling upptagit jämväl frågan om giltigheten av konkurrensförbud för dylika personer. Enligt denna lag är giltighetstiden för ett konkurrensförbud inskränkt till ett år samt förbudet över huvud ogiltigt, om årsinkomsten för den som underkastat sig detsamma ej uppgår till visst belopp. Även i den reviderade schweiziska lagen angående obligationsrätten hava upptagits stadganden angående förutsättningarna för giltigheten av konkurrensförbud i tjänsteförhållanden. Denna lag frånkänner ett konkurrensförbud giltighet, så snart avtalet ej upprättats i skriftlig form. Att träffa ett dylikt avtal är tillåtet allenast i fall då den anställde kan betydligt skada principalen genom att begagna sig av den inblick han förvärvat i dennes kundkrets eller affärshemligheter. Även om detta är händelsen, blir dock förbudet bindande endast i en med hänsyn till tid, ort och omfattning skälig

begränsning, så att den anställdes ekonomiska fortkomst icke obilligt försvåras genom detsamma, och all verkan av förbudet förfaller, om principalen ej vidare har intresse av dess upprätthållande.

I de nordiska länderna hava förut inga särskilda lagbestämmelser funnits i detta ämne. Att sådana utfästelser, varom här är fråga, enligt svensk rätt ansetts giltiga, därom råder intet tvivel.[1] För att förekomma missbruk av den förut rådande avtalsfriheten på detta område har i denna paragraf upptagits en bestämmelse, varigenom laga verkan frånkännes sådana konkurrensförbud, som överskrida billighetens gränser.[2]

För tillämpning av denna bestämmelse förutsättes, enligt vad dess avfattning utvisar, ej blott att en person i förhållande till en annan utfäst sig att icke idka handel eller annan verksamhet av visst slag eller icke taga anställning hos någon, som idkar sådan verksamhet, utan även att det ifrågavarande avtalet tillkommit i syfte att förebygga konkurrens. Om, såsom naturligtvis kan inträffa, ett avtal om att en person skall avhålla sig från viss verksamhet ingås i annat syfte, äro de omständigheter, av vilka avtalets giltighet bör bero, så skiftande, att det icke låter sig göra att i lag uppställa regler därom. Däremot bör denna paragraf tillämpas, vare sig avsikten med förbudet varit att avvärja konkurrens från den persons sida, som avgivit utfästelsen, eller att förhindra befarad konkurrens från annat håll. Det senare är t. ex. fallet, då en arbetare vid erhållande av anställning i en fabrik, där han kan bliva i tillfälle att få kännedom om vissa hemliga tillverkningsmetoder, förbinder sig att icke efter slutad anställning taga plats i andra företag, som konkurrera med den ifrågavarande fabriken. Säkerligen kommer ifrågavarande bestämmelse att få sin huvudsakliga betydelse inom handel, industri och hantverk, men utrymme för dess tillämpning finnes även inom andra yrkesgrenar, exempelvis advokat- och tandläkaryrket.

I två avseenden kan ett konkurrensförbud överskrida gränserna för det tillåtna, nämligen dels om det sträcker sig längre än som kan erfordras för att hindra konkurrens, dels om det över hövan inskränker den förpliktade i hans frihet att utöva förvärvsverksamhet.[3] Har den, tills vars förmån utfästelsen gjorts, ur konkurrenssynpunkt intet berättigat intresse i förbudets upprätthållande, är det klart, att det endast skulle vara att onödigt betunga den förpliktade, om man lät honom vara bunden av detsamma.[4] Ej heller bör lagen skydda ett avtal, varigenom den förpliktade betages möjlighet att skaffa sig nödigt uppehälle. Härvidlag kommer ej blott den förpliktades eget

[1] Jfr NJA 1905 s. 513 och 1907 s. 122.
[2] Jfr Schmidt: Tjänsteavtalet s. 255—260.
[3] Jfr NJA 1927 s. 642 och 1924 A nr 125.
[4] Jfr NJA 1948 s. 69.

intresse i betraktande utan även samhällets. Även bortsett från att den förpliktade, om han ej förmår försörja sig, ju kan komma att falla det allmänna till last, bör ej heller den som är i sådan ställning, att han icke behöver arbeta för att försörja sig, vara bunden av ett avtal som skulle hava till följd, att han måste fullständigt avhålla sig från förvärvsverksamhet. Den rätt att fritt bestämma över sina handlingar och sin verksamhet, som tillkommer varje människa, bör hon visserligen kunna delvis uppgiva, men aldrig med laga verkan helt avstå.

Om och i vad mån ett konkurrensförbud i något av förut nämnda två avseenden kan anses överskrida gränserna för det tillåtna, är att avgöra efter omständigheterna i det särskilda fallet.[1] Efter förebild av de utländska lagar, för vilka tidigare redogjorts, har i lagtexten upptagits en uttrycklig föreskrift, att hänsyn skall tagas bland annat till den tid, över vilken förbudet sträcker sig, och den eller de orter det omfattar. Därmed är dock icke sagt, att ett förbud, för att giltighet skall kunna tillerkännas detsamma, måste vara begränsat i båda dessa riktningar eller ens i någondera av dem. Fastmera hava domstolarna att efter den totalbild konkurrensförbudet till sitt innehåll erbjuder avgöra, om och i vad mån gränserna för det tillåtna kunna anses överskridna. Det kan sålunda inträffa, att ett till tid och ort obegränsat konkurrensförbud med hänsyn till den begränsade omfattningen av den förbjudna verksamheten kan förklaras giltigt i hela sin utsträckning. Såsom ovan nämnts, bör ett konkurrensförbud upprätthållas endast i den mån så är behövligt för att skydda den enligt utfästelsen berättigade mot konkurrens. Upphör han med sin verksamhet, bör därför jämväl förbudet i allmänhet upphöra att gälla. Det är emellertid tänkbart, att han även i dylika fall har intresse i förbudets upprätthållande; det kan t. ex. vara fråga om någon som sålt sin handelsrörelse för ett pris, vilket bestämts med hänsyn till förbudets förefintlighet.[2] Frågan om konkurrensförbudets behövlighet för den berättigade är av betydelse icke blott så till vida att ett förbud, som sträcker sig längre än som är erforderligt, kan förklaras helt eller delvis ogiltigt, utan — enligt vad paragrafens slutord utvisa — även i det avseendet, att man vid bedömande av frågan, om den som underkastat sig förbudet därigenom skulle över hövan inskränkas i sin frihet, har att taga hänsyn till det intresse, som medkontrahenten må äga i förbudets upprätthållande. En ganska omfattande inskränkning i den förpliktades förvärvsverksamhet kan sålunda vara befogad, om den berättigade har stort gagn av densamma, men bör icke få upprätthållas, om den nytta, som därige-

[1] Jfr NJA 1941 s. 350, 1942 s. 354, 1943 s. 224, 1944 s. 432, 1948 s. 69 och 1957 s. 279.
[2] Jfr SvJT 1916 s. 168.

nom beredes honom, är ringa. Bland övriga omständigheter, som böra tagas i betraktande vid bedömande av frågan, om ett konkurrensförbud över hövan inskränker den förpliktades förvärvsförmåga, må nämnas möjligheten för honom att övergå till en annan yrkesgren; för den ene kan detta vara lätt, för den andre är det exempelvis på grund av ålder eller bristande utbildning icke möjligt att försörja sig med annan verksamhet än den han tidigare utövat. Hänsyn är också att taga därtill, huruvida den förpliktade erhållit eller betingat sig något vederlag för de inskränkningar han underkastat sig i sin frihet att utöva förvärvsverksamhet. Den som erhållit ett vederlag, tillräckligt stort till hans försörjning eller till att förhjälpa honom att grunda en ny verksamhet, förtjänar uppenbarligen, även om han förbrukat vederlaget till annat än det avsedda ändamålet, mindre hänsyn än den som aldrig erhållit något vederlag för sin utfästelse.

Om domstolen vid prövning av samtliga föreliggande omständigheter finner, att konkurrensförbudet icke bör upprätthållas, har detta icke till följd, att den gjorda utfästelsen är i sin helhet ogiltig, utan allenast att giltighet måste frånkännas densamma i den mån den skulle medföra alltför stora inskränkningar i den förpliktades frihet att utöva förvärvsverksamhet eller sträcker sig längre än som kan erfordras för att förebygga konkurrens. Vad sålunda stadgats överensstämmer med vad som enligt 36 och 37 §§ gäller om vitesutfästelser och därmed likställda kontraktsbestämmelser.

Det torde knappast behöva påpekas, att stadgandet i 38 § icke äger tillämpning å sådana avtal, varigenom en anställd förbinder sig att icke under den tid anställningen varar utöva någon verksamhet, som konkurrerar med arbetsgivarens. Ett dylikt avtal är naturligtvis giltigt.[1] Även om den anställde icke iklätt sig någon särskild förbindelse i sådant avseende, torde han i regel icke vara berättigad att under anställningstiden driva någon som helst verksamhet, som konkurrerar med arbetsgivarens.[2]

I nästföljande paragraf av de preliminära utkasten hade i alla tre texterna upptagits ett stadgande, som beträffande vissa slag av konkurrensförbud innefattade en betydlig skärpning av huvudregeln. Stadgandet innehöll nämligen, att där någon, som var anställd i yrke såsom arbetare, arbetsförman eller handelsbetjänt eller

[1] Jfr NJA 1934 s. 671: Fråga huruvida en hos ett bolag anställd person, X., som förbundit sig att aldrig i konkurrenssyfte använda bolagets affärshemligheter och som tillförsäkrats lön till slutet av ett år, ägde — oansett att han under nämnda år började en med bolaget konkurrerande verksamhet — att av bolaget utfå lön för tid efter viss dag under samma år då han slutade sin anställning hos bolaget. (Anledning fanns ej till antagande att det berott av X., att han icke efter berörda dag utförde arbete för bolagets räkning.)

[2] Jfr NJA 1939 A nr 210 och Schmidt: Tjänsteavtalet s. 253.

i motsvarande underordnad ställning, i och för anställningen gentemot sin principal avgivit en utfästelse att ej idka viss verksamhet eller taga anställning hos någon, som idkade sådan verksamhet, han icke i något fall skulle vara bunden av utfästelsen. Kommittén hade trott, att ett sådant stadgande skulle kunna vara till gagn icke minst ur den synpunkten, att man därigenom undginge att i fråga om konkurrensförbud av detta slag behöva ingå i prövning av frågan, huruvida den som underkastat sig förbudet därigenom skulle otillbörligt inskränkas i sin frihet att utöva förvärvsverksamhet. Någon egentlig fara för arbetsgivarna skulle ett sådant stadgande, enligt vad kommittén ansåg sig hava anledning att antaga, icke hava inneburit, då någon verklig konkurrens från personer i dylik underordnad ställning sällan vore att befara. Det viktigaste syfte, som ett konkurrensförbud i sådana fall syntes kunna tjäna, vore att bereda skydd mot otillbörligt användande eller yppande från en förutvarande anställds sida av yrkeshemligheter, som på grund av tjänsteförhållandet kommit till dennes kännedom, men behovet av skydd i sådant hänseende borde enligt kommitténs mening kunna tillgodoses genom en blivande lagstiftning mot illojal konkurrens.[1]

I de yttranden, som inkommo över utkastet, uttalades emellertid starka betänkligheter mot det ifrågasatta stadgandet. Så t. ex. framhölls, att ehuru konkurrensförbud av ifrågavarande slag hittills ej funnit mera vidsträckt användning i vårt land, sådana anställda, som avsågos med nämnda bestämmelse, i regel av hederskänsla avhållit sig från att efter slutad tjänst själva hänsynslöst konkurrera med förre arbetsgivaren eller lämna sin medverkan till sådan konkurrens från annat håll. Man befarade, att denna känsla skulle slappas, om det ifrågasatta stadgandet bleve lag och sålunda ett förfaringssätt, som förut ansetts otillbörligt, bleve förklarat lovligt. Vidare utvecklades, hurusom särskilt i sådana fall då arbetsgivarens verksamhet vore av ringa omfattning och hans ekonomiska ställning icke vore nämnvärt starkare än den anställdes, det ifrågasatta stadgandet kunde komma att verka ytterst obilligt mot arbetsgivaren. Man erinrade också om svårigheten att uppdraga en bestämd gräns mellan sådana anställda, vilka borde komma i åtnjutande av det särskilda skydd stadgandet avsåg att skänka, och dem, vilka beklädde något högre platser i en yrkesidkares tjänst.

Med anledning av vad sålunda förekommit ansåg sig kommittén icke böra upptaga det ifrågasatta stadgandet i det slutliga förslaget. Att utesluta det syntes icke möta någon avgörande betänklighet, enär en anställd i varje fall då en utfästelse av ifrågavarande slag kan anses otillbörligt försvåra hans fortkomst redan på grund

[1] Jfr numera 3—5 §§ lagen den 29 maj 1931 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens.

av det allmänna stadgandet i denna paragraf ej är bunden av densamma.

Den danska lagen intager härutinnan, i likhet med det danska förslaget i dess slutliga lydelse, samma ståndpunkt som den svenska lagen. Den norska kommittén ansåg sig emellertid, oaktat även i Norge anmärkningar framkommo mot det ifrågasatta stadgandet, böra i huvudsak vidhålla detsamma. I den norska lagen återfinnes en däremot svarande bestämmelse i andra stycket av 38 §.

Om någon som är anställd i handel eller annan näring gentemot sin arbetsgivare avgivit en sådan utfästelse, som omtalas i denna paragraf, är han naturligtvis icke bunden av densamma, därest arbetsgivaren utan fog avskedar honom eller anställningen eljest upphör i förtid till följd av kontraktsbrott från arbetsgivarens sida. Lika tydligt är, att konkurrensförbudet förblir gällande, om avtalet upphör på grund av kontraktsbrott från den anställdes sida.

När däremot ett tjänsteavtal av nu ifrågavarande slag är ingånget på obestämd tid och arbetsgivaren allenast begagnar sig av sin rätt att bringa detsamma till upphörande, kan det vara föremål för olika meningar, huruvida konkurrensförbudet bör äga giltighet. Man kunde tycka, att den anställde i sådana fall borde vara bunden av sin utfästelse, likaväl som han är det, när avtalet ingåtts på bestämd tid och anställningen upphör i följd av att denna tid går till ända. Det lärer emellertid även bland arbetsgivarna vara den allmänna uppfattningen, att konkurrensförbudet i sådana fall icke bör kunna göras gällande. Syftet med en konkurrensklausul är nämligen huvudsakligen, att förbudet skall utgöra ett hinder för den anställde att mot arbetsgivarens vilja lämna sin anställning för att övergå till en konkurrerande verksamhet. Det vore då obilligt, om arbetsgivaren, när anställningen upphörde på hans initiativ, skulle kunna påfordra förbudets upprätthållande; den anställde komme måhända därigenom att utsättas för stora vanskligheter och detta utan eget förvållande.[1] Vad nu sagts synes i allmänhet böra gälla, även om arbetsgivaren haft giltig anledning till sin åtgärd, t. ex. om uppsägning skett därför att arbetsgivaren i följd av dåliga konjunkturer nödgas inskränka sin rörelse och av sådan orsak måste avskeda en del av sin personal.

Om den anställde givit arbetsgivaren skälig anledning att uppsäga honom,[2] bör emellertid konkurrensklausulen lända till efter-

[1] Jfr SvJT 1918 Rf s. 93.

[2] Jfr NJA 1934 s. 19: Enligt kontrakt blev X. anställd hos ett fabriksbolag såsom verkmästare med 3 månaders uppsägningstid. Under förmenande att X. gjort sig skyldig till insubordination skilde bolaget X. från anställningen utan att han fick åtnjuta den överenskomna uppsägningstiden. Bolaget ansågs icke äga göra gällande bestämmelse i kontraktet om visst

rättelse. En sådan anledning kan föreligga, icke blott när den anställde gjort sig skyldig till sådant kontraktsbrott, som kan tillräknas honom såsom försumlighet, utan även exempelvis när han drabbats av en sjukdom, vilken gör det omöjligt för honom att fylla de plikter, som enligt avtalet åligga honom.

I sådana fall, då den anställde själv lämnar sin tjänst, är han naturligtvis i allmänhet bunden av sin utfästelse att icke idka konkurrerande verksamhet eller taga anställning hos en konkurrent. Endast om arbetsgivaren genom underlåtenhet att uppfylla sina förpliktelser mot den anställde givit honom giltig anledning att lämna tjänsten, bör denne vara fritagen från den skyldighet han sålunda åtagit sig; att han, i stället för att av sådan anledning häva det ingångna avtalet, i vanlig ordning uppsäger detsamma, bör icke försämra hans ställning.

Ovan utvecklade grundsatser hade i kommittéförslaget kommit till uttryck i ett stadgande (40 §) av följande lydelse:

»Där någon, som är anställd i handel eller annat yrke, gentemot yrkesidkaren för tid efter anställningens upphörande avgivit utfästelse, varom i 39 § är sagt, vare all verkan av hans utfästelse förfallen, såframt han varder skild från anställningen utan att därtill hava givit skälig anledning eller själv lämnar densamma och har giltig grund därtill i yrkesidkarens underlåtenhet att uppfylla sina förpliktelser mot honom.»

Vid förslagets granskning i lagrådet[1] anmärktes häremot, att ifrågavarande stadgande syntes vara av alltför speciell natur för att böra inflyta i en lag om avtal och rättshandlingar i allmänhet. Med skälig hänsyn härtill och då från de affärsanställdas sida uttalats önskan, att frågan om deras bundenhet av avtal innehållande konkurrensförbud icke i detta sammanhang måtte göras till föremål för lagstiftning, kom det ifrågasatta stadgandet icke att inflyta i den slutliga lagtexten.[2] En bestämmelse av här angivet innehåll har emellertid upptagits i 38 § tredje stycket av de danska och norska lagarna.

Vad beträffar konkurrensklausuler, som anknutits till andra avtal än tjänsteavtal, lärer av allmänna rättsgrundsatser följa, att all verkan av utfästelsen förfaller, om den till vars förmån utfästelsen skett gör sig skyldig till kontraktsbrott och avtalet av sådan anledning häves.

vite för det — inträffade — fallet att X. förr än 1 år förflutit från det anställningen upphört konkurrerade med bolaget.

[1] Se NJA II 1915 s. 286.

[2] Jfr Schmidt: Tjänsteavtalet s. 260—261

4 KAP

Allmänna bestämmelser

39 §

Är enligt denna lag giltigheten av avtal eller annan rättshandling beroende därav att den, gent emot vilken rättshandlingen företogs, icke ägde eller bort äga vetskap om visst förhållande eller eljest var i god tro, skall hänsyn tagas till vad han insåg eller bort inse vid den tidpunkt, då rättshandlingen blev honom kunnig. Dock må, där särskilda omständigheter sådant föranleda, hänsyn jämväl tagas till den insikt han vunnit eller bort vinna efter nämnda tidpunkt, men innan rättshandlingen inverkat bestämmande på hans handlingssätt.

Enligt åtskilliga bestämmelser i 2 kap. är giltigheten av en rättshandling, som företages genom fullmäktig, beroende av att den gentemot vilken rättshandlingen företogs icke insåg eller bort inse, att fullmäktigen genom rättshandlingen överskred sin befogenhet, eller eljest var i god tro med avseende å vissa förhållanden. Sådana bestämmelser finnas i 11, 19, 20 och 21 §§ samt 25 § andra stycket. Även i 3 kap. förekomma ett stort antal stadganden, enligt vilka en rättshandlings giltighet eller verkan är beroende av medkontrahentens goda tro, nämligen i 28 § andra stycket, 29 §, 30 § första stycket, 31 § andra stycket samt 32 §. Intet av alla dessa stadganden innehåller någon bestämmelse angående den tidpunkt, till vilken hänsyn skall tagas vid bedömande av frågan, huruvida medkontrahenten kan anses hava varit i god tro eller icke. Ej heller 33 § innehåller någon motsvarande bestämmelse. För att icke onödigt tynga lagtexten har i förevarande paragraf upptagits en generell bestämmelse i detta ämne. Enligt denna ankommer det principiellt på den tidpunkt, då den rättshandling, varom fråga är, kommer till medkontrahentens kunskap. Har denne redan då rättshandlingen blev honom kunnig insett eller bort inse någon omständighet, som är av beskaffenhet att inverka å rättshandlingens giltighet, eller har han i fall, som avses i 33 §, vid nämnda tidpunkt ägt vetskap om de omständigheter, under vilka rättshandlingen tillkommit, kan han icke grunda någon rätt å densamma.

Under vissa förhållanden skulle det emellertid kunna leda till obilliga resultat, om icke någon hänsyn finge tagas till att en sådan omständighet blivit eller bort bliva medkontrahenten kunnig

omedelbart efter det han tagit del av rättshandlingen och innan denna ännu i något avseende[1] inverkat bestämmande å hans handlingssätt. Ett exempel utgör det fallet att ett muntligt anbud omedelbart antages och anbudsgivaren, innan kontrahenterna ännu skilts åt, upplyser, att hans anbud tillkommit av något misstag.[2] Det är företrädesvis dylika fall, som av viljeteoriens anhängare plägа åberopas till stöd för påståendet, att tillitsteorien skulle otillbörligt gynna mottagaren av en viljeförklaring på bekostnad av den som avgivit densamma. För att lagen icke må giva fog för en dylik anmärkning, har i andra punkten av förevarande paragraf upptagits ett stadgande, som lämnar domstolarna tillfälle att, där särskilda omständigheter föranleda därtill, bortse från att medkontrahenten icke strax insåg eller bort inse det förhållande, som åberopas till stöd för rättshandlingens ogiltighet. Stadgandet i fråga supplerar även 33 §, ehuru för dess tillämpning i detta fall förutsättes, att vetskap angående omständigheterna vid rättshandlingens tillkomst måste antagas hava vunnits, innan densamma inverkat bestämmande å medkontrahentens handlingssätt.

När den gentemot vilken en rättshandling företagits därvid företräds av fullmäktig och rättshandlingens verkan är beroende av god tro, lärer det i allmänhet ankomma på fullmäktigens goda eller onda tro.[3] Tydligt är emellertid, att om fullmaktsgivaren själv var i ond tro, rättshandlingen icke bör bliva gällande därför att hans fullmäktig var i god tro. Lika tydligt torde vara, att lagens regler angående verkan av att en rättshandling framkallats genom tvång eller förledande från medkontrahentens sida eller att denne därvid övat ocker också skola tillämpas, då det är medkontrahentens fullmäktig, som gjort sig skyldig till ett sådant otillbörligt förhållande. Varken i ena eller andra avseendet hava särskilda bestämmelser härom ansetts erforderliga.

[1] Jfr Karlgren: Avtalsrättsliga spörsmål, 2 uppl. s. 26—27 och justitierådet Sjögren i NJA II 1915 s. 257—259.

[2] Jfr NJA 1911 s. 540: Vid exekutiv auktion i upp- och avslag har anbudsgivare omedelbart efter klubbslaget för auktionsförrättaren tillkännagivit sin uppfattning av anbudets innebörd och därigenom ådagalagt, att han missförstått utropssättet. Fråga, huruvida det oaktat anbudet var för honom bindande. Jfr SvJT 1924 Rf s. 67.

[3] Jfr NJA 1910 s. 364: Ett bolag har genom ombud träffat avtal angående överlåtande å bolaget av ett avverkningskontrakt. I anledning av jordägarens invändning, att kontraktet inneburit allenast en skenupplåtelse, uppstår fråga angående verkan därav att bolagets ombud vid förvärvet ägt kännedom om nämnda förhållande. Jfr även NJA 1949 s. 134 samt SvJT 1931 Rf s. 18 (Misstag vid avgivande av köpeanbud till handelsresande, som ej insett misstaget) och s. 49 (Vid ingående av köpeavtal har säljaren företrätts av ombud, som insett att avtalet i följd av misstag fått annat innehåll än köparen åsyftat).

Jfr även Vahlén: Avtal och tolkning s. 73 not 91 och Tiberg: Mellanmansrätt s. 55.

40 §

Skall någon enligt denna lag giva annan ett meddelande, vid äventyr att eljest avtal anses slutet eller anbud antaget eller rättshandling, som av honom eller å hans vägnar företagits, bliver mot honom gällande, och varder sådant meddelande inlämnat för befordran med post eller telegraf eller eljest på ändamålsenligt sätt avsänt, må ej den omständigheten, att meddelandet försenas eller icke kommer fram, föranleda därtill att avsändaren icke anses hava fullgjort vad honom åligger.

I fråga om återkallelse av anbud eller svar eller av fullmakt gäller vad i 7, 13 och 18 §§ är stadgat.

I vissa fall åligger det enligt 1 kap. den som fått mottaga anbud eller svar å anbud att giva besked, om han icke vill antaga anbudet eller godtaga svaret. Påföljden, om sådant underlåtes, är, att anbudet anses antaget eller att avtal anses hava kommit till stånd genom svaret. Bestämmelser av detta innehåll finnas i 4, 6 och 9 §§. Vidare omtalas i 19, 28 och 32 §§ vissa fall, då en rättshandling, som eljest skulle vara ogiltig, blir gällande, när den person, som företagit rättshandlingen eller för vars räkning den företagits, underlåtit att giva medkontrahenten meddelande i visst närmare angivet avseende.

Om det meddelande, som sålunda i vissa fall bör givas, vederbörligen avsänts men till följd av omständigheter, som ej bero på avsändaren, över huvud icke eller icke i rätt tid kommer adressaten till handa, uppstår fråga, huruvida samma påföljd bör inträda som när vederbörande underlåtit avsända meddelandet. Denna fråga bör säkerligen besvaras nekande. Skyldigheten att giva meddelande av här avsedda slag är ålagd vederbörande i dens intresse, till vilken meddelandet är riktat, och detta bör därför gå på hans risk. *Första stycket*, som fastslår denna grundsats, överensstämmer med motsvarande bestämmelser i 61 § köplagen och 3 § kommissionslagen. Stadgandets avfattning utesluter icke, att avsändaren kan bliva skyldig att sända nytt meddelande, om han genom brev från adressaten eller annorledes får veta, att det föregående förkommit.

Av helt annan beskaffenhet äro de meddelanden, varigenom ett anbud eller svar eller en fullmakt återkallas. För giltigheten av sådan återkallelse fordras, att det meddelande, varigenom återkallelsen sker, kommit adressaten till handa. Meddelandet går alltså på avsändarens risk. En erinran härom har, till förebyggande av missförstånd, upptagits i *andra stycket*.

41 §

Genom denna lag upphävas 1 kap. 1 § och 9 kap. 9 § handelsbalken, 2 och 3 §§ i lagen den 14 juni 1901 angående ocker samt vad i övrigt finnes i lag eller särskild författning stadgat stridande mot här ovan givna bestämmelser.

Såsom förut påpekats funnos i 1734 års lag icke några allmänna stadganden om slutande av avtal eller om rättshandlingars ogiltighet. I fråga om köpeavtal om lös egendom stadgades emellertid i 1 kap. 1 § handelsbalken, att köp borde ske utan tvång eller list med säljarens och köparens goda ja och samtycke och att köp, som skedde annorledes, vore ogillt. Detta stadgande har icke kunnat bibehållas vid sidan av de i 28—30 §§ avtalslagen upptagna bestämmelserna och har därför genom förevarande paragraf upphävts.

I 2 och 3 §§ lagen den 14 juni 1901 angående ocker hade i fråga om försträckning och beviljande av anstånd med gälds betalning reglerats den inverkan rättshandlingens giltighet rönte därav att den funnes innefatta ocker. Beträffande rättshandlingar av annat slag än sådana, som avses i ockerlagen, hade däremot — bortsett från 227 § sjölagen — förut icke funnits några motsvarande stadganden. Fastmera var i 9 kap. 9 § handelsbalken börligen avsänts men till följd av omständigheter, som ej bero på lovlig handel, eller det köp, som lagligen slutet är. Detsamma gällde enligt nämnda lagrum, där jord för penninglån förskriven är och avrad på vinst och förlust i stället för räntan av det lån, evad avraden varder mer eller mindre. Såsom vid 31 § närmare utvecklats, har i 1915 års lagstiftning grundsatsen, att en rättshandling, som tillkommit genom ocker, icke är gällande emot den förfördelade, genomförts i fråga om alla rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. De bestämmelser, som meddelats i sådant hänseende, avse att ersätta förut gällande civilrättsliga stadganden i ämnet. I följd därav hava 2 och 3 §§ i ockerlagen samt 9 kap. 9 § handelsbalken upphört att gälla. Att någon ändring ej gjorts i 227 § sjölagen, framgår av tredje stycket i 31 §.

Enligt 27 § tredje stycket sker genom bestämmelserna om fullmakt ej ändring i vad 18 kap. 3 § handelsbalken stadgar angående verkan av att det som genom fullmäktigens rättshandling åtkommits blivit använt till fullmaktsgivarens nytta. För så vitt nämnda kapitel eljest innehåller mot avtalslagens bestämmelser stridande stadganden om fullmakt i förmögenhetsrättsliga förhållanden, bör det naturligtvis icke vidare gälla.[1] Någon uttrycklig

[1] Beträffande tillämpning av stadgandet i 18 kap. 10 § handelsbalken om *negotiorum gestio* se NJA 1918 s. 12, 1922 s. 472, 1945 s. 728. och 1952 s. 63.

föreskrift om upphävande av vissa delar av ifrågavarande kapitel har emellertid icke kunnat meddelas. Där förekommande bestämmelser om fullmakt äro nämligen så invävda i stadganden, som avse det inbördes rättsförhållandet mellan fullmaktsgivare och fullmäktig, att de svårligen kunna utbrytas ur sitt sammanhang.

Denna lag skall träda i kraft den 1 januari 1916.

Av allmänna rättsgrundsatser följer, att avtal som ingåtts och andra rättshandlingar som företagits före den dag lagen trätt i kraft skola bedömas enligt förut gällande rätt. Lika litet som i köplagen och kommissionslagen har någon uttrycklig bestämmelse härom ansetts påkallad. Grundsatsen, att 1915 års lagstiftning icke har retroaktiv verkan, ansågs böra upprätthållas jämväl i fråga om de stadganden i densamma, som äro av tvingande natur. Har en rättshandling före den 1 januari 1916 tillkommit genom svek eller sådant tvång, som avses i 29 §, lärer den alltså vara ogiltig, även om medkontrahenten varit i god tro. Å andra sidan torde, om före nämnda dag övats ocker vid annat avtal än försträckning eller beviljande av anstånd med gälds betalning, stadgandet i 31 § icke kunna tillämpas. Lika litet lära bestämmelserna i 36 och 37 §§, i vad de strida mot förut gällande rätt, kunna tillämpas å vitesbestämmelser eller andra där avsedda förbehåll, som träffats före den 1 januari 1916. Ej heller torde en före nämnda dag gjord utfästelse att icke driva konkurrerande verksamhet kunna frånkännas verkan därför att den är av sådan beskaffenhet, att den med tillämpning av 38 § skulle kunnat förklaras helt eller delvis ogiltig.

Accept, se Antagande.
Acceptfrist, legal s. 18—21.
Aktieteckning s. 15 n. 3, 113 n. 1.
Anbud:
bindande s. 10—14.
i vilka tid för svar bestämts, s. 15—18.
andra:
a) gjorda i brev eller telegram s. 18—20. Jfr Telegram.
b) muntliga s. 21
i regel odelbara s. 25 vid n. 4.
varå uttryckligt svar ej förväntas, s. 35—36.
utan förbindelse, utan obligo s. 37—38.
Jfr Återkallelse.
Anbudsgivare, se Död, Konkurs, Omyndighetsförklaring, Reklamationsskyldighet.
Anbudstagare, se Död, Konkurs, Omyndighetsförklaring, Reklamationsskyldighet.
Anmälan om tvång eller förledande att utgiva löpande skuldebrev s. 111—112.
Jfr Invändning, Skuldebrev, löpande.
Annonser icke anbud s. 38.
Annonsering av fullmakt, se Fullmakt: som givits allmänneligen till känna.
Antagande:
som kommer för sent, s. 21—24; jfr s. 29—30.
som icke överensstämmer med anbudet, s. 24—26.
genom underlåtenhet att avböja anbud s. 36.
Jfr Konfirmation, Återkallelse.
Arrendekontrakt, se Hyreskontrakt.
Avbetalningsköp s. 141 n. 1, 146—147.
Avslag å anbud s. 24.
Avtal:
slutande av s. 10—11, 97—98. Jfr Anbud, Antagande.
formfordrande s. 14—15, 103.
till förmån för tredje man s. 102 vid n. 3.
skyldighet att sluta s. 39.
stridande mot legalt förbud s. 103 vid n. 1 .
Avtalstolkning s. 133 n. 2; jfr s. 123 n. 2.

Bedrägeri s. 114—115.
Befogenhet, se Fullmäktig.
Befordringsfel, se Bud, Telegraferingsfel.
Behörighet, se Fullmäktig.
Bekräftelse, se Konfirmation, Reklamationsskyldighet.
Benefika rättshandlingar:
äro underkastade bestämmelserna i 3 kap. s. 99 vid n. 2.
stadgandena om ocker äro tillämpliga å dem s. 118—119.
verkan av att de av misstag fått annat innehåll än åsyftat varit s. 123.
Beroende ställning s. 118 vid n. 3.
Berusning s. 129 n. 2.

Bevisbördan:
när tredje man kräver skadestånd av den som handlat såsom fullmäktig, s. 89—90.
huruvida rättshandling framkallats genom svek, s. 113—114. Jfr även s. 123.
Borgenslöfte s. 15 n. 4.
Bristande förutsättningar, se Förutsättning.
Brådskande åtgärder är fullmäktig pliktig företaga, oaktat fullmaktsgivaren förklarats omyndig eller kommit i konkurs, s. 83—84.
Bud:
skillnad från fullmäktig s. 44.
verkan därav att viljeförklaring oriktigt återgives genom, s. 125—126.
Bulvanköp s. 134 n. 1.
Bärgarlön, avtal om, s. 119—120.

Certeparti s. 27—28.
Cirkulär, meddelande av fullmakt genom s. 61—63.
Clausula cassatoria, se Förfalloklausuler.
Condictio indebiti s. 130 n. 3.

Dold dissens s. 25 n. 1.
Död:
anbudsgivares eller anbudstagares s. 34—35.
fullmaktsgivares s. 76—79.

Error in motivis s. 101, 123, 130—132.

Familjerätt s. 9 n. 1 o. 2.
Feldatering av brev eller telegram s. 17.
Felskrivning, Felsägning, se Misstag.
Formföreskrifter, se Avtal, Fullmakt, Ogiltighet.

Fullmakt:
begrepp s. 40—41, 43, 98.
omfattning och gränser s. 45—47, 55—56.
ogiltighet s. 48, 98.
form s. 48.
till innehavaren s. 49.
genom passivitet s. 46 n. 2, 49 vid n. 2, 51 n. 6.
kombinationsfullmakt s. 51 n. 6.
självständig fullmakt s. 55.
toleransfullmakt s. 51 n. 6.
i kraft av viss ställning, se Ställningsfullmakt.
oåterkallelig s. 59—60.
som givits till känna genom särskilt meddelande till tredje man, s. 60—62.
som givits allmänneligen till känna, s. 62—63.
som anmälts hos offentlig myndighet, s. 64.
skriftlig s. 66—69. Jfr Kraftlösförklaring.
muntlig s. 55 n. 1, 71—72.
att mottaga till fullmaktsgivaren riktade viljeförklaringar (s. k. passiv fullmakt) s. 91—92.
att förfoga över fast egendom s. 95—96.
tolkning av s. 46—47.
Jfr Kommission, Prokura, Återkallelse.
Fullmaktsgivare:
hans rättsförhållande till fullmäktigen s. 40—41, 52—54.
hans rättsförhållande till tredje man:
a) allmänt s. 45—51.
b) när tredje man icke varit i god tro beträffande fullmäktigens befogenhet, s. 54, 75—76.
c) när fullmäktigens rättshandling länt fullmakts-

givaren till nytta, s. 96—97, 161
Jfr Död, God tro, Instruktioner, Konkurs, Målsmanskap, Omyndighetsförklaring, Reklamationsskyldighet, Urarvakonkurs.

Fullmäktig:
hans befogenhet i förhållande till huvudmannen s. 42, 52—53.
hans behörighet i förhållande till tredje man s. 42, 52.
hans rättsförhållande till fullmaktsgivaren s. 40, 41, 52—53.
hans rättsförhållande till tredje man:
a) när rättshandlingen är bindande för fullmaktsgivaren s. 45, 85—86.
b) när fullmakt överskridits eller ej förefunnits, s. 87—91.
handlar i fullmaktsgivarens namn s. 47—48.
hans rätt att sätta annan i sitt ställe s. 49.
hans rätt att sluta avtal med sig själv s. 49.
skyldighet i vissa fall att låta sig företrädas av, s. 54—55.
hans skyldighet att återställa skriftlig fullmakt s. 69.
Jfr Bevisbördan, Bud, God tro, Instruktioner, Organ, Ställföreträdare.

Föreskrifter, fullmaktsgivares, se Instruktioner.
Förfalloklausuler s. 147.
Förfalskning s. 106, 127 n. 3.
Förklaringsmisstag, se Misstag.
Förledande, se Invändning, Svek.
Förmyndare, se Ställföreträdare.
Förmögenhetsrätt (i motsats till familjerätt) s. 8—9.
Förtigande, svikligt förfarande genom, s. 114.
Förutsättning, verkan därav att en rättshandling företagits under en sådan, som visar sig vara oriktig eller ej gå i uppfyllelse, s. 132—133.
Förutsättningsläran s. 132 n. 1.
Förvanskning, se Bud, Telegraferingsfel.
Förverkandeklausuler s. 144—145.
Jfr Handpenning, Pant.

God tro:
den kritiska tidpunkten för tillvaron av
i allmänhet: då rättshandlingen blev medkontrahenten kunnig, s. 158.
undantagsvis: då denna inverkat bestämmande å hans handlingssätt, s. 158—159.
när medkontrahenten företrätts av fullmäktig, s. 159.
Goda seder, se Rättshandling.
Godkännande av en rättshandling s. 46, 85.
Gåva, se Benefika rättshandlingar.

Handpenning, rätt att frånträda avtal mot förverkande av erlagd, s. 143, 146—147.
Hot, se **Tvång.**
Hyreskontrakt:
i vilka hyran upptagits till högre belopp än det avtalade, s. 135.
i vilka stadgats skyldighet för hyresgästen att, även om han skulle bliva vräkt, betala hyran för den återstående tiden, s. 145.

Innehavarepapper, se Löpande handling.
Instruktioner, verkan därav att fullmäktig handlat i strid mot fullmaktsgivarens, s. 52—56.

Komma till handa, innebörden av detta uttryck s. 16—17.
Kommission s. 41—48.
Konfirmation av avtal, begäran om, s. 27—30.
Konkludenta handlingar s. 36 vid n. 4.
Konkurrensförbud:
allmänt s. 149—150.
utländsk lagstiftning s. 150—152.
avtalslagen s. 152—154.
för anställda:
deras verkan, när principalen uppsäger den anställde, s. 156—157.
deras verkan, när den anställde själv lämnar sin tjänst, s. 157.
Konkurrensklausuler s. 149—150. Jfr Konkurrensförbud.
Konkurs:
anbudsgivares eller anbudstagares s. 34—35.
fullmaktsgivares s. 82—83. Jfr Brådskande åtgärder.
Konkursförvaltare icke fullmäktig s. 44.
Konossement, se Löpande handling.
Kontrakt, förbehåll om upprättande av skriftligt, s. 14 n. 2, 27—30.
Kraftlösförklaring av skriftlig fullmakt s. 69—71.
Kvitto under vissa förutsättningar gällande, även om det aldrig utgivits av utfärdaren, s. 137—138.

Lex commissoria, se Pant.
Lättsinne s. 118 n. 2.
Löftesteorien s. 9 n. 1, 12 n. 1.
Löpande handling:
vad därmed förstås s. 136.
gällande i godtroende innehavares hand, även om handlingen aldrig utgivits av utfärdaren, s. 136—137.

Medkontrahent = den gentemot vilken en rättshandling företages s. 98.
Missförstånd, se Missuppfattning.
Misstag, verkan därav att en viljeförklaring av misstag fått annat innehåll än som åsyftats, s. 120—125. Jfr Benefika rättshandlingar, Error in motivis, Villfarelse.
Missuppfattning av den som antagit ett anbud s. 22—23, 26. Jfr Reklamationsskyldighet, anbudsgivares.
Muntlig fullmakt, se Fullmakt, muntlig.
Muntligt anbud, se Anbud, muntliga.
Målsmanskap, verkan därav att fullmaktsgivare kommer under annans, s. 81.

Negativa intresset, s. 12, 56 n. 2, 87, 99, 121, 123, 124 n. 6, 126 n. 1.
Negotiorum gestio s. 161 n. 1.
Närmare genom brev s. 30—31.
Nöd, se Trångmål.

Ocker s. 115—120. Jfr Ränta.
Offert, se Anbud.
Ofödda, rättshandlingar till förmån för, s. 99 n. 4.
Oförstånd s. 117—118.

Ogiltighet, rättshandlingars:
innebörden av s. 97 n. 1.
lagens stadganden härom ej uttömmande s. 99—100, 128. Jfr Tro och heder.
huruvida ogiltigheten kan åberopas mot senare förvärvare, s. 101—102, 111, 112.
på grund av formbrist s. 103.
partiell s. 46 n. 1, 48 vid n. 2, 104 vid n. 2.
Omgående svar s. 18, 20 n. 2.
Omyndiga:
deras rättshandlingar ej reglerade i lagen s. 99.
ersättningsskyldighet för omyndig, som obehörigen uppträtt såsom fullmäktig, s. 88.
Omyndighetsförklaring:
anbudsgivares eller anbudstagares s. 34—35.
fullmaktsgivares s. 80—82. Jfr Brådskande åtgärder.
Orderbekräftelse s. 28 n. 2.
Orderpapper, se Löpande handling.
Organ, för juridiska personer icke fullmäktige, s. 44.
Otillbörliga avtalsvillkor s. 100—101.

Pactum turpe s. 103.
Pant, förbehåll, att sådan skall vara förverkad, om skulden icke betalas, s. 148—149.
Passivitet, rättslig betydelse av, s. 37 n. 5, 46 n. 2, 49 n. 2, 124 n. 2. Jfr Konkludenta handlingar.
Positiva intresset, s. 12, 87, 121.
Prokura s. 48, 94—95.

Ratihabition, se Godkännande.
Realanbud s. 35.
Realkontrakt s. 15.
Reklamationer, risken för deras framkomst, s. 160.
Reklamationsskyldighet:
anbudsgivares i vissa fall s. 22—23, 26.
anbudstagares i visst fall s. 37—39.
mot meddelanden i anledning av ingånget avtal s. 37.
mot oriktig bekräftelse av slutet avtal s. 30 n. 2.
fullmaktsgivares i vissa fall, när fullmakt återkallats, s. 73—75,
i vissa fall, då rättshandling framkallats genom tvång, s. 110—111.
i anledning av befordringsfel s. 126.
Reugeld s. 143.
Räkning, kvitterad, se Kvitto.
Ränta, fråga om skyldighet att gälda skälig ränta vid försträckning, då avtalet är ogiltigt på grund av ocker, s. 119.
Rättegångsfullmakt s. 44 n. 2, 77; jfr s. 95 n. 2.
Rättshandling:
allmänt s. 97—99; jfr s. 8. Jfr Benefika rättshandlingar, Ogiltighet, Omyndiga, Sinnessjuka, Testamenten.
stridande mot lag eller goda seder s. 103.
till förmån för tredje man, se Tredjemansavtal.

Simulation, se Sken.
Sinnessjuka, rättshandlingar av, s. 99—100, 106 n. 2.
Självinträde, se Fullmäktig, hans rätt att sluta avtal med sig själv.
Självständig fullmakt s. 55.
Sken:

verkan av att rättshandling upprättats för skens skull, s. 133—135.
verkan av att skriftlig handling, som upprättats för skens skull, kommer i godtroende innehavares hand, s. 135—137.
Skriftlig fullmakt, se Fullmakt, skriftlig.
Skuldebrev, löpande:
vilka invändningar kunna framställas mot godtroende innehavare av, s. 104—106. Jfr Anmälan, Invändning, Löpande handling.
Skämt, verkan av, vid viljeförklarings avgivande s. 123—124.
Slutsedelsblanketter s. 69.
Spel s. 103 n. 3.
Ställningsfullmakt s. 50—52. Jfr Återkallelse.
Svar, se Antagande, Avslag, Återkallelse.
Svek s. 112—115. Jfr Anmälan, Bevisbördan, Förtigande, Invändning, Tro och heder.
Sysslomannaskap, avtal därom ligger i allmänhet bakom en fullmakt s. 41.
Säkerhet, lämnad för fullgörande av en förpliktelse, se Pant.
Säkerhetsöverlåtelse s. 134 n. 5, 147.

Telegraferingsfel, verkan därav att en viljeförklaring därigenom förvanskats, s. 125—127. Jfr Reklamationsskyldighet.
Telegram, anbud gjort i, kräver telegrafiskt svar s. 20; jfr s. 29.
Terminsaffärer s. 103 n. 4.
Testamenten icke rättshandlingar på förmögenhetsrättens område s. 99, 109 n. 1, 110 n. 3, 114 n. 3, 117 n. 1, 124 n. 4, 131 n. 2.
Testamentsexekutor s. 44 n. 1.
Tillitsteorien s. 121—123, 133 n. 2 st. 3.
Tolkning av avtal s. 133 n. 2; jfr s. 123 n. 2.
Tredjemansavtal s. 102 vid n. 3.
Tro och heder, rättshandling må icke göras gällande i strid mot, s. 128—130.
Trångmål s. 117 n. 2.
Tvång:
a) tvång medelst våld å person eller hot, som innebär trängande fara (28 §), s. 108—110.
b) tvång genom tvångsmedel av lindrigare slag (29 §), s. 109—110.
endast rättsstridigt tvång inverkar å rättshandlingens giltighet s. 109—110.
skadestånd på grund av, s. 110. Jfr Anmälan, Invändning, Reklamationsskyldighet, Vis absoluta.
Tystnad såsom samtycke, se Antagande: genom underlåtenhet att avböja anbud, Fullmakt: genom passivitet, Passivitet.

Underlåtenhet att avböja anbud, se Antagande.
Uppfordran att avgiva anbud s. 37—38.
Urarvakonkurs, fullmaktsgivares; verkan av rättshandling, som efter dödsfallet företagits av fullmäktigen, s. 79—80.
Utan obligo, se Anbud.
Utpressning, se Tvång.

Vad s. 103 n. 4.
Viljeförklaring:
verkan av att en sådan fått annat innehåll än som åsyftats:

allmänt s. 121.
utländsk rätt s. 122.
äldre nordisk rätt s. 122—123.
avtalslagen, se Bud, Misstag, Telegraferingsfel. Jfr Skämt, Villfarelse.
vad som skall anses utgöra innehållet i en sådan, s. 123; jfr Tolkning.
måste i regel genom avgivaren hava bragts till adressatens kunskap s. 135. Jfr emellertid Kvitto, Löpande handling.
Viljeteorien s. 121.
Villfarelse, verkan därav att en viljeförklaring avgivits under inflytande av, s. 130—133. Jfr Error in motivis, Misstag, Viljeförklaring.
Vis absoluta (i motsats till vis compulsiva) s. 108.
Vite:
allmänt s. 139—140, 144.
vid vissa avbetalningsköp s. 141 n. 1.
som är uppenbart obilligt, må nedsättas s. 140—143.
dock icke, om det blivit utan förbehåll erlagt, s. 143.
ingen jämkningsrätt, när någon förbehållit sig att få mot erläggande av visst belopp friköpa sig från en åtagen förpliktelse, s. 143.
Våld, å person, se Tvång.
Växel, se Löpande handling.

Ålderdomssvaghet s. 129 n. 1.
Återkallelse:
av anbud eller svar s. 31—34.
av fullmakt:
allmänt s. 56—60. Jfr Reklamationsskyldighet: fullmaktsgivares.
som givits viss tredje man till känna genom särskilt meddelande, s. 60—62.
som givits allmänneligen till känna, s. 62—64.
av ställningsfullmakt s. 64—65.
av skriftlig fullmakt s. 66—69.
av muntlig fullmakt s. 72—73.

Institutet för Rättsvetenskaplig forskning (IFRF)

SEMINARIUM

Lehrberg, Bert (red.) Gorton, Lars Helldén, Margareta Lennander, Gertrud Lindskog, Stefan Ramberg, Jan. *Borgen*, 232 s. 1995

JURIDIKENS KLASSIKER

Gärde, Natanael Engströmer, Thore Strandberg, Tore Söderlund, Erik. *Nya rättegångsbalken.* 946 s. Faksimiltryck av första upplagan utgiven år 1949. 1994.

Hessler, Henrik. *Om stiftelser.* 525 s. Faksimiltryck av första upplagan utgiven år 1952. 1996.

Undén, Östen. *Svensk sakrätt i lös egendom.* 249 s. Faksimiltryck av tionde upplagan utgiven år 1976. 1995.

I Karlgren, Hjalmar. *Skadeståndsrätt.* 252 s. 5:e uppl. 1972.

II Nial, Håkan. *Internationell förmögenhetsrätt.* 159 s. 2:a uppl. 1953. Slut.

III Welamson, Lars. *Om anslutningsvad och reformatio in pejus.* 201 s. 1953. Slut.

IV Olivecrona, Karl. *Rättegången i brottmål enligt RB.* 379 s. 3:e uppl. 1968.

V Lagergren, Gunnar. *Delivery of the goods and transfer of property and risk in the law on sale.* 151 s. 1954. Slut.

VI Karlgren, Hjalmar. *Avtalsrättsliga spörsmål.* 214 s. 2:a uppl. 1954. Slut.

VII Nial, Håkan. *Om handelsbolag och enkla bolag.* 437 s. 3:e uppl. 1993 i samverkan med Carl Hemström.

VIII Ekelöf, Per Olof. *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper.* 292 s. 1956. Slut.

IX Welamson, Lars. *Domvillobesvär av tredje man.* 252 s. 1956. Slut.

X Thornstedt, Hans. *Om rättsvillfarelse.* 323 s. 1956. Slut.

XI Rodhe, Knut. *Obligationsrätt.* 838 s. 1956. Oför. omtr. 1994.

XII Strömberg, Tore. *Åtalspreskription.* 252 s. 1956. Slut.

XIII Bolding, Per Olof. *Skiljeförfarande och rättegång.* 251 s. 1956. Slut.

XIV Malmström, Åke. *Föräldrarätt.* 192 s. 3:e tr. 1969. Slut.

XV Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert. *Rättegång I.* 190 s. 7:e uppl. 1990.

XVI Regner, Nils. *Svensk juridisk litteratur.* 642 s. 1957. Slut.

XVII Herlitz, Nils. *Nordisk offentlig rätt I.* 111 s. 1958. Slut.

XVIII Herlitz, Nils. *Nordisk offentlig rätt II.* 222 s. 1958. Slut.

XIX Ekelöf, Per Olof. *Rättegång II.* 207 s. 8:e uppl. 1996.

XX Karlgren, Hjalmar. *Säkerhetsöverlåtelse.* 238 s. 1959. Slut.

XXI Schmidt, Folke. *Tjänsteavtalet.* Nyskriven uppl. 1968. 229 s. 2:a tr. 1970. Slut.

XXII Agge, Ivar. *Straffrättens allmänna del I.* 176 s. 4:e uppl. 1970. Slut.

XXIII Karlgren, Hjalmar. *Kutym och rättsregel.* 112 s. 1960. Slut.

XXIV Olivecrona, Karl. *Rätt och dom.* 352 s. 2:a uppl. 1966.

XXV Vahlén, Lennart. *Avtal och tolkning.* 329 s. 2:a tr. 1966. Slut.

XXVI Westerberg, Ole. *Skatter, avgifter och pålagor.* 363 s. 1961. Slut.

XXVII Ekelöf, Per Olof. *Rättegång III.* 228 s. 6:e uppl. 1994.

XXVIII Ljungman, Seve – Stjernquist, Per. *Den rättsliga kontrollen över mark och vatten I.* 202 s. 5:e uppl. 1970. Slut.

XXIX Grönfors, Kurt. *Ställningsfullmakt och bulvanskap.* 397 s. 1961. Slut.

XXX Agge, Ivar. *Straffrättens allmänna del II.* 186 s. 3:e tr. 1970. Slut.

XXXI Dennemark, Sigurd. *Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål.* 376 s. 1961. Slut.

XXXII Welamson, Lars. *Konkursrätt.* 846 s. 1961. Slut.

XXXIII Eek, Hilding. *Internationell privaträtt.* 279 s. 2:a uppl. 1967. Slut.

XXXIV Ljungman, Seve – Stjernquist, Per. *Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II.* 152 s. 3:e uppl. 1970. Slut.

XXXV Bolding, Per Olof. *Skiljedom.* 252 s. 1962. Slut.

XXXVI Herlitz, Nils. *Nordisk offentlig rätt III.* 831 s. 1963. Slut.

XXXVII Schmidt, Folke. *Äktenskapsrätt.* 208 s. 5:e uppl. 2:a tr. 1976. Slut.

XXXVIII Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert. *Rättegång IV.* 263 s. 6:e uppl. 1992.

XXXIX Adlercreutz, Axel. *Arbetstagarbegreppet.* 491 s. 1964.

XL Agge, Ivar. *Straffrättens allmänna del III.* 119 s. 3:e tr. 1970. Slut.

XLI Welamson, Lars. *Konkurs.* 205 s. 8:e uppl. 1988.

XLII Karlgren, Hjalmar. *Passivitet.* 247 s. 1965. Slut.

XLIII Westerlind, Peter. *Studier över tomträttsinstitutet I.* 529 s. 1965.

XLIV Vahlén, Lennart. *Fastighetsköp.* 250 s. 2:a uppl. 3:e tr. 1971. Slut.

XLV Hassler, Åke – Cars, Thorsten. *Skiljeförfarande.* 257 s. 2:a uppl. 1989.

XLVI Ekelöf, Per Olof. *Rättegång V.* 216 s. 6:e uppl. 1987.

XLVII Rodhe, Knut. *Lärobok i obligationsrätt.* 315 s. 6:e uppl. 1986.

XLVIII Bengtsson, Bertil. *Hävningsrätt.* 675 s. 1967. Slut.
XLIX Lihné, Nils Börje. *Lagsökning.* 377 s. 1968. Slut.
L Grönfors, Kurt. *Successiva transporter.* 332 s. 1968.
LI Eek, Hilding – Bring, Ove – Hjerner, Lars. *Folkrätten.* 492 s. 4:e uppl. 1987.
LII Regner, Nils. *Rättspraxis i litteraturen.* 407 s. 1969. Slut.
LIII Westerberg, Ole. *Förfarandet i förvaltningen.* 151 s. 1969. Slut.
LIV Herlitz, Nils. *Elements of Nordic Public Law.* 287 s. 1969. Slut.
LV Sundberg, Jacob W.F. *Familjerätt i omvandling.* 244 s. 1969.
LVI Sterzel, Fredrik. *Riksdagens kontrollmakt.* 260 s. 1970. Slut.
LVII Karlgren, Hjalmar. *Produktansvaret.* 197 s. 1971. Slut.
LVIII Westman, E.G. *Kommunal förvaltning genom avtal.* 119 s. 1971. Slut.
LIX Bengtsson, Bertil. *Särskilda avtalstyper I.* 188 s. 2:a uppl. 2:a tr. 1979. Slut.
LX Agell, Anders. *Växel, check och materiell fordran.* 262 s. 1971. Slut.
LXI Regner, Nils. *Svensk juridisk litteratur II.* 383 s. 1971.
LXII Westerberg, Ole. *Allmän förvaltningsrätt.* 3:e uppl. 1978. (Utgiven på annat förlag.)
LXIII Hassler, Åke. *Specialprocess.* 155 s. 1972.
LXIV Schmidt, Folke. *Arbetsrätt I.* 284 s. 1972. Slut.
LXV Eek, Hilding. *Lagkonflikter i tvistemål.* 305 s. 1972.
LXVI Lögdberg, Åke. *Personlighetsrätt.* 175 s. 1972.
LXVII Wiklund, Holger. *God advokatsed.* 641 s. 1973. Slut.
LXVIII Lech, Halvar. *Skadeersättning för personskada.* 254 s. 1973. Slut.
LXIX Hessler, Henrik. *Allmän sakrätt.* 590 s. 1973. Slut.
LXX Schmidt, Folke. *Arbetsrätt II.* 270 s. 2:a uppl. 1975. Slut.
LXXI Ragnemalm, Hans. *Extraordinära rättsmedel i förvaltningsprocessen.* 293 s. 1973. Slut.
LXXII Lihné, Nils Börje. *Betalningsföreläggande.* 329 s. 1973.
LXXIII Schmidt, Folke. *Allmänna och privata pensioner.* 239 s. 1974. Slut.
LXXIV Bengtsson, Bertil. *Nyttjanderätt till fast egendom.* 226 s. 2:a uppl. 1976. Slut.
LXXV Welamson, Lars. *Rättegång VI.* 282 s. 3:e uppl. 1994.
LXXVI Lindblom, Per Henrik. *Processhinder.* 292 s. 1974.
LXXVII Roos, Carl Martin. *Grupplivskyddet.* 277 s. 1974.
LXXVIII Jareborg, Nils. *Begrepp och brottsbeskrivning.* 293 s. 1974.
LXXIX Ekelöf, Per Olof. *Supplement till Rättegång I–V.* 59 s. 8:e uppl. 1991.
LXXX Nial, Håkan Johansson, Svante. *Svensk associationsrätt i huvuddrag.* 372 s. 6:e uppl. 1995.
LXXXI Walin, Gösta. *Separationsrätt.* 222 s. 1975.

LXXXII Jareborg, Nils. *Förmögenhetsbrotten.* 381 s. 1975.
LXXXIII Bengtsson, Bertil. *Skadestånd vid myndighetsutövning I.* 425 s. 1976.
LXXXIV Karlgren, Hjalmar. *Prestation och »fara» i köprätten.* 196 s. 1976.
LXXXV Erenius, Gillis. *Criminal Negligence and Individuality.* 282 s. 1976.
LXXXVI Strahl, Ivar. *Allmän straffrätt i vad angår brotten.* 442 s. 1976.
LXXXVII Lejman, Fritjof. *De nya hyresrätten efter hyresregleringens avskaffande.* 450 s. 1976.
LXXXVIII Sandström, Jan. *Hembud och lösningsrätt vid övergång av aktie.* 339 s. 1976.
LXXXIX Schmidt, Folke. *Facklig arbetsrätt.* 276 s. 2:a uppl. 1979. Slut.
XC Mattsson, Nils. *Aktiebolagens finansieringsformer.* 216 s. 1977.
XCI Lindencrona, Gustaf. *Arbetstagare och aktieägare i aktiebolagsstyrelser.* 159 s. 1978.
XCII Jareborg, Nils. *Brotten II.* 305 s. 2:a uppl. 1986.
XCIII Bengtsson, Bertil. *Skadestånd vid myndighetsutövning II.* 319 s. 1978.
XCIV Schmidt, Folke. *Löntagarrätt.* 270 s. 1978. Slut.
XCV Eek, Hilding. *Lagkonflikter i tvistemål II.* 117 s. 1978.
XCVI Strömholm, Stig. *Idéer och tillämpningar.* 347 s. 1978.
XCVII Lagerbielke, Gustaf. *Om mened.* 263 s. 1979.
XCVIII Bengtsson, Bertil – Victorin, Anders. *Hyra och annan nyttjanderätt till fast egendom.* 426 s. 4:e uppl. 1991.
XCIX Jareborg, Nils. *Brotten I.* 367 s. 2:a uppl. 1984.
C Regner, Nils. *Svensk juridisk litteratur III.* 264 s. 1980. Slut.
CI Håstad, Torgny. *Studier i sakrätt.* 190 s. 1980. Slut.
CII Gorton, Lars. *Rembursträtt.* 472 s. 1980.
CIII Victorin, Anders. *Kollektiv hyresrätt.* 403 s. 1980.
CIV Christensen, Anna. *Avstängning från arbetslöshetsersättning.* 464 s. 1980.
CV Walin, Gösta. *Materiell konkursrätt.* 286 s. 2:a uppl. 1987.
CVI Heuman, Lars. *Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder.* 884 s. 1980.
CVII Hessler, Henrik. *Obehöriga förfaranden med värdepapper.* 296 s. 1981.
CVIII Strömholm, Stig, (editor), *An Introduction to Swedish law.* 528 s. 2:a uppl. 1988.
CIX Strömholm, Stig. *Rätt, rättskällor och rättstillämpning.* 535 s. 5:e uppl. 1996.
CX Regner, Nils – Berggren, Nils-Olof – Lindh, Ove. *Rättspraxis i litteraturen, Nytt Juridiskt Arkiv 1930–1980.* 597 s. 1982.

CXI Karlgren, Hjalmar. *Obehörig vinst och värdeersättning.* 123 s. 1982.

CXII Bengtsson, Bertil. *Om jämkning av skadestånd.* 335 s. 1982.

CXIII Håstad, Torgny. *Sakrätt avseende lös egendom.* 469 s. 6:e uppl. 1996.

CXIV Jareborg, Nils. *Brotten III.* 270 s. 2:a uppl. 1986.

CXV Ramberg, Jan. *Spedition och fraktavtal.* 322 s. 1983.

CXVI Löfmarck, Madeleine. *Brotten mot borgenärer.* 380 s. 2:a uppl. 1986.

CXVII Sterzel, Fredrik. *Parlamentarismen i författningen.* 216 s. 1983.

CXVIII Gregow, Torkel. *Utsökningsrätt.* 409 s. 3:e uppl. 1996.

CXIX Bogdan, Michael. *Internationell konkurs- och ackordsrätt.* 437 s. 1984.

CXX Regner, Nils – Regner, Hans – Regner, Göran. *Svensk juridisk litteratur IV.* 436 s. 1984. Slut.

CXXI Walin, Gösta. *Borgen och tredjemanspant.* 380 s. 1996.

CXXII Lennander, Gertrud. *Återvinning i konkurs.* 458 s. 2:a uppl. 1994.

CXXIII Peyron, Ulf. *Det upphovsrättsliga anställningsförhållandet.* 257 s. 1985.

CXXIV Rodhe, Knut. *Handbok i sakrätt.* 689 s. 1985.

CXXV Wennberg, Suzanne. *Försök till brott.* 373 s. 1985.

CXXVI Westerhäll, Lotta. *Sjukpenninggrundande inkomst.* 264 s. 1986.

CXXVII Hemström, Carl. *Gemensamhetsanläggningar.* 268 s. 1986.

CXXVIII Bengtsson, Bertil. *Ersättning vid offentliga ingrepp I. Egendomsskyddet enligt regeringsformen.* 227 s. 1986.

CXXIX Westerhäll, Lotta. *Bosättningsbegreppet inom folkbokföringen och sjukförsäkringen.* 203 s. 1986.

CXXX Gregow, Torkel. *Tredje mans rätt vid utmätning.* 498 s. 1987.

CXXXI Lindblom, Per Henrik. *Grupptalan. Det anglo-amerikanska classactioninstitutet ur svenskt perspektiv.* 783 s. 1989.

CXXXII Strömholm, Stig. *Historiskt och aktuellt. Studier i allmän rättslära.* 325 s. 1988.

CXXXIII Regner, Nils – Regner, Hans – Regner, Göran. *Svensk juridisk litteratur 1971–1986.* 578 s. 1990.

CXXXIV Westerhäll, Lotta. *Ersättning för vård av handikappade barn.* 139 s. 1988.

CXXXV Regner, Nils – Berggren, Nils-Olof – Lindh, Ove. *Rättspraxis i litteraturen. Nytt juridiskt arkiv 1930–1987. Rättsfall från hovrätterna 1980–1987.* 802 s. 1990.

CXXXVI Göranson, Ulf. *Återvinning utom konkurs.* 342 s. 1989.

CXXXVII Pålsson, Lennart. *Svensk rättspraxis i internationell processrätt.* 241 s. 1989.

CXXXVIII Lindskog, Stefan. *Preskription.* 675 s. 1990.
CXXXIX Bengtsson, Bertil. *Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen.* 142 s. 2:a uppl. 1996.
CXL Westerhäll, Lotta. *Den svenska socialrätten.* 398 s. 1990.
CXLI Walin, Gösta. *Panträtt.* 385 s. 1991.
CXLII Bogdan, Michael. *Utrikeshandelns civilrättsliga grundproblem.* 211 s. 2:a uppl. 1994.
CXLIII Bengtsson, Bertil. *Ersättning vid offentliga ingrepp II.* 382 s. 1991.
CXLIV Pålsson, Lennart. *Luganokonventionen.* 247 s. 1992.
CXLV Westerhäll, Lotta. *An Introduction to Medical Malpractice Law in the United States and Sweden. The Rights of Patients.* 146 s. 1992.
CXLVI Bogdan, Michael. *Svensk internationell privat- och processrätt.* 314 s. 1992.
CXLVII Lindblom, Per Henrik. *Studier i processrätt.* 507 s. 1993.
CXLVIII Lindskog, Stefan. *Kvittning. Om avräkning av privaträttsliga fordringar.* 778 s. 1993.
CXLIX Lindell, Bengt. *Processuell preklusion. Avseende omständigheter eller bevis rörande saken.* 428 s. 1993.
CL Bogdan, Michael. *Komparativ rättskunskap.* 256 s. 1993.
CLI Bernitz, Ulf. *Otillbörlig konkurrens mellan näringsidkare.* 289 s. 1993.
CLII Leijonhufvud, Madeleine. *HIV-smitta – straff- och skadeståndsansvar.* 188 s. 1993.
CLIII Regner, Nils – Berggren, Nils-Olof – Lindh, Ove. *Rättspraxis i litteraturen. Nytt juridiskt arkiv 1930–1992. Rättsfall från hovrätterna 1980–1992.* 782 s. 1993.
CLIV Regner, Hans – Regner, Göran. *Svensk juridisk litteratur 1976–1991.* 648 s. 1993.
CLV Lehrberg, Bert. *Avtalstolkning.* 148 s. 1995.
CLVI Peczenik, Aleksander. *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation.* 741 s. 1995.
CLVII Walin, Gösta. *Om företagshypotek.* 197 s. 1995.
CLVIII Pålsson, Lennart. *Bryssel- och Luganokonventionerna.* 331 s. 1995.
CLVIV Olsen, Lena. *Borgenärens val vid kontraktsbrott.* 620 s. 1997.

ISBN 91-39-00079-6

NORSTEDTS

Lagerlöf & Leman
Biblioteket - Stockholm
26090006306

BESTÄLLNINGAR: N · 113 82 STOCKHOLM
FAX 0 0 91 00